

**Ἡ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου καί τοῦ
Μητροπολίτου Κρήτης Εὐγενίου Ψαλιδάκη διά τήν ἐπανακομιδήν τῆς Κάρας τοῦ ἁγίου
Τίτου, Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης¹**

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΕΪΜΑΡΗΣ

Μητροπολίτης Σελευκείας

Καθηγητής τῆς Πατριαρχικῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Κρήτης

Ἐκ τῶν σπουδαιότερων ἐπιτευγμάτων –εἰ μή τό σπουδαιότατον– τῆς εἰκοσιοκταετοῦς ποιμαντορίας (1950-1978) τοῦ Εὐγενίου Ψαλιδάκη² ὡς τε Μητροπολίτου καί Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης³, τοῦ ἀπό Ἀρκαδίας, καί Προέδρου τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς κατά Κρήτην

¹ Ἡ παροῦσα ἀνακοίνωσις ἐπραγματοποιήθη κατά τὰς ἐργασίας τοῦ ὑπό τῆς Πατριαρχικῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Κρήτης διοργανωθέντος ἐν τῇ ἔδρᾳ αὐτῆς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, ὑπό τόν τίτλον: «Ἅγιος Ἀπόστολος Τίτος, Πρῶτος Ἐπίσκοπος Κρήτης - 60 χρόνια ἀπό τήν ἐπανακομιδή τῆς Τιμίας του Κάρας (1966-2026)» (18-19 Μαΐου 2026).

² Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, κατά κόσμον Εὐάγγελος Ψαλιδάκης (1912-1978), ἐκ Βουλισμένης τῆς Ἐπαρχίας Μεραμβέλου τοῦ Νομοῦ Λασιθίου ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1935), διετέλεσε Γενικός Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος καί Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κρήτης. Ἐξελέγη τό 1946 Ἐπίσκοπος Γορτύνης καί τό 1950 Μητροπολίτης Κρήτης, ἀνυψωθείς εἰς Ἀρχιεπίσκοπον τό 1967. Ἐκοιμήθη ἐν Λονδίῳ τήν 7^{ην} Φεβρουαρίου 1978. Βλ. ἐνδεικτικῶς ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ (Μητροπολίτου Πέτρας καί Χερσονήσου), *Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Εὐγένιος καί ἡ Ἐκκλησία Κρήτης*, Νεάπολις ²2004.

³ Ἡ παμψηφεῖ ἐκλογή τοῦ Ἐπισκόπου Ἀρκαδίας Εὐγενίου εἰς Μητροπολίτην Κρήτης ἐγένετο κατά τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 23^{ης} Μαΐου 1950, ἐκ τριπροσώπου ἀποτελουμένου καί ἐκ τῶν Ἐπισκόπων Λάμπης καί Σφακιῶν Εὐμενίου Φανουράκη, τοῦ καί Τοποτηρητοῦ τῆς ἐν χρεία –μετά τήν ἐκδημίαν τοῦ Κρήτης Βασιλείου Μαρκάκη– διατελούσης Μητροπόλεως Κρήτης, καί τοῦ Ἱερᾶς καί Σητείας Φιλοθέου Α΄ Μαζοκοπάκη. Σημειωτέον ὅτι κατά τήν αὐτήν συνοδικήν συνεδρίαν ἐξελέγη Μητροπολίτης Δέρκων ὁ Ἰμβρου καί Τενέδου Ἰάκωβος Παπαπαΐσιου διά ψήφων ἑπτά, ἔναντι τεσσάρων τοῦ Μητροπολίτου Αὐστραλίας Θεοφυλάκτου καί μιᾶς τοῦ Μητροπολίτου Μηθύμνης Διονυσίου. Κατά τήν αὐτήν συνοδικήν συνεδρίαν, μετά τήν τέλεισιν τοῦ μικροῦ μηνύματος, διεξήχθη μυστική ψηφοφορία, δι' ἧς ὁ νεοεκλεγείς Μητροπολίτης Δέρκων Ἰάκωβος, διά πέντε ψήφων, ἀνεδείχθη συνοδικός πάρεδρος, τριῶν ψήφων δοθεισῶν τῷ Μητροπολίτῃ Χαλδίας Κυρίλλῳ καί μιᾶς τῷ Μητροπολίτῃ Περγάμου Ἀδαμαντίῳ. Βλ. Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κώδιξ Β΄86, §10 (23 Μαΐου 1950), σσ. 90-92. Σημειωτέον ὅτι εἰς τό Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Κρήτης Εὐγενίου Ψαλιδάκη δέν ἀναφέρεται τό γεγονός τῆς παμψηφεῖ ἐκλογῆς του, παρά ταῦτα ἐν αὐτῷ δηλοῦται ὅτι ὁ μέν Μητροπολίτης Χαλκηδόνος Θωμᾶς ἔσχε καί τήν γνώμην τοῦ Μητροπολίτου Θεοδωρουπόλεως Λεοντίου, ὁ δέ Μητροπολίτης Εἰρηνουπόλεως Κωνσταντίνος καί τήν γνώμην τοῦ Μητροπολίτου Κυδωνιῶν Ἀγαθαγγέλου. Βλ. Π.Α., *Κώδιξ Ὑπομνημάτων Ἀρχιερατικῶν Ἐκλογῶν*, Κώδιξ Α΄β2 (23 Μαΐου 1950, Ἐπιμελήσεως γ΄), σ. 177. Ἡ ἀποδοχή τῆς ἐκλογῆς του ὡς Μητροπολίτου Κρήτης ἐγένετο ὑπό τοῦ

Ἐκκλησίας, τό ὅποιον, μάλιστα, ἔχει καταγραφῆ χρυσοῖς γράμμασι, καί δὴ ὡς σημεῖον ἀναφορᾶς, εἰς τὴν νεωτέραν καί οὐχί μόνον ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν⁴ τῆς μεγαλονήσου Κρήτης, τυγχάνει ἢ ἐπανακομιδῆ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου καί πανευφήμου Ἀποστόλου Τίτου, πρώτου Ἐπισκόπου Γορτύνης τῆς κατὰ Κρήτην, μαθητοῦ τοῦ Πρωτοκορυφαίου Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν Παύλου⁵, τὸν Μάιον τοῦ 1966.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἀλληλογραφία τοῦ ἐκ Βουλισμένης Λασιθίου ὄρωμένου, χαλκίτου τῆ παιδεία καί Φαναριώτου τῆ ἐκκλησιαστικῆ του αὐτοσυνειδησία, Εὐγενίου Ψαλιδάκη, τοῦ μετασχόντος τῶν βιωμάτων τῆς Ρωμοσύνης ἐκ τῆς φοιτήσεώς του εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης⁶ καί τῆς εἰς διάκονον χειροτονίας του ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Μιλήτου Αἰμιλιανοῦ Παπαδημητρίου⁷, Σχολάρχου αὐτῆς, μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Σπύρου (1948-1972)⁸, τοῦ ἀπὸ Ἀμερικῆς.

Ἀρκαδίας Εὐγενίου διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 333 καί ἀπὸ 25^{ης} Μαΐου 1950 τηλεγραφημάτων του. Βλ. «Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β' 86, §9 (1 Ἰουνίου 1950), σ. 96.

⁴ Περὶ ἐνός συντόμου ἱστορικοῦ σημειώματος διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κρήτης βλ. Θ. ΤΖΕΔΑΚΗ, «Κρήτης, Μητρόπολις», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. Ζ', Ἀθήνα 1965, σσ. 1013-1030.

⁵ Βλ. σχετικῶς Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, «Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης Ἁγίου Τίτου ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἔθνῶν Παύλου», *Ἀπόστολος Τίτος*, [ἀναμνηστικὸν τεύχος ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς τὴν πόλιν Ἡρακλείου], Ἡράκλειον Κρήτης 1966, σσ. 62-64.

⁶ Πρβλ. ἐνδεικτικῶς Γ. ΓΡΗΓΟΡΑ (Ἀρχιμανδρίτου), *Ἡ ἐν Χάλκῃ Θεολογικὴ Σχολή (1844-1898)*, Ἀλεξάνδρεια 1907· Α. ΜΕΞΗ, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή. Ἱστορικὰ Σημειώματα (1844-1935)*, χ.χ.: ἐν Κωνσταντινουπόλει· Β. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ, *Ἡ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή τῆς Χάλκης*, Θεσσαλονίκη ²1988: Κυριακίδης· Β. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ, *Ἡ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή τῆς Χάλκης. Συμπλήρωμα, 1985-2000*, Θεσσαλονίκη 2001: Κυριακίδης· ΧΡ. ΚΑΛΑΪΤΖΗ (Μητροπολίτου Μύρων), *Χρεωστικὴ ἱστορικὴ ἀνασκόπηση γιὰ τὴν Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή τῆς Χάλκης. Ξεφυλλίζοντας τὰ βοτρυδοφαγωμένα καὶ σκοπισμένα χαρτιά τῆς Ἱστορίας*, Πόλη 2013: Ἱερά Μητρόπολις Μύρων - Ἰστός· Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μητροπολίτου Σελευκείας), «Ὁ Κρῆς λόγιος Εὐμένιος Ξηρουδάκης εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης: ἀνέκδοτα αὐτοβιογραφικὰ στοιχεῖα τῆς περιόδου 1850-1875», *Δωδεκάνησος* 35 (2025), σσ. 65-126.

⁷ Ὁ κατὰ κόσμον Κωνσταντῖνος Παπαδημητρίου (1892-1946), ἐκ Πανόρμου τῆς Κυζίκου ὀρωμένος, διετέλεσε Μ. Πρωτοσύγκελλος τῶν Πατριαρχείων (1927). Τὸ 1928 ἐξελέγη Ἐπίσκοπος Μιλήτου καί ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν ὡς Ἀρχιερατικῶς Προϊστάμενος τῆς Μεγαλωνύμου Κοινότητος Σταυροδρομίου. Τὸν Μάιον τοῦ 1931 διωρίσθη Ἀρχιγραμματεὺν τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου, ἐνῶ κατὰ τὴν περίοδον 1932-1942 ἐξετέλεσε καθήκοντα Σχολάρχου ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης. Τὴν 3^{ην} Σεπτεμβρίου 1936 ἐξελέγη Μητροπολίτης Φιλαδελφείας, ἐκδημήσας ἐν τῇ Χάλκῃ τῶν Πριγκηποννήσων τὴν 6^{ην} Δεκεμβρίου 1946. Βλ. ΧΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ (διακόνου), «Ὁ Φιλαδελφείας Αἰμιλιανός», *Ὁρθοδοξία*, ἔτ. ΚΑ', τεύχ. 10-11-12 (Ὀκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1946), σσ. 446-448. Περὶ τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῆς Ἐπαρχίας Κυζίκου βλ. ἐνδεικτικῶς Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μητροπολίτου Σελευκείας), «Ἡ ἐκδημία τῶν Μητροπολιτῶν Κυζίκου Νικοδήμου Κωνσταντινίδου (1900) καὶ Κωνσταντίνου Ἀλεξανδρίδου (1903) καὶ ἡ μέριμνα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου», *Ἀχιλλίου Πόλις* 15 (2026), σσ. 281-314.

⁸ Βλ. σχετικῶς Π. ΣΕΡΑΦΕΙΜ, *Ἡ ἐκλογή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς Ἀθηναγόρα στὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνον (1946-1948)*, [Διδακτορικὴ Διατριβή], Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Θεολογικὴ Σχολή, Τμῆμα

Ἡ παροῦσα μελέτη διακρίνεται ἐξ ἐπόψεως χρονολογικῆς ἀκολουθίας τῶν γεγονότων καί μεθοδολογικῆς διακρίσεως βάσει ἀποτελεσματικότητος τῶν σχετικῶν πρωτοβουλιῶν εἰς τέσσαρα μέρη: α) εἰς τὴν α' φάσιν τῆς ἀλληλογραφίας: μεταξύ Ἰουνίου καί Ἰουλίου 1964, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καί τὸ προκαταρκτικόν σκέλος συνόλου τῆς διαδικασίας· β) εἰς τὴν β' φάσιν τῆς ἀλληλογραφίας: μεταξύ Μαρτίου καί Αὐγούστου 1965, ἡ ὁποία δέν κατέληξε, παρά τὰς προκεχωρημένας ὀργανωτικὰς προετοιμασίας, εἰς τὸ ποθούμενον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κρήτης ἀποτέλεσμα· γ) εἰς τὴν γ' φάσιν τῆς ἀλληλογραφίας: μεταξύ Ἰανουαρίου καί Αὐγούστου 1966, ἡ ὁποία συνετέλεσεν εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τῆς μετακομιδῆς τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς Ἡράκλειον μέσῳ Ἀθηνῶν καί δ) εἰς τὴν δ' φάσιν τῆς ἀλληλογραφίας: μεταξύ Ὀκτωβρίου 1966 καί Ἰουνίου 1967, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὸν διεκκλησιαστικόν ἀντίκτυπον τῆς μετακομιδῆς.

Α. Ἡ α' φάσις τῆς ἀλληλογραφίας (Ἰούνιος - Ἰούλιος 1964): ἡ προκαταρκτικὴ βολιδοσκόπησις τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης πρὸς τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον

Ἡ ἔναρξις τῆς σχετικῆς ἀλληλογραφίας, πού διασώζεται ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς Ἀρχείοις καί ἀποτελεῖ τὴν α' φάσιν, τοποθετεῖται χρονικῶς δύο περίπου ἔτη ἐνωρίτερον ἀπὸ τὴν πραγματοποιήσιν τῆς ἐπανακομιδῆς τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου, καί δὴ τὸ θέρος τοῦ 1964, ὅτε καί ὁ Μητροπολίτης Κρήτης Εὐγένιος, διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1604/993 καί ἀπὸ 15^{ης} Ἰουνίου 1964 γράμματός του, «ἐξαιτεῖται τὴν χορήγησιν αὐτῷ κανονικῆς ἀδείας μεταβάσεως μετ' ἄλλων Χριστιανῶν ἐξ Ἡρακλείου εἰς Βενετίαν πρὸς προσκύνησιν τοῦ Ἱεροῦ Λειψάνου τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου καί ἐν συνεχείᾳ εἰς Ζυρίχην καί Βιέννην»⁹. Ἡ Πατριαρχικὴ Σύνοδος, θεωρήσασα τὸ αἶτημα τοῦ Κρήτης Εὐγενίου κατὰ τὴν συνοδικὴν συνεδρίαν τῆς 2^{ας} Ἰουλίου 1964¹⁰, ὑπὸ τὴν

Θεολογίας, Θεσσαλονίκη 2016 (DOI: 10.12681/eadd/37453). U. SERÇE, “Religion and the Cold War Politics: The Election of Athenagoras as Patriarch”, *Journal of Social Sciences*, vol. 21, no. 2 (2022), σσ. 1043-1055.

⁹ Πατριαρχικόν Ἀρχιεπισκοπικόν (Π.Α.), *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'92, §18 (2 Ἰουλίου 1964), σ. 39.

¹⁰ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'92 (2 Ἰουλίου 1964), σ. 34. Κατὰ τὴν ἐν λόγῳ συνοδικὴν συνεδρίαν συμμετέσχον, πλὴν τοῦ Χαλκηδόνοιο Θωμᾶ, ὡς πάρεδροι οἱ Δέρκων Ἰάκωβος, Πριγκηποννήσιων Δωρόθεος, Χαλδίας Κύριλλος, Νεοκαισαρείας Χρυσόστομος, Λαοδικεῖας Μάξιμος, Σάρδεων Μάξιμος, Ἡλιοπόλεως καί Θείρων Μελίτων καί Ροδοπόλεως Ἰερώνυμος, παρόντος καί τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Ἀρχιμανδρίτου Γαβριήλ Πρεμετίδου.

προεδριαν τοῦ α' τῆ τάξει συνοδικοῦ παρέδρου, Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Θωμᾶ¹¹, καθώς ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας κατά τήν ἐν λόγῳ περίοδον ἐνεφανίζετο ἐμπερίστατος καί καταβεβλημένος, ἰδίως μεταξύ Φεβρουαρίου καί Μαρτίου 1964, ὅτε –λόγῳ ἀσθενείας– ἀνεπαύετο ἐν τῇ κατά Χάλκην θερινῇ πατριαρχικῇ κατοικίᾳ¹², θά ἐγκρίνη προφρόνως τοῦτο, τῆς ἀποφάσεως γνωρισθείσης τῷ Κρήτης Εὐγενίῳ διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 490 καί ἀπό 3^{ης} Ἰουλίου 1964 πατριαρχικοῦ γράμματος¹³.

Θά πρέπη, ὡστόσοσον, νά ἐπισημανθῇ ὅτι ἐκ τοῦ σχετικοῦ ἀρχιακοῦ ὑλικοῦ ἀπουσιάζει οἰαδήτις ἔκθεσις τοῦ Κρήτης Εὐγενίου πρὸς τό Φανάρι σχετικῶς πρὸς τήν πραγματοποιήσιν τοῦ ταξιδίου του εἰς Βενετιάν κατά τό θέρος τοῦ 1964. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τό γεγονός ὅτι ὁ Εὐγένιος Ψαλιδάκης, παρά τήν λήψιν τῆς κανονικῆς ἀδείας, δέν ἐχρησιμοποίησεν αὐτήν, δεδομένου ὅτι, συμφώνως πρὸς τά διαλαμβανόμενα ἐν τῷ ἀπό 6^{ης} Ἰουλίου 1964 γράμματί του τῷ Καρδιναλίῳ

¹¹ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, τοῦπικλιν Σαββόπουλος (1889-1966), ἐκ Νεαπόλεως τῆς Καππαδοκίας ὀρμώμενος, διετέλεσεν Ἀρχιδιάκονος τῶν Μητροπόλεων Νικαίας (1912-1923) καί Χαλκηδόνος (1913-1917). Εἰς τήν Πατριαρχικὴν Αὐλὴν ὑπρέτησεν ἐκ τῶν θέσεων τοῦ Τριτεῦοντος τῶν Πατριαρχικῶν Διακόνων, τοῦ Κωδικογράφου καί τοῦ Ὑπογραμματέως τῆς Ἁγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου. Ἐξελέγη τό μὲν 1922 Μητροπολίτης Ἀνέων, τό δέ 1927 Μητροπολίτης Πριγκηποννήσων, ἐνῶ τό 1946 κατεστάθη Μητροπολίτης Χαλκηδόνος. Ἐξεδήμησε τήν 18^{ην} Ὀκτωβρίου 1966. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Χαλκηδόνος κυρὸς Θωμᾶς (1889-1966, Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο)», https://markmarkou.sites.sch.gr/1966/koim/thomas_savvoroulos.htm (ἀνεκτίθη τήν 18/09/2023).

¹² Συμφώνως πρὸς σχετικὴν ἀνακοίνωσιν τῆς Μ. Πρωτοσυγκελλίας, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν ὁμογενειακὸν τύπον τήν 19^{ην} Φεβρουαρίου 1964, «ἡ Α. Θ. Π. ὁ Πατριάρχης ἀνελθὼν, συνοδείᾳ τοῦ ἀρχικλητῆρος, ἐν τῇ Ἱ. Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης ἀπὸ τῆς παρελθούσης ἐβδομάδος παραμένει ἐν αὐτῇ οἰκουρῶν ἀπὸ ἐλαφρὰν γρίπην». Βλ. «Ἐκκλησιαστικά Εἰδήσεις. Ἡ ὑγεία τῆς Α. Θ. Π. Ἐκ τῆς Μ. Πρωτοσυγκελλίας», *Ἀπογευματινὴ* (19 Φεβρουαρίου 1964), σ. 1. Ἡ κατά τό α' τρίμηνον τοῦ 1964 παρατεταμένη ἀπουσία τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου ἐκ τῶν καθηκόντων του πιστοποιεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τήν 13^{ην} Μαρτίου 1964 συνήλθεν εἰς συνεδρίαν ἡ Ἁγία καί Ἱερά Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀδεία καί προτροπὴ τοῦ Πατριάρχου, ὑπὸ τήν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Θωμᾶ, ἀποφασίσασα τήν ἀποστολὴν συνοδικῆς ἀντιπροσωπείας, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν Μητροπολιτῶν Δέρκων Ἰακώβου καί Σελευκείας Αἰμιλιανοῦ, πρὸς τὸν ἐν Χάλκῃ οἰκουροῦντα Πατριάρχην Ἀθηναγόραν, πρὸς διαβίβασιν τῶν συνοδικῶν εὐχῶν ὑπὲρ ἀποκαταστάσεως τῆς ὑγείας του. Βλ. «Ἐκκλησιαστικά Εἰδήσεις. Ἱ. Σύνοδος», *Ἀπογευματινὴ* (14 Μαρτίου 1964), σ. 1. Πρβλ. «Σκέψεις καί Σημειώσεις», *Χρόνος*, ἔτ. 18, ἀρ. 891 (8 Μαρτίου 1964), σσ. 1, 4. «Ἐκκλησιαστικά Εἰδήσεις. Ἡ ὑγεία τῆς Α. Θ. Π.», *Ἀπογευματινὴ* (16 Μαρτίου 1964), σ. 1, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ σταδιακῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ὑγείας τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου. «Ἐκκλησιαστικά Εἰδήσεις. Ἡ Α. Θ. Π. κατέρχεται σήμερον ἐκ Χάλκης», *Ἀπογευματινὴ* (30 Μαρτίου 1964), σ. 1, ὅπου ἡ κάθοδος τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου ἐκ Χάλκης προσδιορίζεται διά τήν 30^{ην} Μαρτίου 1964. «Ἐκκλησιαστικά Εἰδήσεις. Ἐπέστρεψεν εἰς τήν ἔδραν του ἡ Α. Θ. Π. ὁ Οἶκουμ. Πατριάρχης», *Ἐμπρός* (31 Μαρτίου 1964), σ. 1.

¹³ Βλ. Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α' 110, ἀριθμ. Πρωτ. 490 (3 Ἰουλίου 1964), σ. 144.

Giovanni Urbani¹⁴, Πατριάρχη Βενετίας, τοῦ ὁμίλου προσκυνητῶν ἐξ Ἡρακλείου Κρήτης εἰς Βενετίαν πρὸς προσκύνησιν τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου ἠγήθησαν, ὡς λέγεται σχετικῶς, «ὁ Πρωτοσύγκελλός μου Ἀρχιμ. Κύριλλος μετὰ τῶν Ἀρχιμανδριτῶν Θεοδώρου Β. Τζεδάκη, Προϊσταμένου τοῦ ἱεροῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, τοῦ Προηγούμενου τῆς ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαράθου Μακαρίου καὶ τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Τίτου Νικολάου»¹⁵.

Ὁ κλονισμός τῆς ὑγείας¹⁶ τοῦ Προκαθημένου τῆς Ὁρθοδοξίας ἦτο συνάρτησις τῆς ἀνησυχίας εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Φαναρίου διὰ τὴν ἐπιδείνωσιν τῆς θέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου¹⁷ ἐν τῇ τουρκικῇ κοινωνίᾳ περὶ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1964, ὅτε καὶ ἐνέσκυψε τὸ ζήτημα

¹⁴ Ὁ Καρδινάλιος Giovanni Urbani (1900-1969) διετέλεσε Πατριάρχης Βενετίας κατὰ τὴν περίοδον 1958-1969, διαδεχθεὶς τὸν Πάπα Ἰωάννην ΚΓ'. Τόσον ὁ προκάτοχός του (Angelo Giuseppe Roncalli), ὅσον καὶ ὁ διάδοχός του (Albino Luciani) εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐξελέγησαν Πάπαι. Ὁ Giovanni Urbani, ὡς ὁ πρῶτος βενετικῆς καταγωγῆς Πατριάρχης Βενετίας, μετὰ τὸν Καρδινάλιον Ludovico Flangini Giovanelli (1801-1804), συμμετέσχεν εἰς τὰς ἐργασίας τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου, ἐνῶ κατὰ τὸ Κογκλάβιον τοῦ 1963 ἐνεφανίζετο ὡς *parabile*. Ἐκοιμήθη τὸ 1969, εἰς ἡλικίαν ἐξήκοντα καὶ ἐννέα ἐτῶν λόγῳ καρδιακοῦ ἐπεισοδίου. Βλ. «Giovanni Cardinal Urbani+», <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/burbani.html> (ἀνεκτήθη τὴν 30/03/2026).

¹⁵ «Αἱ ἀνταλλαγῆσαι ἐπιστολαὶ διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης», *Ἀπόστολος Τίτος*, [ἀναμνηστικόν τεῦχος ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς τὴν πόλιν Ἡρακλείου], ὅ.π., σ. 10.

¹⁶ Ἐπιδείνωσις τῆς ὑγείας τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου ἐπαρουσιάσθη καὶ κατὰ τὸ 1970, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἔναρξιν τῶν διπλωματικῶν διεργασιῶν διὰ τὴν διαδοχὴν του. Βλ. σχετικῶς Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μητροπολίτου Σελευκείας), «Διεργασίαι διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου κατὰ τὸ 1970», *Νομοκανονικά* 2 (2025), σσ. 35-68. Πρβλ. Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μητροπολίτου Σελευκείας), «Τὸ ζήτημα τῶν διαγραφῶν κατὰ τὴν πατριαρχικὴν ἐκλογὴν τοῦ 1972», *Νομοκανονικά* 1 (2026), σσ. 19-46.

¹⁷ Βλ. ἐνδεικτικῶς Γ. ΑΡΑΜΠΙΑΤΖΟΓΛΟΥ (Μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως καὶ Θείρων), *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Α', Ἀθήνα 1953· Β. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ, *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Ἀθήνα 1967· Μ. ΧΡΗΣΤΟΠΟΥΛΟΥ (Μητροπολίτου Σάρδων), *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη 1972: Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν· Χ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, *Οἱ Κανονισμοὶ τῶν Ὁρθοδόξων Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ τῆς Διασποράς*, Θεσσαλονίκη 1984: Κυριακίδης· Σ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Μικρὰ Ἀσία, 19^{ος} αἰ.-1919, οἱ ἑλληνορθόδοξοι κοινότητες, ἀπὸ τὸ Μιλλέτ τῶν Ρωμίων στὸ Ἑλληνικὸ Γένος*, Ἀθήνα 1998: Ἑλληνικά Γράμματα· Χ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, «Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις τοῦ Γένους κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Τανζιμάτ», *Ὁρθοδοξία καὶ Οἰκουμένη (Χαριστήριος Τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου Α')*, Ἀθήνα 2000: Ἄρμος, σσ. 439-453· Δ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Μεταρρύθμιση καὶ Ἐκκοσμίκευση (Πρὸς μίαν ἀνασύνθεσιν τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸν 19^ο αἰῶνα)*, Ἀθήνα 2003: Ἀλεξάνδρεια· Α. ΝΑΝΑΚΗ (Μητροπολίτου Ἄρκαλοχωρίου), «Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο: ἀπὸ τὸν Γεροντισμὸν στοὺς Γενικοὺς Κανονισμοὺς», *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ Οἰκονομία τοῦ Γένους*, Ἀθήνα 2007: Ἀδελφότης Ὁφικιαλίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «Παναγία ἡ Παμμακάριστος», σσ. 115-124· Δ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ, «Ὁ νόμος τοῦ Μιλλέτ: ὁ ρόλος τοῦ Διαρκοῦς Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου στὴν διαχείριση τῶν ὑλικῶν ὑποθέσεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1860-1922)», *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ Οἰκονομία τοῦ*

της ἀπελάσεως τῶν Μητροπολιτῶν Σελευκείας Αἰμιλιανού¹⁸, Πρωτοσυγκελλεύοντος τῶν Πατριαρχείων, καί Φιλαδελφείας Ἰακώβου¹⁹ τόν Ἀπρίλιον 1964 καί ὑφίσταντο ἐνδείξεις ὅτι ἡ ἐπομένη κίνησις τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν θά ἦτο, ἐνδεχομένως, ἡ ἀπέλασις τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, ἐνῶ δέν ἀπουσίαζον καί αἱ φωναί διά τήν ἀπομάκρυνσιν τῆς ἔδρας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐκτός τῆς τουρκικῆς ἐπικρατείας.

Ἡ πρωτοβουλία τοῦ Κρήτης Εὐγενίου νά ἐκκινήσῃ, κατά τήν δεδομένην χρονικήν στιγμὴν, τήν ἀλληλογραφίαν μέ τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον δέν θά πρέπη νά θεωρηθῆ ἄσχετος πρὸς τό γενικώτερον κλίμα τό ὅποιον διεμορφώθη περί τὰς ἀρχάς τοῦ 1964, λόγῳ τῆς ἱστορικῆς συναντήσεως²⁰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου μετὰ τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ'²¹ εἰς Ἱεροσόλυμα, τήν 4^{ην} καί 5^{ην} Ἰανουαρίου 1964²², τῆς πρώτης διά ζώσης ἐπαφῆς μεταξὺ

Γένους, ὀ.π., σσ. 135-153· I. ΣΟΚΟΛΟΦ, *Ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν 19^ο αἰῶνα*, μτφρ. Β. Παπαθανασίου, Θεσσαλονίκη 2011: University Studio Press.

¹⁸ Ὁ κατά κόσμον Χριστοφόρος Ζαχαρόπουλος (1915-2011), ἐκ Χάλκης τῶν Πριγκηποννήσων ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1936), ἐξελέγη τό μέν 1959 ἀπό Μ. Πρωτοσυγκέλλων Μητροπολίτης Σελευκείας, τό δέ 1969 Μητροπολίτης τῆς νεοσυστάτου Μητροπόλεως Βελγίου. Τό 1982 κατεστάθη Μητροπολίτης Κῶου, διαποιμάνας τήν Νήσον ἕως τό 2009, ὅτε καί παρητήθη. Ἐκοιμήθη τό 2011. Βλ. «Ἱερά Μητρόπολις Κῶου καί Νισύρου», *Ἡμερολόγιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, 2013: Γραφικές Τέχνες «Μέλισσα», σ. 769.

¹⁹ Ὁ κατά κόσμον Γεώργιος Τζαναβάρης/Παπαϊωάννου (1920-1971), ἐκ Καρύστου Εὐβοίας ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1942), ἐξελέγη τό μέν 1954 Μητροπολίτης Φιλαδελφείας ἀπό τῆς θέσεως τοῦ Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Ἁγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου, τό δέ 1970 Μητροπολίτης Γερμανίας, ἐκμετρήσας τό ζήν τήν 3^{ην} Δεκεμβρίου 1971. Βλ. «Ὁ Γερμανίας Ἰακώβος», *Στάχυς*, τεύχ. 28-39 (Ἰούλιος 1971-Ἰούνιος 1974), σ. 329.

²⁰ Βλ. ἐνδεικτικῶς Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μητροπολίτου Σελευκείας), «Ἡ συνάντησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου μετὰ τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ' εἰς Ἱεροσόλυμα τό 1964 καί ἡ μεταβλητή τοῦ Κυπριακοῦ ζητήματος», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Πατριαρχικῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Κρήτης*, τ. Ζ', Ἡράκλειον Κρήτης 2025, σσ. 73-104.

²¹ Ὁ Πάπας Παῦλος ΣΤ' (1897-1978) διετέλεσε Προκαθήμενος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας μεταξύ τῶν ἐτῶν 1963-1978, διαδεχθεὶς τόν Πάπαν Ἰωάννην ΚΓ'. Ὀλοκλήρωσε τό ἔργον τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου, τό ὅποιον ἤρχισεν ὁ προκατόχος του. Κατά τήν περίοδον 1922-1954 ὑπηρέτησεν εἰς τήν Ρωμαϊκὴν Κουρίαν, ἐνῶ τό 1954 διωρίσθη Ἀρχιεπίσκοπος Μεδιολάνων. Μετὰ τήν ἱστορικὴν συνάντησίν του μέ τόν Οἰκουμενικόν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν εἰς Ἱεροσόλυμα τόν Ἰανουάριον τοῦ 1964, ὁ Πάπας Παῦλος ΣΤ' ἐπεσκέφθη τήν 25^{ην} Ἰουλίου 1967 τό Φανάριον διά πρώτην φοράν μετὰ τήν πάροδον 1.250 ἐτῶν ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς τελευταίας συναντήσεως μεταξύ Προκαθημένων τῆς Πρεσβυτέρας καί τῆς Νέας Ρώμης. Προώθησε μεταρρυθμίσεις εἰς τούς κόλπους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς καί τόν διαχριστιανικόν καί τόν διαθρησκειακόν διάλογον. Πρβλ. ἐνδεικτικῶς J. L. GONZALEZ, T. PEREZ, *Paul VI*, 1964: Paulist Press· J. GUITTON, *Dialog mit Paul VI*, Wien 1967: Molden· M. MALACHI, *Three Popes and the Cardinal*, New York 1972: Farrar, Straus & Giroux· A. FAPPINI, FR. MOLINARI, G. B. MONTINI, *Giovane, documenti inediti e testimonianze*, Turino 1979: Maretti· E. DUFFY, *Saints and Sinners, A History of the Popes*, 1997: Yale University Press· W. GRAHAM, *Paul VI, A Great Pontificate*, Brescia 1983· P. HEBBLETHWAITE, *Paul VI: The First Modern Pope*, 1993: Paulist Press.

τῶν Προκαθημένων τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καί τῆς Δύσεως μετά τό σχίσμα τοῦ 1054, εἰς τήν ὁποίαν συμμετέσχε καί ὁ Κρήτης Εὐγένιος ὡς μέλος τῆς πατριαρχικῆς συνοδείας²³.

Διό καί ἀπετέλει μίαν πρωτοβουλίαν τοῦ Εὐγενίου Ψαλιδάκη πού ἠδράζετο εἰς τήν ιστορικοδιπλωματικήν συγκυρίαν τῆς ἐποχῆς καί ἀποδεικνύει τό ὑψηλόν αἰσθητήριον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε κατά τρόπον διορατικόν νά ἐκμεταλλευθῆ τά νέα δεδομένα τά ὁποῖα διηνοίγοντο εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο ιστορικῶν κλάδων τοῦ Χριστιανισμοῦ πρός ἐπίτευξιν τοῦ ποθουμένου, ἤτοι τοῦ ἐπαναπατρισμοῦ τῆς κάρας τοῦ πάτρωνος Ἁγίου τῆς κατά Κρήτην Ἐκκλησίας ἐκ Βενετίας εἰς τήν ἀποστολοβάδιστον νῆσον Κρήτην, μετά τήν πάροδον τριῶν αἰῶνων φιλοξενίας τῆς εἰς τήν Δύσιν, καθῶς «ὅτε δέ ἡ πόλις τοῦ Ἡρακλείου ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων (1669)²⁴, εὐσεβεῖς Ἐνετοί μετέφερον αὐτήν εἰς Βενετίαν καί ἐναπέθεσαν εἰς τόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ὅπου καί ἔκτοτε εὐλαβῶς διεφυλάσσετο»²⁵.

Τό ζήτημα θά τεθῆ ἐκ νέου καί, μάλιστα, μέ πλέον ἐπίσημον καί εὐθύ τρόπον, τήν φοράν ταύτην διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 3134/1378 καί ἀπό 6^{ης} Ἰουνίου 1964 γράμματος τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, δι' οὗ ὁ ἐπιστέλλων Μητροπολίτης Κρήτης, ἀναφερόμενος εἰς σχετικήν ἀπόφασιν τῆς περὶ αὐτόν Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου²⁶, παρακαλεῖ ὅπως «τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον προβῆ

²² «Κατά τήν λήξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς β' περιόδου τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου, τήν 4^{ην} Δεκεμβρίου 1963, ὁ Πάπας Παῦλος ὁ 6^{ος} ἀνήγγειλεν ὅτι ἀπεφάσισε νά πραγματοποιήσῃ τόν Ἰανουάριον τοῦ 1964 προσκυνηματικήν πορείαν εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους [...]. Ὁ Πατριάρχης Ἀθιναγόρας, ἐν τῷ μεταξύ, ἐπρότεινε σύγκλησιν διασκέψεως κορυφῆς τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καί Δύσεως εἰς τήν Ἁγίαν Πόλιν. Κατά τήν ἑορτήν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, 6^{ην} Δεκεμβρίου, χοροστατῶν κατά τήν θείαν λειτουργίαν, ὁ Πατριάρχης ἀνήγγειλε μέ χαράν καί συγκίνησιν ἐνώπιον τῶν πιστῶν τήν εἶδησιν ἐκ τοῦ Βατικανοῦ, τονίσας ὅτι εὐχαρίστως θά μετέβαινε καί αὐτός εἰς Ἱεροσόλυμα, ἵνα ἐπί τοῦ τάφου τοῦ Κυρίου μετά τοῦ Πάπα “κλαύσουν διά τόν χωρισμόν τῶν Ἐκκλησιῶν». ΣΠ. ΑΛΕΞΙΟΥ, Ἐκκλησιαστικά γεγονότα 1964 καί 1965, 1965, σσ. 6-7.

²³ Βλ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ, Ὁ Αρχιεπίσκοπος Εὐγένιος καί ἡ Ἐκκλησία Κρήτης, ὁ.π., σσ. 265-266.

²⁴ Βλ. σχετικῶς «Ὁμιλία τοῦ κ. Ἐμμ. Πετράκη εἰς τήν Αἵθουσαν Ἁγ. Μάρκου ἐπί τῷ ἑορτασμῷ διά τήν ἐπανακομιδήν τῆς Τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου», Ἀπόστολος Τίτος, [ἀναμνηστικόν τεύχος ἐπί τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς τήν πόλιν Ἡρακλείου], ὁ.π., σσ. 65-71.

²⁵ «Ἡ ἐπανακομιδή τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης», Ἀπόστολος Τίτος, [ἀναμνηστικόν τεύχος ἐπί τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς τήν πόλιν Ἡρακλείου], ὁ.π., σ. 7.

²⁶ Κατά τήν δεδομένην χρονικήν στιγμήν, μέλη τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου ἦσαν οἱ Μητροπολίται Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου Ἀθανάσιος, Πέτρος Δημήτριος, Λάμπης καί Σφακίων Ἰσίδωρος, Γορτύνης καί Ἀρκαδίας Τιμόθεος, Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναῖος, Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου Νικηφόρος καί Ἱεραπύτνης καί Σητείας Φιλόθεος Β'.

εις τὰ προσήκοντα διαβήματα παρά τῷ Ἁγιωτάτῳ Πάπα Ρώμης Παύλῳ τῷ Στ' πρὸς ἐπιστροφὴν τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου, φυλασσομένης ἐν Βενετία»²⁷.

Ἡ ἀπόφασις τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου, κατὰ τὴν συνοδικὴν συνεδρίαν τῆς 14^{ης} Ἰουλίου 1964²⁸, προεδρεύοντος καί πάλιν τοῦ Χαλκηδόνος Θωμᾶ, θά κινηθῆ εἰς ἐπιφυλακτικὸν μῆκος κύματος, καθὼς θά θεωρηθῆ ὅτι ἡ δεδομένη χρονικὴ στιγμή δέν ἦτο κατάλληλος πρὸς κινητοποίησιν τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας. Τοῦτο θά δηλωθῆ σαφῶς εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 541 καί ἀπὸ 15^{ης} Ἰουλίου 1964 ἀπαντητικὸν πατριαρχικὸν γράμμα, ἐν τῷ ὁποίῳ, καίτοι διατυποῦνται τὰ συγχαρητήρια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου πρὸς τὴν Ἱεράν Ἐπαρχιακὴν Σύνοδον ἐπὶ τῇ εἰρημένῃ προτάσει, ἡ ὁποία ἀπετέλει εὐσεβῆ πόθον σύμπαντος τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἐπισημαίνεται ὅτι «δέον ἵνα ἀφεθῆ εἰς εὐθετώτερον χρόνον καί εἰς κατάλληλον εὐκαιρίαν»²⁹.

Ἡ μὴ συναίνεσις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὴν δεδομένην χρονικὴν στιγμήν πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, ἐκτός τῶν ἐσωτερικῆς ὑφῆς προαναφερθέντων ζητημάτων τὰ ὁποία ἀντεμετώπιζε τὸ Φανάρι, θά πρέπη νά συσχετισθῆ μετὰ τοῦ γεγονότος τῆς ἐν ἐξελίξει εὐρισκομένης κατὰ τὴν δεδομένην χρονικὴν στιγμήν διαδικασίας συγκλήσεως τῆς ἐν Ρόδῳ Γ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως (1-15 Νοεμβρίου 1964)³⁰, καθ' ἣν τὸ μείζον ζήτημα τῆς Διασκέψεως συνίστατο εἰς τὰς σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου καί τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐξαιρέτως δέ εἰς τὴν προετοιμασίαν τοῦ διαλόγου μεταξύ τῶν δύο χριστιανικῶν παραδόσεων, συμφώνως καί πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Ρόδῳ Β' Πανορθοδόξου Διασκέψεως (26-29 Σεπτεμβρίου 1963)³¹, καθ' ἣν ἀπεφασίσθη ἡ ἔναρξις τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου «ἐπὶ ἴσοις ὅροις» καί ἡ συμμετοχὴ ὀρθοδόξων παρατηρητῶν³² κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν ἐξελίξει εὐρισκομένης Β' Βατικανῆς Συνόδου (1962-1965)³³.

²⁷ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'92, §13 (14 Ἰουλίου 1964), σ. 50.

²⁸ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'92 (14 Ἰουλίου 1964), σ. 45.

²⁹ Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κῶδιξ Α' 110, ἀριθμ. Πρωτ. 541 (15 Ἰουλίου 1964), σ. 158.

³⁰ Βλ. ΤΗ. ΜΕΙΜΑΡΙΣ (Tertiary Patriarchal Deacon, now Metropolitan of Seleucia), *The Holy and Great Council of the Orthodox Church & the Ecumenical Movement*, Thessaloniki 2013: A. Stamoulis Publications, σσ. 54-61.

³¹ Ο.π., σσ. 49-54.

³² Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς Γ' φάσεως τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου, ἀρξαμένων τὴν 14^{ην} Σεπτεμβρίου 1964, «περίπου 2170 ρωμαιοκαθολικοὶ ἐπίσκοποι ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον παρῆσαν εἰς τὴν ἔναρκτήριον ταύτην τελετὴν [...] μετὰ τῶν 700 περίπου θεολόγων συμβούλων των (periti), τῶν 75 ξένων παρατηρητῶν καί φιλοξενουμένων Διαμαρτυρομένων καί Ὁρθοδόξων (ἦτοι 3 τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διὰ πρώτην φοράν, 2 τοῦ

Ἡ μέχρι τοῦδε ἐκτεθεῖσα ἀλληλογραφία, ἀφορῶσα εἰς τό ἔτος 1964 πού ἀποτελεῖ καί τήν α' φάσιν τῶν σχετικῶν διαβουλεύσεων καί ἀπέβη ἄκαρπος, τυγχάνει ἀδημοσίευτος καί ἐν πολλοῖς ἄγνωστος εἰς τό ἀναγνωστικόν κοινόν, δεδομένου ὅτι ἀπουσιάζει ἐκ τοῦ ἀναμνηστικοῦ τεύχους τοῦ ἐπισήμου δελτίου τῆς Μητροπόλεως Κρήτης «Ἀπόστολος Τίτος», ἔνθα περιλαμβάνεται κατ' ἐπιλογήν μέρος μόνον ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κρήτης Εὐγενίου πρὸς τά ἐμπλεκόμενα μέρη. Δέον, βεβαίως, ὅπως ἐπισημανθῆ ὅτι ἡ ἀφετηρία τῶν προκαταρκτικῶν ἐνεργειῶν διὰ τήν ἐπανακομιδὴν τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου ἐντοπίζεται τό 1957, ὅτε ὁ ἀείμνηστος Πάπας Ρώμης Ἰωάννης ΚΓ'³⁴, διατελέσας Νούντιος τοῦ Βατικανοῦ ἐν Ἀγκύρα καί ἐκλεγείς εἰς τήν θέσιν τοῦ Ποντίφηκος ἐξ ἐκείνης τοῦ Πατριάρχου Βενετίας, «ἀπέστειλεν εἰς τόν Σεβ. Μητροπολίτην Κρήτης κ. Εὐγένιον, εἰς ἀπάντησιν σχετικῆς αὐτοῦ ἐπιστολῆς, τήν φωτογραφίαν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου καί ἀντίγραφον τῆς ἱερᾶς εἰκόνας τῆς Παναγίας Μεσοπαντήτισσας, ἡ ὁποία μετὰ τῆς τιμίας Κάρας καί ἄλλων κειμηλίων μετεκομίσθη εἰς Βενετίαν τό 1669»³⁵. Λεκτέον ὅτι ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς Ἀρχείοις οὐδέν διαλαμβάνεται σχετικῶς πρὸς τήν προκαταρκτικὴν ταύτην ἐνέργειαν τοῦ 1957.

Β. Ἡ β' φάσις τῆς ἀλληλογραφίας (Μάρτιος-Αὐγούστος 1965): ἡ ἀνολοκλήρωτος προσπάθεια διὰ τήν ἐπανακομιδὴν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου

Προϊόντων ὀκτώ μηνῶν, περὶ τά μέσα Μαρτίου 1965 ἐντοπίζεται ἡ ἐπανέναρξις τῆς σχετικῆς ἀλληλογραφίας μεταξύ τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πού σηματοδοτεῖ τήν β' φάσιν, ἡ ὁποία –ὡς καί ἡ α' φάσις– ἔλαβε χώρα πρό τῆς ἀνυψώσεως τῆς Μητροπόλεως Κρήτης εἰς Ἀρχιεπισκοπὴν διὰ τῆς πράξεως 283 τοῦ Σεπτοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας

Πατριαρχείου Μόσχας καί 2 τῆς Ρωσικῆς διασπορᾶς τοῦ ἐξωτερικοῦ)». I. ΚΑΡΜΙΡΗ, «Ἡ Γ' φάσις τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου», Ἐκκλησία, ἔτ. ΜΒ', ἀρ. 8 (15 Ἀπριλίου 1965), σ. 221.

³³ Πρβλ. σχετικῶς Μ. VGENOPOULOS (Metropolitan of Syllivria), *Primacy in the Church. From Vatican I to Vatican II: A Greek Orthodox Perspective*, London 2008.

³⁴ Ὁ Angelo Giuseppe Roncalli (1881-1963) ὑπῆρξεν ὁ 261^{ος} Πάπας Ρώμης μεταξύ τῶν ἐτῶν 1958-1963, συγκαλέσας τήν Β' Βατικανὴν Σύνοδον καί διακριθεὶς διὰ τὰς φιλελευθέρους θεολογικὰς του θέσεις σχετικῶς πρὸς τήν προώθησιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος. Θεωρηθεὶς ὡς εἷς ἐκ τῶν πλέον δημοφιλῶν Ἐπισκόπων Ρώμης, ἀγιοκατετάγη τήν 3^{ην} Σεπτεμβρίου 2000. Προγενεστέρως, διετέλεσε Νούντιος τοῦ Βατικανοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐν Τουρκίᾳ, ἐν Ἑλλάδι καί ἐν Γαλλίᾳ. Τό 1953 διωρίσθη Πατριάρχης Βενετίας. Πρβλ. ἐνδεικτικῶς: P. HEBBLETHWAITE, *Pope John XXIII: Shepherd of the Modern World*, 1987: Image Books· P. HEBBLETHWAITE, *John XXIII, Pope of the Council*, Glasgow 1994: Harper Collins.

³⁵ «Ἡ ἐπανακομιδὴ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης», ὀ.π., σ. 7.

Κέντρου τῆς 28^{ης} Φεβρουαρίου 1967³⁶, ἀλλά πάντοτε ἐντός τοῦ νέου νομικοῦ πλαισίου, πού καθιερώθη διά τοῦ καταστατικοῦ νόμου 4149/1961³⁷ καί, ἀσφαλῶς, μετά τήν πρᾶξιν 812/1962 τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου³⁸, δι' ἧς ἅπαντες οἱ ἐπίσκοποι τῆς Κρητικῆς Ἐκκλησίας τιμῆς ἔνεκεν προήχθησαν εἰς Μητροπολίτας.

Κατά τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 18^{ης} Μαρτίου 1965³⁹ ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας θά πληροφορήσῃ τό συνοδικόν σῶμα σχετικῶς πρός τά πρός Αὐτόν τηλεφωνικῶς ὑποβληθέντα παρά τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, περί τῆς ἐγγράφου, δηλονότι, ἀποφάσεως, ἀπό 9^{ης} Μαρτίου 1965⁴⁰, τοῦ Πατριάρχου καί Καρδινάλιου Βενετίας Giovanni Urbani ὅπως, ἀπαντητικῶς πρός τήν ἀπό 1^{ης} Δεκεμβρίου 1964 ἐπιστολήν τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, ἐν τῇ ὁποίᾳ μνεῖα ποιεῖται τῆς ἀποφάσεως τοῦ Βατικανοῦ διά τήν ἐπιστροφήν εἰς τήν Ἐκκλησίαν τῶν Πατρῶν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Ἀνδρέου⁴¹ (26 Σεπτεμβρίου 1964)⁴², «ἀποδώσῃ τῇ *Ι. Μητροπόλει Κρήτης τήν τιμίαν κάραν τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου Τίτου, πρώτου Ἐπισκόπου αὐτῆς*»⁴³, μετά τῆς πατριαρχικῆς ἐπισημάνσεως ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Καρδινάλιος προετίθετο

³⁶ Βλ. Π.Α., *Κῶδιξ Τόμων καί Σιγιλλίων*, Κῶδιξ Α' β5 (26 Φεβρουαρίου 1967, Ἐπιμεμήσεως ε'), σσ. 211-212.

³⁷ Βλ. σχετικῶς Π.Α., *Πατριαρχική Ἀλληλογραφία*, Κῶδιξ Α' 108, ἀριθμ. Πρωτ. 107 (16 Φεβρουαρίου 1961), σ. 60· Π.Α., *Πατριαρχική Ἀλληλογραφία*, Κῶδιξ Α' 108, ἀριθμ. Πρωτ. 263 (24 Ἀπριλίου 1961), σ. 128. Πρβλ. ἐνδεικτικῶς Α. ΝΑΝΑΚΗ (Ἀρχιμανδρίτου, νῦν Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου), *Ἐκκλησιαστικά Κρήτης*, Θεσσαλονίκη 1997· Κυριακίδης· Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Δικαικὲς πηγὲς τοῦ καθεστώτος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης*, Κατερίνη 2004· Ἐπέκταση· Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ, *Κώδικας ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας, νομολογίας καί ἐσωτερικοῦ δικαίου Ἐκκλησίας Κρήτης καί Δωδεκανήσων*, Ἡράκλειον 2019.

³⁸ Βλ. Π.Α., *Κῶδιξ Τόμων καί Σιγιλλίων*, Κῶδιξ Α' β5 (25 Σεπτεμβρίου 1962, Ἐπιμεμήσεως α'), σσ. 175-176· Π.Α., *Πατριαρχική Ἀλληλογραφία*, Κῶδιξ Α' 111, ἀριθμ. Πρωτ. 1185 (16 Δεκεμβρίου 1966), σ. 524.

³⁹ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β' 92 (18 Μαρτίου 1965), σ. 277.

⁴⁰ «Αἱ ἀνταλλαγεῖσαι ἐπιστολαὶ διά τήν ἀπόδοσιν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης», ὅ.π., σ. 17. Ἐν τῷ ἐν λόγῳ γράμματι γίνεται λόγος περί τῆς συμφώνου γνώμης τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ', κατόπιν σχετικῆς μερίμνης τοῦ Καρδινάλιου Αὐγουστίνου Βεα, Α' Προέδρου τοῦ Ποντιφηκοῦ Συμβουλίου διά τήν προώθησιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος μεταξύ τῶν ἐτῶν 1960-1968. Περί τῆς ἀλληλογραφίας μεταξύ τοῦ Καρδινάλιου Augustin Bea, Amleto Giovanni Cicognani, Γραμματέως τοῦ Κράτους τοῦ Βατικανοῦ, καί Giovanni Urbani καί τοῦ Κρήτης Εὐγενίου βλ. ὅ.π., σσ. 11-19.

⁴¹ Βλ. ἐνδεικτικῶς «Ἐπανακομιδὴ εἰς Πάτρας τῆς Τιμίας Κάρας τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου», *Ἐκκλησία*, ἔτ. ΜΑ', ἀρ. 20 (15 Ὀκτωβρίου 1964), σσ. 527-537. «Ὁ θησαυρός τῶν Πατρῶν: ἡ ἐπανακομιδὴ τῆς κάρας τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα», <https://pelop.gr/o-thisavros-ton-patron-i-epanakomidi-tis-karas-tou-apostolou-andrea/> (ἀνεκτῆθη τήν 31/03/2026). Σημειώτεον ὅτι τήν Τιμίαν Κάραν μετέφερεν ἐκ Ρώμης εἰς Πάτρας ὁ Καρδινάλιος Augustin Bea, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἀντιπροσωπείας.

⁴² Βλ. «Αἱ ἀνταλλαγεῖσαι ἐπιστολαὶ διά τήν ἀπόδοσιν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης», ὅ.π., σσ. 13-14.

⁴³ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β' 92, §4 (18 Μαρτίου 1965), σ. 278.

νά αποδώση «καί τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἱεροσολύμων τό Ἰ. Λεϊψανον τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Σάββα τοῦ Ἠγιασμένου, ἀπό αἰώνων ἀποτεθησαυρισμένον ἐν Βενετίᾳ»⁴⁴.

Ἡ ἔγγραφος ἐνημέρωσις τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας περὶ τῶν ἀνωτέρω θά λάβη χώραν διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 770/498 καί ἀπὸ 17^{ης} Μαρτίου 1965 γράμματος τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, τό ὁποῖον ἐθεωρήθη κατὰ τὴν συνοδικὴν συνεδρίαν τῆς 23^{ης} Μαρτίου 1965⁴⁵. Ὁ Εὐγένιος Ψαλιδάκης, ἀφοῦ ἐπισημάνη τὰ αἰσθήματα βαθείας ἐκτιμήσεως καί εὐγνωμοσύνης, ἱεράς συγκινήσεώς τε καί χαρᾶς πού προεξένησεν εἰς τόν ἱερόν κλῆρον καί τόν εὐσεβῆ λαόν τῆς Μητροπόλεως Κρήτης ἢ ἀναγγελία τῆς ἀποφάσεως τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, θά τονίσῃ μετ' ἐμφάσεως ὅτι «δικαίως δ' ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἐπίτευγμα τῶν θεοφιλῶν προσπαθειῶν τῆς Ὑμετέρας Θειοτάτης Παναγιότητος διὰ τὴν καλλιέργειαν ἀδελφικῶν σχέσεων τῆς Ἁγιωτάτης Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας μετὰ τῆς σεβασμίας Ἐκκλησίας τῆς Πρεσβυτέρας Ρώμης, ἐπὶ προαγωγῇ τοῦ πνεύματος τῆς ἐν Χριστῷ ἐνότητος, αἱ ὁποῖαι βαθέως ἐκτιμῶνται ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Κλήρου καί τοῦ εὐσεβοῦς Λαοῦ τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Κρήτης»⁴⁶.

Ἡ τελευταία ἀναφορά θά πρέπη νά ἐκληφθῇ ὡς προσπάθεια ἐξισορροπήσεως τῶν πραγμάτων, δεδομένου ὅτι –ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κατὰ τό ἔτος 1964 ὑποβληθεῖσαν, κατὰ τὴν α' φάσιν τῆς ἀλληλογραφίας, παρὰ τοῦ Κρήτης Εὐγενίου παράκλησιν διὰ τὴν ἀπὸ μέρους τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας πραγματοποιήσιν τῶν νενομισμένων διαβημάτων πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, πού δέν ἐτελεσφόρησε– κατὰ τὴν β' φάσιν τοῦ αἰτήματος, τό 1965, ἡ σχετικὴ διαδικασία ἐκινήθη ὑπὸ τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, ἀλληλογραφήσαντος ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ Πατριάρχου Βενετίας Giovanni Urbani, ἄνευ τῆς πρὸς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον διαμεσολαβήσεως, τό ὁποῖον μόνον ἐπληροφορήθη, μάλιστα δέ, μετὰ χαρᾶς, τό ἀποτέλεσμα τῆς σχετικῆς βολιδοσκοπήσεως τοῦ ἐπιστέλλοντος Ἱεράρχου πρὸς εὐόδωσιν τοῦ αἰτήματος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης.

Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, διὰ τοῦ ἀπὸ 17^{ης} Μαρτίου 1965 γράμματός του, θά θέσῃ τό χρονικόν καί εὐρύτερον πλαίσιον τῶν προγραμματιζομένων ἐκδηλώσεων καί θά παρακαλέσῃ, ἐν ὄψει τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ σχετικοῦ προγράμματος, «ὅπως γνωρισθῶσιν αὐτῷ αἱ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς

⁴⁴Ο.π.

⁴⁵ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'92 (23 Μαρτίου 1965), σ. 285.

⁴⁶ «Αἱ ἀνταλλαγεῖσαι ἐπιστολαὶ διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης», ὁ.π., σ. 19.

μετακομιδῆς τοῦ ἱεροῦ τούτου λειψάνου ἀπόψεις τῆς Ἐκκλησίας, παρασχεθῆ καὶ ἡ ἔγκρισις Αὐτῆς ὅπως τὸ ὡς ἄνω γερονός λάβη χώραν τὸν προσεχῆ Αὐγουστον ἢ Σεπτέμβριον, ἵνα ἀφ' ἑνὸς μὲν δοθῆ ὁ χρόνος διὰ τὴν ἀπαραίτητον προετοιμασίαν, ἀφ' ἑτέρου δέ συνδυασθῆ μετὰ τῶν ἤδη ὑπὸ προετοιμασίαν ἑορτῶν, ἐπὶ τῇ χιλιοστῇ ἑνεακοσιοστῇ ἐπετειῶ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀποστολικῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας»⁴⁷.

Ἡ Πατριαρχικὴ Σύνοδος, ἀφοῦ ἐγκρίνη τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου Ψαλιδάκη ὑποβληθέντα καὶ ἐκφράση διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 210 καὶ ἀπὸ 24^{ης} Μαρτίου 1965 ἀπαντητικοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος τὰ ἐγκάρδια συγχαρητήρια πρὸς τὴν Ἱεραρχίαν τῆς Μεγαλονήσου καὶ τῷ πληρώματι αὐτῆς ἐπὶ τῇ εὐτυχῇ ἀναγγελίᾳ τῆς ἐπανακομιδῆς τῆς κάρας, θά ἀντιστρέψη τὸ μεθοδολογικὸν περὶ τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ προγράμματος πλαίσιον, καθὼς θά αἰτηθῆ τὴν ἀπὸ μέρους τοῦ ἐπιστέλλοντος Ἱεράρχου ὑποβολὴν τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ τοῦ τυχόν καταρτισθέντος σχεδίου προγράμματος τοῦ σχετικοῦ ἑορτασμοῦ, μετὰ τῆς ἐπισημάνσεως ὅτι τὸ γράμμα τοῦ Εὐγενίου Ψαλιδάκη «*παρεπέμφθη τῇ ἐπὶ τῶν Πανορθοδόξων Ζητημάτων Ἐπιτροπῇ, πρὸς μελέτην καὶ εἰσήγησιν ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἐν αὐτῷ σημείων*»⁴⁸.

Ἡ πλέον ἐκτενὴς κατάθεσις τῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόψεων τοῦ Κρήτης Εὐγενίου ἐντοπίζεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 298 καὶ ἀπὸ 15^{ης} Ἀπριλίου 1965 γράμματι πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν, τὸ ὁποῖον δέν συμπεριλαμβάνεται εἰς τὰ ἔγγραφα τὰ ὁποῖα ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ ἐπετειακὸν τεῦχος τοῦ «Ἀποστόλου Τίτου» τὸ 1966. Διὰ τοῦ ἐν λόγῳ γράμματος, ἀναγνωσθέντος κατὰ τὴν συνοδικὴν συνεδρίαν τῆς 4^{ης} Μαΐου 1965⁴⁹, ὁ ἐπιστέλλων Ἱεράρχης θά ὑποβάλῃ περὶ τῆς μεταβάσεως εἰς Βενετίαν, τὴν 3^{ην} Ἀπριλίου 1965, Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς κατὰ Κρήτην Ἐκκλησίας, ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Μητροπολίτου Κισάμου καὶ Σελίνου Εἰρηναίου Γαλανάκη⁵⁰ καὶ τοῦ Γεωργίου Πετρονάκου,

⁴⁷ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'92, §6 (23 Μαρτίου 1965), σ. 294.

⁴⁸ Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κῶδιξ Α'110, ἀριθμ. Πρωτ. 210 (24 Μαρτίου 1965), σ. 410.

⁴⁹ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'92 (4 Μαΐου 1965), σ. 338.

⁵⁰ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, κατὰ κόσμον Μιχαὴλ Γαλανάκης (1911-2013), ἐκ Νεοχωρίου τῆς Ἐπαρχίας Ἀποκορώνου τοῦ Νομοῦ Χανίων ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν (1937), διετέλεσε Καθηγητὴς καὶ Ὑποδιευθυντὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Κρήτης. Ἐξελέγη τὸ 1957 Ἐπίσκοπος Κισάμου καὶ Σελίνου, προαχθεὶς τὸ 1962 εἰς Μητροπολίτην τιμῆς ἕνεκεν. Τὸ 1971 ἐξελέγη Μητροπολίτης Γερμανίας, παυθεὶς τὴν 29^{ην} Σεπτεμβρίου 1980. Ἀποκατεστάθη εἰς τὴν Μητρόπολιν Κισάμου καὶ Σελίνου τὴν 26^{ην} Ἰανουαρίου 1981, παραιτηθεὶς τὴν 24^{ην} Αὐγούστου 2005 διὰ λόγους ὑγείας. Ἐκοιμήθη τὴν 30^{ην} Ἀπριλίου 2013. Βλ. ἐνδεικτικῶς *Μητροπολίτης Εἰρηναῖος (Γαλανάκης): ὄραματισμοί, ἀγῶνες, καρποί*, 2008: Ἱερά Μητρόπολις Κισάμου καὶ Σελίνου. Α. ΒΑΚΑΚΗ, *Μητροπολίτης Εἰρηναῖος Γαλανάκης, Ἀείφωτος Πορεία*, 2011: Ἱερά Μητρόπολις Κισάμου καὶ Σελίνου.

Διευθυντοῦ τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος, πρὸς διαπραγματεύσιν μετὰ τοῦ Πατριάρχου Βενετίας Giovanni Urbani τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐπιστροφῆς τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου.

Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ ὅτι τό χρονικόν⁵¹ τῆς μεταβάσεως τῆς ἐν λόγῳ Ἀντιπροσωπείας, εἰς τό ὁποῖον συμπεριλαμβάνονται ἡ προσφώνησις τοῦ Μητροπολίτου Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναίου Γαλανάκη πρὸς τόν Πατριάρχην Βενετίας Giovanni Urbani καί ἡ ἀντιφώνησις τοῦ τελευταίου, καθὼς καί τό ἀπό 5^{ης} Ἀπριλίου 1965 εὐχαριστήριον γράμμα⁵² τοῦ εἰρημένου Καρδινάλιου πρὸς τόν Κρήτης Εὐγένιον, ἀποτελεῖ μέρος τῶν ἐκδοθέντων ἐγγράφων περὶ τῶν ἀνταλλαγεῖσιν ἐπιστολῶν διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου πού ἐδημοσιεύθησαν εἰς τό ἐπετειακόν τεύχος τοῦ περιοδικοῦ «Ἀπόστολος Τίτος». Τό γεγονός ὅτι ἐν τῷ προμνημονευθέντι ἐπετειακῷ τεύχει τοῦ ἐν λόγῳ χρονικοῦ ἔπεται ἡ ἀπό 7^{ης} Ἰουνίου 1966 πολυσέλιδος ἔκθεσις τοῦ Κρήτης Εὐγενίου πρὸς τόν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν ἀναφορικῶς πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἐπιστροφῆς τῆς τιμίας Κάρας ἄνευ οἰασδήτινος ἀναφορᾶς εἰς τὴν ἐνδιάμεσον ἀλληλογραφίαν μεταξὺ Φαναρίου καί Κρήτης διὰ χρονικόν διάστημα πλέον τοῦ ἑνός ἔτους ὑποψιάζει τόν ἐρευνητὴν διὰ μίαν ἀναπάντεχον ἐξέλιξιν σχετικῶς πρὸς τόν ἀρχικόν προγραμματισμόν πού θά ἐκτεθῆ κατωτέρω.

Τό ἐνδιαφέρον κατὰ τὴν δεδομένην χρονικὴν στιγμὴν (Ἀπρίλιος 1965) ἔγκειται εἰς τὰς ληφθείσας ἐν Βενετία ἀποφάσεις⁵³, ὅπως ἡ τιμία Κάρα τοῦ ἁγίου Τίτου «μετακομισθῆ εἰς Ἡράκλειον δι' ἀτμοπλοίου καί δοθῆ πανηγυρικός τόνος καί ἑξαρχισ εἰς τό γεγονός, ὅπως ἡ παράδοσις Αὐτῆς γένηται ἐπισήμως ἐν Βενετία τῇ 22^ῃ Αὐγούστου, ὅπως τό Ἱερόν Λείψανον

Κ. ΜΟΥΤΖΟΥΡΗ, Δ. ΒΕΖΟΝΙΕΡΑΚΗ (ἐπιμ.), *Ἡ Κρήτη γιορτάζει τὸν Ἱεράρχη Εἰρηναῖο Γαλανάκη*, Χανιά 1993: Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης· *Μέ τόν Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναῖον. Τά τῆς γενέσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης. Τεκμήρια*, Θεσσαλονίκη 2014: Μέθεξις· Μ. ΓΙΑΝΝΑΚΑΚΗ, *Μητροπολίτης Εἰρηναῖος Γαλανάκης: Ἡ συμβολή του στὸν Διαθρησκειακὸν Διάλογο καί οἱ προσπάθειές του γιὰ τὴν παγκόσμια Εἰρήνη*, [Μεταπτυχιακὴ ἐργασία], Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Θεολογικὴ Σχολή, Τμῆμα Θεολογίας, Θεσσαλονίκη 2025 (DOI: 10.26262/heal.auth.ir.364833).

⁵¹ Βλ. «Αἱ ἀνταλλαγεῖσαι ἐπιστολαὶ διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης», ὁ.π., σσ. 20-23.

⁵² Βλ. ὁ.π., σσ. 23-24.

⁵³ Σημειωτέον ὅτι ἡ παρουσία τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης ἐν Βενετία συνέπεσε μετὰ ἐκείνην τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰορδάνου Βασιλείου, ὁ ὁποῖος εὕρισκετο ἐκεῖσε ἐκ προσώπου τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, διαπραγματευόμενος περὶ τοῦ τρόπου ἐπιστροφῆς τοῦ ἱεροῦ σκήνου τοῦ ἁγίου Σάββα τοῦ Ἁγισμένου. Βλ. ὁ.π., σ. 20.

συνοδούση ἐκ Βενετίας εἰς Ἡράκλειον ἐπίσημος πενταμελής Ἀντιπροσωπεία ὑπὸ τὸν Καρδινάλιον Οὐρμπάνι, ὅτι προβλέπεται ἵνα τελεσθῶσιν ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 24^ῃ Αὐγούστου πάνδημοι ὑποδοχὴ τῆς Τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου, λιτάνευσις καὶ κατάθεσις Αὐτῆς ἐν τῷ φερωνύμῳ Ἱ. Ναῶ, τὴν ἐπομένην, Ἀρχιερατικὴ συλλειτουργία καὶ πλεῖσται ἐκδηλώσεις, καὶ ὅτι ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακὴ Σύνοδος ὑποβάλλει τὴν παράκλησιν ὅπως αἱ ἑορταὶ αὗται τιμηθῶσιν ὡς ἑορταὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Κρήτῃ, ὡς ἀποτελούση ἐκκλησιαστικῶς ἀναπόσπαστον τμήμα αὐτοῦ»⁵⁴.

Ἡ ὡς ἄνω παράκλησις τυγχάνει δηλωτικὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοσυνειδησίας τῆς ὑπὸ τὸν Εὐγένιον Ψαλιδάκη Ἱεράς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς κατὰ Κρήτην Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία προέκρινε τὴν ἀναγωγὴν τοῦ ζητήματος τῶν ἑορτασμῶν εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν κέντρον τῆς ἀναφορᾶς τῆς, τὸ Οἰκουμενικόν, δηλονότι, Πατριαρχεῖον, κινήθησα μακρὰν τάσεων ἐπαρχιωτικοῦ ἀπομονωτισμοῦ καὶ περικλείστου τοπικισμοῦ. Ὁ τόνος, ἄλλως τε, πού ἐδόθη κατὰ τὴν πολυσήμαντον προσφώνησιν τοῦ Μητροπολίτου Κισάμου καὶ Σελίνου Εἰρηναίου Γαλανάκη πρὸς τὸν Πατριάρχην Βενετίας Giovanni Urbani τυγχάνει εὐγλωττος καὶ ἀποστομωτικός, καθὼς ὁ εἰρημένος διαπρεπὴς Ἱεράρχης ἀπέδιδε τὸ ἐπίτευγμα τῆς ἐπιστροφῆς τῆς Κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου εἰς τὸν Προκαθήμενον τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον: «*Ἐρμηνεύομεν τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐν λόγῳ Λειψάνων ὡς μίαν νέαν μαρτυρίαν τῶν καλῶν καὶ ἀδελφικῶν σχέσεων, αἱ ὁποῖαι καλλιεργοῦνται τελευταίως μεταξύ τῶν δύο μεγάλων καὶ ἀρχαιοτάτων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς Καθολικῆς, ὀδηγούμεναι ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ ὑπὸ τῶν δύο σεβασμίων Πνευματικῶν Ἀρχηγῶν, τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ' καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα*»⁵⁵.

Βάσει τοῦ προμνημονευθέντος γράμματος τῆς 15^{ης} Ἀπριλίου 1965, αἱ ἐκδηλώσεις διὰ τὴν ἐπιστροφήν τῆς Κάρας ἐνετάσσοντο εἰς τὸν εὐρύτερον ἑορτασμόν τῆς 1900ῆς ἐπετείου ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, «*δι' ὃν προβλέπεται ὅπως ἄρξῃται διὰ τῶν ἑορτῶν τῆς*

⁵⁴ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'92, §10 (4 Μαΐου 1965), σ. 343.

⁵⁵ «Αἱ ἀνταλλαγεῖσαι ἐπιστολαὶ διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης», ὁ.π., σ. 21. Περὶ τοῦ ρόλου καὶ τοῦ βαθμοῦ ἐπιδράσεως τῆς Κινήσεως “Focolare Movement” εἰς τὰς σχέσεις μεταξύ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου ἕως καὶ σήμερον βλ. ἐνδεικτικῶς ΤΗ. ΜΕΙΜΑΡΙΣ (Grand Chancellor, now Metropolitan of Seleucia), “Our Common Journey”. Patriarch Bartholomew and the Focolare Movement”, «*Ἀγάπη καὶ ταπείνωσις ἱερά σύζευξις*». *Τιμητικὸς Τόμος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν γιὰ τὴν εὐδόκιμη δεκαπενταετῇ ἀρχιερατείᾳ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου Β'*, Ἀθήνα 2023, σσ. 585-598.

ἐπανακομιδῆς τοῦ Ἱεροῦ Λειψάνου τοῦ Ἁγίου Τίτου καί καλύψη τό διάστημα ἀπό 25^{ης} Αὐγούστου 1965 μέχρι 25^{ης} Αὐγούστου 1966, ὅπως ὁ ἐορτασμός ἀποτελέσῃ διεκκλησιαστικόν γεγονός περιλαμβάνον καί λοιπὰς ἐκδηλώσεις, ἤτοι διαλέξεις καί ὀμιλίας»⁵⁶.

Ἐν τῷ πλαισίῳ τούτῳ ἐνετάσσετο καί ἡ παράκλησις τοῦ Κρήτης Εὐγενίου ὅπως διενεργηθῶσιν ἀπό μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τά δέοντα σχετικῶς πρὸς τήν πραγματοποίησιν ἐν τῇ Μεγαλονήσῳ ἑνὸς μοναδικοῦ διεκκλησιαστικοῦ γεγονότος, τῆς συγκλήσεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν⁵⁷ ἐν Ἡρακλείῳ κατὰ τό προσεχές ἔτος (1966)⁵⁸, τό ὁποῖον ἔλαβε, τελικῶς, χώραν κατὰ τό 1967 καί τό ὁποῖον, κατὰ τόν Ἀλέξανδρον Παπαδερὸν, «δικαίως θεωρήθηκε κορυφαῖο ἐκκλησιαστικό γεγονός τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα γιά τό νησί μας καί ὀλόκληρη τήν Ὀρθοδοξία. Πολύς δέ ὑπῆρξε διεθνῶς ὁ ἔπαινος γιά τήν ἀποστολική Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, τόν κλῆρο καί τό λαό της, ἰδίως γιά τόν Προκαθήμενό της, μακαριστό Μητροπολίτη Εὐγένιον, τόν πολλά τότε μοχθήσαντα γιά τήν ἄρτια ὀργάνωση καί φιλοξενία»⁵⁹. Σημειωτέον ὅτι ἡ σύγκλησις τῆς εἰρημένης Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπανελήφθη εἰς τήν Κρήτην μετὰ τήν παρέλευσιν τεσσαράκοντα καί πέντε ἐτῶν ἀπό τήν πρώτην

⁵⁶ Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κώδιξ Β'92, §10 (4 Μαΐου 1965), σ. 344.

⁵⁷ Πρβλ. σχετικῶς ΤΗ. ΜΕΙΜΑΡΙΣ, *The Holy and Great Council of the Orthodox Church & the Ecumenical Movement*, ὁ.π., σσ. 75-156· ΤΗ. ΜΕΙΜΑΡΙΣ, "Consultazione Inter-Otrodossa a Aghia Napa, Cipro, 3-9 Marzo 2011, sulla riposta ortodossa allo studio di fede e costituzione 'La natura e la missione della Chiesa'", *Estratto da Nicolaus* 1-2 (2012), σσ. 159-184· ΤΗ. ΜΕΙΜΑΡΙΣ (Tertiary Patriarchal Deacon, now Metropolitan of Seleucia), "The Liturgical Roots of Diakonia", *Colloquia Mediterranea* (Rivista della Fondazione Giovanni Paolo II), 2/2, Firenze (2012), σσ. 203-212· Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Τριτεύοντος τῶν Πατριαρχικῶν Διακόνων, νῦν Μητροπολίτου Σελευκείας), «Ἡ Διορθόδοξος Διάσκεψις εἰς Ἁγίαν Νάπαν Κύπρου, 3-9 Μαρτίου 2011, μέ θέμα: Ἡ Ὀρθόδοξος ἀπάντησις ἐπί τῆς ἐκκλησιολογικῆς μελέτης τῆς Ἐπιτροπῆς "Πίστις καί Τάξις" περὶ "τῆς Φύσεως καί τῆς Ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας"», *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, τόμ. 842, ἔτ. 94 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2011), σσ. 609-645· Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Τριτεύοντος τῶν Πατριαρχικῶν Διακόνων, νῦν Μητροπολίτου Σελευκείας), «Ἡ 59^η Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, 16-22 Φεβρουαρίου 2011», *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, τόμ. 846, ἔτ. 95 (Μάιος-Ἰούνιος 2012), σσ. 235-255.

⁵⁸ Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν ἔλαβε χώραν εἰς Ἡράκλειον Κρήτης ἐν ἔτος ἀργότερον ἀπὸ τοὺς ἀρχικούς προγραμματισμούς, καί δὴ μεταξύ 15^{ης} καί 29^{ης} Αὐγούστου 1967. Βλ. σχετικῶς Π.Α., *Πατριαρχική Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α'111, ἀριθμ. Πρωτ. 918 (5 Ὀκτωβρίου 1966), σ. 426· Π.Α., *Πατριαρχική Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α'111, ἀριθμ. Πρωτ. 1164 (16 Δεκεμβρίου 1966), σ. 519· Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κώδιξ Β'94, §13 (29 Σεπτεμβρίου 1967), σσ. 283-293· Π.Α., *Πατριαρχική Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α'112, ἀριθμ. Πρωτ. 983 (2 Ὀκτωβρίου 1967), σ. 257.

⁵⁹ Α. ΠΑΠΑΔΕΡΟΥ, «Ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν στήν Ὀρθόδοξο Ἀκαδημία Κρήτης», <https://agonaskritis.gr/> (ἀνεκτῆθη τήν 23/08/2012).

φοράν πού ἐπραγματοποιήθη ἐν τῇ Μεγαλονήσῳ, καί δὴ μεταξύ 28^{ης} Αὐγούστου καί 5^{ης} Σεπτεμβρίου 2012, εἰς τοὺς χώρους τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης⁶⁰.

Ἡ Πατριαρχική Σύνοδος, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὰς διευκρινιστικὰς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου πληροφορίας, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας τόσον ἡ μετάβασις τῆς ὡς ἄνω Ἀντιπροσωπείας εἰς Βενετίαν ὅσον καί ἡ σύστασις ὅπως ὑποβάλλῃ αὕτη σχετικὸν πρόγραμμα ἐτέλουν ἐν γνώσει καί ἀδείᾳ του κατὰ τὴν τηλεφωνικὴν ἣν ἔσχε συνομιλίαν μετὰ τοῦ Κρήτης Εὐγενίου⁶¹, θὰ παραπέμψῃ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν γράμμα τοῦ εἰρημένου Ἱεράρχου τῇ ἐπὶ τῶν Πανορθόξων Ζητημάτων Ἐπιτροπῇ, πρὸς μελέτην καί εἰσήγησιν. Τὸ ἐνδιαφέρον, ἐν προκειμένῳ, ἔγκειται εἰς τὸν ἀνοικτὸν καί ἀδιαμεσολάβητον διάυλον ἐπικοινωνίας τὸν ὁποῖον διετῆρει ὁ Εὐγένιος Ψαλιδάκης μετὰ τοῦ Προκαθημένου τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ ὁποῖος δὲν περιορίζετο εἰς τὴν γραπτὴν ἀλληλογραφίαν, ἀλλὰ περιελάμβανε καί τηλεφωνικὰς ἐπικοινωνίας, καθὼς καί εἰς τὴν σαφῆ πρόθεσιν τοῦ Προέδρου τῆς ἐν Κρήτῃ Ἱεράς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου νὰ ἀφίσταται αὐτοβούλων –ἀνευ, δηλονότι, τῆς γνώσεως καί τῆς καλύψεως ἐκ Φαναρίου– ἐνεργειῶν οἱ ὁποῖες, ἐνδεχομένως, νὰ ἐπέφερον ἐπιπλοκάς εἰς τὰς σχέσεις τῆς κατὰ Κρήτην τοπικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου.

Ἡ ὑποβολή, μάλιστα, τοῦ ἀπὸ τῆς 24^{ης} Μαρτίου 1965 αἰτηθέντος γενικοῦ διαγράμματος τοῦ καταρτισθέντος προγράμματος ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς κάρας θὰ ὑποβληθῇ τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 402 καί ἀπὸ 31^{ης} Μαΐου 1965 γράμματος τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, θεωρηθέντος κατὰ τὴν συνοδικὴν συνεδρίαν τῆς 8^{ης} Ἰουνίου 1965⁶² καί παραπεμφθέντος, πρὸς μελέτην καί εἰσήγησιν, εἰς τὴν περί τῶν Πανορθόξων Ζητημάτων Συνοδικὴν Ἐπιτροπὴν⁶³. Ἡ ἑτεροχρονισμένη, μετὰ τὴν πάροδον δύο ὀλοκλήρων μηνῶν ἀπὸ τῆς σχετικῆς πατριαρχικῆς παραινέσεως, ὑποβολή τοῦ σχεδίου προγράμματος, πιθανῶς συνδέεται μετὰ τῆς δυσκολίας συντάξεώς του, λόγῳ καί τῶν πολλῶν παραμέτρων πού θὰ ἔδει νὰ συνυπολογισθοῦν.

⁶⁰ Περί τῆς ἱστορίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης, ἡ ὁποία τὸ 2018 συνεπλήρωσε πενήντα ἔτη πρωτοποριακῆς δράσεως, βλ. ἐνδεικτικῶς «Ἱστορία», <https://www.oac.gr/el/about-oac/history> (ἀνεκτίθη τὴν 05/06/2023).

⁶¹ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'92, §10 (4 Μαΐου 1965), σ. 344.

⁶² Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'92 (8 Ἰουνίου 1965), σ. 375.

⁶³ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'92, §9 (8 Ἰουνίου 1965), σ. 381.

Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ἄλλως τε, ὅτε ὑπέβαλε τὸ προμνημονευθέν ἀπὸ 17^{ης} Μαρτίου 1965 γράμμα του, προσέβλεπεν εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς Μητροῦς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς συντάξεως τοῦ προγράμματος. Δεδομένης δὲ καὶ τῆς καθυστερημένης ὑποβολῆς τούτου εἰς τὰ Πατριαρχεῖα περὶ τὰ τέλη Μαΐου 1965 δέν θά ἦτο ἄτοπος ἡ ὑπόθεσις ὅτι δέν ὑφίστατο σχετικόν σχέδιον ἐξ ἀρχῆς κατηρτισμένον, οὔτε κἂν εὐθύς ἀμέσως μετὰ τὴν μετάβασιν τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης εἰς Βενετίαν περὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου 1965, ὅπερ θά διηκόλυνε τὴν ἐξ ἐπόψεως χρονικῆς θεώρησιν τοῦ ζητήματος κατὰ τρόπον συμβατόν πρὸς τὸν περιορισμένον χρονικὸν ὀρίζοντα ἕως τοῦ Αὐγούστου 1965.

Βάσει τοῦ ὑποβληθέντος ἄνευ ἡμερομηνίας καὶ ἀριθμοῦ πρωτοκόλλου σχεδίου προγράμματος προεβλέποντο τὰ κάτωθι⁶⁴:

- ἡ ἐπίσημος ἐν Βενετία ἀπόδοσις τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἀγίου Τίτου, κατὰ τὴν 22^{αν} Αὐγούστου 1965, πρὸς τὴν ἐπίσημον πενταμελῆ Ἀντιπροσωπείαν τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, ἡ ὁποία θά συνωδεύετο ὑπὸ πολλῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἐξ ἀπάσης τῆς Μεγαλονήσου.

- ἡ τέλεισις, κατὰ τὴν 22^{αν} Αὐγούστου 1965, πρῶτον ἀρχιερατικῆς λειτουργίας εἰς τὸν ἐν Βενετία ὀρθόδοξον Ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἐν συνεχείᾳ πανηγυρικῆς λειτουργίας ἐν τῷ ρωμαιοκαθολικῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ ἡ περὶ τὴν 5^{ην} ἀπογευματινὴν ἐπίσημος ἀπόδοσις τῆς Κάρας εἰς τὴν Κρητικὴν Ἀντιπροσωπείαν πρὸς μεταφορὰν τῆς ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου, δι' οὗ θά μετεκομίζετο εἰς Ἡράκλειον.

- ἡ συνοδεία τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου ἐκ Βενετίας εἰς Ἡράκλειον ὑπὸ πενταμελοῦς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἀντιπροσωπείας, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πατριάρχου Βενετίας Καρδινάλιου Giovanni Urbani.

- ἡ ἄφιξις τοῦ ἀτμοπλοίου εἰς τὸν λιμένα Ἡρακλείου τὴν 24^{ην} Αὐγούστου 1965, ἡ πάνδημος ὑποδοχὴ τῆς τιμίας Κάρας, ἡ ἐπιβλητικὴ λιτάνευσις καὶ ἡ ἐναπόθεσις τῆς ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Τίτου πρὸς τέλεισιν τοῦ Μ. Ἑσπερινοῦ μετὰ Παννυχίδος.

- ἡ κατὰ τὴν 25^{ην} Αὐγούστου 1965 τέλεισις ἀρχιερατικῆς συλλειτουργίας καὶ ἡ δεξιῶσις, τὰ γεύματα καὶ ἡ ἀπονομὴ τοῦ ἀναμνηστικοῦ μεταλλίου.

⁶⁴ Βλ. *Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθηδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα) 1965*, «Βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος, Ἱερά Μητρόπολις Κρήτης, Πρόγραμμα ἐπανακομιδῆς τῆς τιμίας Κάρας Ἁγ. Τίτου» (40), σ. 1.

Λεκτέον ὅτι ἐν τῷ εἰρημένῳ σχεδίῳ ὑφίσταται καί δεύτερον μέρος, περιλαμβάνον τούς ἑορτασμούς τῆς 1900ῆς ἐπετείου ἀπό τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, ἐν τῷ ὁποίῳ διαλαμβάνονται τά κάτωθι⁶⁵:

- ἡ ἔναρξις τῶν ἐν λόγῳ ἑορτασμῶν διά τῆς ἐπανακομιδῆς τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου, μελλόντων νά καλύψουν τό διάστημα ἀπό 25^{ης} Αὐγούστου 1965 μέχρις 25^{ης} Αὐγούστου 1966.

- ἡ κατόπιν σχετικῆς ἐγκρίσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπόδοσις διεκκλησιαστικοῦ χαρακτήρος εἰς τούς ἑορτασμούς.

- ἡ διοργάνωσις διαλέξεων καί ὁμιλιῶν συναφῶν πρὸς τόν ἑορτασμόν, τήν Ἐκκλησίαν Κρήτης, τήν Διορθόδοξον Κίνησιν, τόν Διάλογον καί τήν Οἰκουμενικήν Κίνησιν, ὡς καί ἡ α) ἔκδοσις μεγάλου εἰκονογραφημένου Λευκώματος ὑπὸ τόν τίτλον: «Χριστιανική Κρήτη»· β) ἡ ἔκδοσις, μερίμνη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Γενικῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης· γ) ἡ παραγωγή κινηματογραφικῆς ταινίας ἐπὶ τοῦ θέματος «Χριστιανική Κρήτη-Μνημεῖα, Ἱστορία, Κειμήλια, Ἀναμνήσεις»· δ) ἡ δημιουργία σχετικῆς φωτογραφικῆς ἐκθέσεως· ε) ἡ ἔκθεσις ἱερῶν εἰκόνων τῆς Κρητικῆς Σχολῆς καί ἄλλων χριστιανικῶν κειμηλίων εἰς τήν ἐν Ἡρακλείῳ Βασιλικήν τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης· στ) ἡ ἔκδοσις εἰδικοῦ πανηγυρικοῦ τόμου καί ζ) ἡ κατασκευὴ εἰδικοῦ ἀναμνηστικοῦ μεταλλίου τοῦ ἑορτασμοῦ.

Τά ἄμεσα ἀντανακλαστικά τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου θά ἐκδηλωθοῦν διά τῆς ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 429 καί ἀπό 10^{ης} Ἰουνίου 1965 ἐκθέσεως τῆς ἐπὶ τῶν Πανορθόδοξων Ζητημάτων Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς, φερούσης τὰς ὑπογραφὰς τῶν μελῶν αὐτῆς Νεοκαισαρείας Χρυσοστόμου⁶⁶, Λαοδικείας Μαξίμου⁶⁷ καί Μύρων Χρυσοστόμου⁶⁸ καί ἀναγνωσθείσης κατὰ τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 15^{ης} Ἰουνίου 1965⁶⁹.

⁶⁵ Ο.π., σσ. 1-2.

⁶⁶ Ὁ κατὰ κόσμον Ξενοφῶν Κορωναῖος (1894-1976), ἐκ Παλαιᾶς Φωκαίας τῆς Σμύρνης ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1923), διετέλεσε Καθηγητῆς καί Σχολάρχης αὐτῆς (1942-1950). Τό 1943 ἐξελέγη Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας. Ἐνεταφιάσθη εἰς τό Κοιμητήριον τῆς Ἱ. Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Βαλουκλῆ. Βλ. «Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας Χρυσόστομος ὁ Κορωναῖος (1894-1976)», *Στάχυς*, τεύχ. 52-67 (Ἰούλιος 1977-Ἰούνιος 1981), σσ. 619-621.

⁶⁷ Ὁ κατὰ κόσμον Μάξιμος Γεωργιάδης (1908-1979) ἐξελέγη Μητροπολίτης Λαοδικείας τό 1946. Ἐξεδήμησε τό 1979 καί ἐτάφη εἰς τό Κοιμητήριον τοῦ Σισλῆ. Βλ. «Ἐξεδήμησε ὁ Λαοδικείας κυρός Μάξιμος», *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια*, ἔτ. 4, ἀριθμ. 78 (1 Ἰανουαρίου 1980), σ. 5.

⁶⁸ Ὁ κατὰ κόσμον Αἰμίλιος Κωνσταντινίδης (1921-2006), ἐκ Χρυσουπόλεως (Σκούταρι) ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1941), ἐξελέγη τό μέν 1961 Μητροπολίτης Μύρων, τό δέ 1991 Μητροπολίτης Ἐφέσου. Τό 1951 διωρίσθη Καθηγητῆς ἐν τῇ Ἱερᾷ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης. Ἐνεταφιάσθη εἰς

Διά της πεντασελίδου ταύτης εκθέσεως, ή όποία θά έγκριθῆ έν τῷ συνόλῳ της παρά της Πατριαρχικής Συνόδου, τονίζονται τά έξῆς ένδιαφέροντα σημεΐα, ήτοι:

- ή άπό μέρος τοῦ Οΐκουμενικοῦ Πατριαρχείου άναγνώρισις τῶν έορτῶν, τόσον τῆς έπανακομιδῆς τῆς Κάρας, ὅσον καί τῆς 1900ῆς έπετείου άπό τῆς ίδρύσεως τῆς Έκκλησίας Κρήτης, ὡς έορτῶν τοῦ Οΐκουμενικοῦ Θρόνου, μετά τῆς ρητῆς, ὡστόσον, έπισημάνσεως ὅτι «πάντα τά σχετικά πρός τάς έν λόγω έορτάς έγγραφα έντυπα, ὡς καί τά έκτυπωθησόμενα μετάλλια, άναμνηστικοί τόμοι κ.λ., έτι δέ καί αΐ σχετικαί πρός τάς έορτάς προσκλήσεις καί εἴ τι παρεμφερές δέον ὅπως φέρωσι τό έμβλημα τοῦ Οΐκουμενικοῦ Πατριαρχείου, εἴτε διά τῆς άναγραφῆς εἰς τήν προμετωπίδα τῶν λέξεων “Οΐκουμενικόν Πατριαρχεΐον” εἴτε διά τῆς έναποθέσεως έπ’ αὐτῶν τῆς Πατριαρχικῆς σφραγιδος, κατά τό ὑπάρχον προηγούμενον τῶν Πανορθ. Διασκέψεων Ρόδου, τοῦθ’ ὅπερ μέλει μαρτυρήσει ὅτι ή τε Μητρόπολις Κρήτης καί τά ὑπ’ αὐτῆς έορταζόμενα-Έκκλησιαστικά γεγονότα- τελοῦνται τῆ εὐλογίᾳ τῆς Μητρὸς Έκκλησίας»⁷⁰.

- ή παρουσία τοῦ Μητροπολίτου Αὐστρίας Χρυσοστόμου Τσίτερ⁷¹ κατά τάς έν Βενετία τελετάς τῆς 22^{ας} Αὐγούστου 1965, επί τῷ σκεπτικῷ ὅτι έν τῆ δικαιοδοσίᾳ τοῦ εἰρημένου Ίεράρχου κατά τήν δεδομένην χρονικήν στιγμήν ὑπήγετο ή Ίταλία.

τήν Έρμούπολιν τῆς Σύρου. Βλ. σχετικῶς «Έκδημία τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Έφέσου Χρυσοστόμου», *Όρθοδοξία*, περίοδος Β΄, έτ. ΙΓ΄, τεῦχ. Δ΄ (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2006), σσ. 848-856. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ, *Χρυσόστομος Σ. Κωνσταντινίδης, Γέρων Μητροπολίτης Έφέσου. 1921-2006, Καθηγητής τῆς Όρθοδόξου Θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 2007: Κυριακίδης. Περί τῆς ιστορίας τῆς Γεροντικῆς Μητροπόλεως Έφέσου βλ. ένδεικτικῶς Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μ. Πρωτοσυγκέλλου, νῦν Μητροπολίτου Σελευκείας), *Η άναδιοργάνωσις τῆς Γεροντικῆς Μητροπόλεως Έφέσου. Τό Έφesiaκόν ή Κυδωνιακόν Μητροπολιτικόν Ζήτημα (1905-1908)*, Θεσσαλονίκη 2023: Κ. & Μ. Σταμούλη. Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μ. Πρωτοσυγκέλλου, νῦν Μητροπολίτου Σελευκείας), «Η άναδιοργάνωσις τῆς Γεροντικῆς Μητροπόλεως Έφέσου (1901-1922)», *Χριστιανική Μικρά Ασία 19^{ος}-20^{ος} αιώνας, Πρακτικά Διεθνoῦς Έπιστημονικοῦ Συνεδρίου 22-24 Νοεμβρίου 2022*, Αθήνα 2025: Έννοια-Κοσμητεία Θεολογικῆς Σχολῆς Έθνικοῦ & Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν, σσ. 351-371.

⁶⁹ Βλ. Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κῶδιξ Β΄92 (15 Ίουνίου 1965), σ. 383.

⁷⁰ Ίστορικόν Άρχεΐον Οΐκουμενικοῦ Πατριαρχείου (Ι.Α.Ο.Π), *Φάκελλος Πατριάρχου Αθηναγόρου*, COI002, F491, «Έκθεσις τῆς επί τῶν Πανορθοδόξων Ζητημάτων Έπιτροπῆς, άριθμ. Πρωτ. 429, Έν τοῖς Πατριαρχείοις, τῆ 10^η Ίουνίου 1965», σσ. 1-2.

⁷¹ Ό κατά κόσμον Ηρακλῆς Τσίτερ (1903-1995), έκ Τριγλίας τῆς Βιθυνίας ὀρμώμενος, άνεψιός τοῦ έθνοϊερομάρτυρος Μητροπολίτου Σύμυνης Χρυσοστόμου Καλαφάτη, άπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Αθηνῶν (1924), έξελέγη τό μέν 1955 Έπίσκοπος Θερωῶν, Βοηθός Έπίσκοπος τῆς Αρχιεπισκοπῆς Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας, τό δέ 1963 πρώτος Μητροπολίτης τῆς νεοσυστάτου Μητροπόλεως Αὐστρίας, παραιτηθείς τό 1991 διά λόγους ὑγείας. Βλ. «2. Έκδημία Μητροπολίτου πρ. Αὐστρίας κυροῦ Χρυσοστόμου, Έπισκόπων Αργυρουπόλεως κυροῦ Ίακώβου καί Αβύδου κυροῦ Γερασίμου», *Όρθοδοξία*, περίοδος Β΄, έτ. Β΄, τεῦχ. Β΄ (Απρίλιος-Ίούνιος 1995), σσ. 317-223.

- ή επευλόγησις τῶν ἑορτασμῶν διά τήν συμπλήρωσιν 1900 ἐτῶν ἀπό τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, μέ ἔκδηλον, ὡστόσον, τόν προβληματισμόν τῆς ἐπιστελλούσης Ἐπιτροπῆς διά τό εὖρος καί τήν σκοπιμότητα αὐτῶν ἐν σχέσει πρός τήν πρόθεσιν τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης νά τελεσθοῦν οὗτοι εἰς διεκκλησιαστικόν ἐπίπεδον, περί τοῦ ὁποῖου ἐκαλεῖτο ὁ Κρήτης Εὐγένιος νά παράσχη σχετικᾶς διευκρινίσεις·

- ή ἀναγκαιότης ἐκδόσεως ἐιδικοῦ γραμματοσήμου καί ἐιδικῆς σφραγίδος·

- ή ἀποδοχή τῆς προτάσεως τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης διά τήν ἐν τῇ Μεγαλονήσῳ διοργάνωσιν σεμιναρίων καί χριστιανικῶν συγκεντρώσεων, συναφῶν πρός τόν διάλογον μετά τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας⁷² καί τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν⁷³, ἄνευ, ὡστόσον, ἀποκλεισμοῦ ἐκ τῆς πρωτοβουλίας ταύτης τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν⁷⁴.

- ἀναφορικῶς δέ πρός τήν φιλοξενίαν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, ἤδη ὁ Μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως καί Θεῖρων Μελίτων Χατζῆς⁷⁵ ἐν τῇ

⁷² Βλ. σχετικῶς Γ. ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ, «Ἀξιολόγησις καί προοπτικῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου μέ τήν Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς*, Θεσσαλονίκη 2004: Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, σσ. 157-161.

⁷³ Βλ. ἐνδεικτικῶς Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, *Ἡ Α΄ Διάσκεψις τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπί τοῦ Διαλόγου μετά τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν* (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία»), Ἀθήναι 1971· Α. ΠΑΝΩΤΗ, *Ἡ Ὁρθοδοξία καί αἱ Ἀρχαῖαι Ἀνατολικαί Ἐκκλησίαι*, Ἀθήναι 1965: Κέντρον Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σπουδῶν «Ἡ τοῦ Θεοῦ Σοφία».

⁷⁴ Πρβλ. ἐνδεικτικῶς ΤΗ. ΜΕΙΜΑΡΙΣ (Tertiary Patriarchal Deacon, now Metropolitan of Seleucia), "Thirty Years of the International Theological Dialogue between Orthodox and Lutherans (1981-1991): Evaluation and Prospects", *Greek Orthodox Theological Review* 58: 1-4 (2013), σσ. 183-121.

⁷⁵ Ὁ κατά κόσμον Σωτήριος Χατζῆς (1913-1989), ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1934), ἐξελέγη τό 1950 ἀπό Μ. Πρωτοσυγκέλλων Μητροπολίτης Ἴμβρου καί Τενέδου. Τό 1963 ἐξελέγη Μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως καί Θεῖρων καί τό 1966 Μητροπολίτης Χαλκηδόνος. Βλ. «Ἡ κηδεῖα τοῦ αἰοδίμου Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος», *Ἐπίσκεψις*, ἔτ. 21, ἀριθμ. 432 (1 Φεβρουαρίου 1990), σσ. 2-10. Περί τοῦ κορυφαίου, κατά γενικήν ὁμολογίαν, Ἱεράρχου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου κατά τόν 20^{όν} αἰῶνα, Μελίτωνος Χατζῆ, ἀπολαύσαντος παγκοσμίου ἐμβελείας διορθόδοξον, διαχριστιανικήν καί διαθρησκειακήν ἀναγνώρισιν καί διακριθέντος διά τήν ἀριστοτεχνικήν κηρυκτικήν, ὁμιλητικήν καί συγγραφικήν δραστηριότητα, χάρισαν εἰς αὐτόν τό προσωνύμιον τοῦ «Καβάφη τῶν θεολογικῶν γραμμάτων», βλ. ἐνδεικτικῶς Α. ΝΑΝΑΚΗ (διακόνου, νῦν Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου, ἐπιμ.), *Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος κυροῦ Μελίτωνος Λόγοι καί Ὁμιλίες*, 1991: Πανσέληνος Ἁγίου Ὁρους· Δ. ΚΟΥΚΟΥΡΑ, «Μελίτωνος Χατζῆ, Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Ὁμιλίες», https://www.academia.edu/38075042/_pdf (ἀνεκτῆθη τήν 04/12/2020)· Μ. ΜΠΕΛΛΟΥ (Ἀρχιμανδρίτου), *Σπουδή στό κηρυγματικό ἔργο τοῦ Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος Χατζῆ*, Θεσσαλονίκη 2016: Μπαρμπουνάκης-Χαριστήρια εἰς τιμῆν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος, Θεσσαλονίκη 1977: Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν· *Χαλκηδόνια. Μνήμη Μελίτωνος Χατζῆ, Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος: 1913-1989*, Ἀθήναι 1999: Σύνδεσμος τῶν ἐν Ἀθήναις Μεγαλοσχιολιτῶν· Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ, «Διεργασίαι διά τήν διαδοχήν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου κατά τό 1970», ὀ.π.· Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ, «Τό ζήτημα τῶν διαγραφῶν κατά τήν

ἐν Ἐνούγκου τῆς Νιγηρίας ἀνάλογον συνάντησιν ὑπέμνησε τὴν πρότασιν τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, «*ἡ δέ τελικὴ ἀπόφασις θέλει ληφθῆ κατὰ τὴν κατ' Ἰούλιον τοῦ παρόντος ἔτους, ἐν Γενεύῃ συγκληθησομένην Συνέλευσιν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς*»⁷⁶ τοῦ διαχριστιανικοῦ τούτου ὀργανισμοῦ.

Ἀναφορικῶς δέ πρὸς τὰς ἐπὶ μέρους εἰσηγήσεις τοῦ Κρήτης Εὐγενίου σχετικῶς πρὸς τὰς λεπτομερείας τῶν ἐορταστικῶν ἐκδηλώσεων ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου, ἡ ἐπιστέλλουσα Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ θά παρατηρήσῃ τὰ ἑξῆς:

- συμφωνεῖ τόσον μέ τὴν ἐκτύπωσιν ἀναμνηστικοῦ μεταλλίου, πάντοτε, ὅμως, κατὰ τὰς ὡς ἄνω προεκτεθείσας ὑποδείξεις αὐτῆς, ὅσον καί μέ τὴν ἀπονομὴν δώρων πρὸς τὸν Καρδινάλιον Giovanni Urbani καί τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἀντιπροσωπείας·

- διαφωνεῖ μέ τὴν παρουσίαν ὀμίλου διακοσίων κληρικῶν καί λαϊκῶν ἐκ Κρήτης εἰς Βενετίαν, θεωροῦσα τὸν ἀριθμὸν ὑπερβολικὸν καί ἄσκοπον, μέ ἀρνητικὰς συνεπείας ἐπὶ τῆς ἱεροπρεπείας τοῦ σεμνοῦ χαρακτήρος, ὃν δέον ἵνα φέρωσιν αἱ τελεταὶ αὐταί·

- ἀπορρίπτει τὴν παρουσίαν τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης μετ' ἄλλων δύο Κρητῶν Ἀρχιερέων ἐπὶ τοῦ πλοίου, καθὼς, ὡς ἐπισημαίνεται σχετικῶς, «*ὁ Μητροπολίτης Κρήτης δέον νά ἀναμείνῃ, ὡς κυρίαρχος, πρὸς ὑποδοχὴν τῆς τιμίας κάρας καί τῶν ξένων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ*»⁷⁷, καθὼς καί τὴν παρουσίαν πενήκοντα κληρικῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πλοίου, μετὰ τῆς ὑποδείξεως ὅτι ἀρκοῦν δύο Ἀρχιερεῖς ἐκ Κρήτης, τρεῖς Ἀρχιμανδρίται, μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Ἱερατικῶς Προϊσταμένου Βενετίας Ἀρχιμανδρίτου Βενεδίκτου Νικήτα, καί δύο διάκονοι, «*οἱ καί ἀποτελέσοντες τὴν τιμητικὴν κουστωδίαν τοῦ Ἱεροῦ Λειψάνου*»⁷⁸.

- ἐναντιοῦται εἰς τὴν εὐρείας κλίμακος παρουσίαν Κρητῶν Ὑπουργῶν καί Βουλευτῶν, ὡς ἐκπροσώπων τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, καθὼς καί εἰς τὴν ἐκτεταμένην παρουσίαν ἐν τῷ πλοίῳ ἐκπροσώπων τῶν ἐπιτοπίων πολιτικῶν, δημοτικῶν καί ἄλλων ἀρχῶν (π.χ. Κρητῶν Καθηγητῶν Πανεπιστημίων, ἀνωτέρων ἐκπαιδευτικῶν καί ἐκπροσώπων τῶν ὀργανωμένων

πατριαρχικὴν ἐκλογὴν τοῦ 1972», ὀ.π. I. ΣΙΔΗΡΑ, «Ο Χαλκηδόνας Μελίτων Χατζῆς, 1913-1989», <https://docplayer.gr/82035358-O-halkidonos-meliton-hatzis.html> (ἀνεκτίθη τὴν 04/12/2020).

⁷⁶ «Ἐκθεσις τῆς ἐπὶ τῶν Πανορθόδοξων Ζητημάτων Ἐπιτροπῆς, ἀριθμ. Πρωτ. 429, Ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, τῇ 10^ῃ Ἰουνίου 1965», ὀ.π., σ. 3.

⁷⁷ ὀ.π., σ. 4.

⁷⁸ ὀ.π., σσ. 4-5.

τάξεων τοῦ λαοῦ), ἐπὶ τῷ σκεπτικῷ ἵνα «ἀποφευχθῆ οἰοσδήτις ἐκδρομικός χαρακτήρ ἐν τῇ τελετῇ τῆς παραλαβῆς τῆς τιμίας κάρας ἐπὶ ἐδάφους Ρωμαιοκαθολικοῦ»⁷⁹.

• προτρέπει, σχετικῶς πρὸς τὴν φιλοξενίαν τοῦ Καρδινάλιου καὶ τῆς συνοδείας του, τὴν ἀποφυγὴν ξενοδοχειακοῦ καταλύματος καὶ τὴν ἀντ' αὐτοῦ διάθεσιν ἀρχοντικοῦ τινος οἴκου.

Ἡ ἐπὶ τῶν Πανορθοδόξων Ζητημάτων Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ, κατακλείουσα τὴν ἔκθεσιν αὐτῆς, θὰ εἰσηγηθῆ τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἐκπροσωπήσεως τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς Ἀρχιερέα ἐκ τῆς ἐν Φαναρίῳ Ἱεραρχίας, «ἵνα προσδοθῆ ἐπισημώτερος χαρακτήρ εἰς τὴν Πατριαρχικὴν ἐκπροσώπησιν»⁸⁰, συμφώνως, ἄλλως τε, καὶ πρὸς σχετικὴν παράκλησιν τοῦ Κρήτης Εὐγενίου.

Ἡ Πατριαρχικὴ Σύνοδος, ἐγκρίνασα πάσας τὰς εἰσηγήσεις τῆς ἐν λόγῳ Ἐπιτροπῆς, θὰ ἀποφασίσῃ, διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 429 καὶ ἀπὸ 17^{ης} Ἰουνίου 1965 ἀπαντητικοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος⁸¹, τὴν κοινοποίησιν τούτων πρὸς ἐφαρμογὴν παρὰ τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, μετὰ τῆς διευκρινίσεως ὅτι ἡ ἀναζήτησις ἀρχοντικοῦ τινος οἴκου πρὸς φιλοξενίαν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἀντιπροσωπείας θὰ ἔδει ἵνα ἐνεργηθῆ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν δὲν εἶχεν μέχρι τῆς ἐλεύσεώς της ὀλοκληρωθῆ ἡ ἀνέγερσις τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Μητροπολιτικοῦ Μεγάρου⁸². Σημειωτέον ὅτι διὰ τοῦ προμνημονευθέντος πατριαρχικοῦ γράμματος, ἐκτός τῆς ἐπισυνάψεως τῆς ὡς ἄνω ἐκθέσεως, διαβιβάζονται τῷ Κρήτης Εὐγενίῳ τὰ συγχαρητήρια τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας πρὸς τε τὴν Ἱεραρχίαν τῆς Νήσου καὶ τὸ εὐλαβές πλήρωμά της «ἐπὶ τε τῷ διπλῷ τούτῳ εὐσήμεῳ καὶ ἱστορικῷ γεγονότι καὶ ἐπὶ τῇ καλῶς γενομένῃ προετοιμασίᾳ τῶν τοῦ διπλοῦ ἑορτασμοῦ»⁸³.

Ἡ ἀνακοίνωσις τῶν ὡς ἄνω ἀποφάσεων θὰ προκαλέσῃ τὴν ἄμεσον δραστηριοποίησιν τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, ὁ ὁποῖος, συμφώνως πρὸς τὰ διαλαμβανόμενα ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 480 καὶ ἀπὸ 4^{ης} Ἰουλίου 1965 σημειώματι τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου,

⁷⁹ Ο.π., σ. 5.

⁸⁰ Ο.π.

⁸¹ Βλ. Ι.Α.Ο.Π, *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθηναγόρου*, COL002, F491, «Γράμμα Κωνσταντινουπόλεως Ἀθηναγόρου, ἀριθμ. Πρωτ. 429, Ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, τῇ 17^ῃ Ἰουνίου 1965, Τῷ Ἱερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Κρήτης κ. Εὐγενίῳ», σ. 1.

⁸² Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β' 92, §7 (15 Ἰουνίου 1965), σ. 387.

⁸³ Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α' 110, ἀριθμ. Πρωτ. 429 (17 Ἰουνίου 1965), σ. 503.

Ἀρχιμανδρίτου Γαβριήλ Πρεμετίδου⁸⁴, τό ὁποῖον ἀνεγνώσθη κατά τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 6^{ης} Ἰουλίου 1965⁸⁵, θά ἐπικοινωνήσῃ τηλεφωνικῶς τό ἑσπέρας τῆς 3^{ης} Ἰουλίου 1965, μετά τοῦ ἐπιστέλλοντος Ἀρχιγραμματέως ἐφ' ὅλου τοῦ προγράμματος τοῦ διπλοῦ ἑορτασμοῦ καί τῶν σχεδιαζομένων ἐκδηλώσεων, «πρός ὃν καί προφορικῶς ἀνεκοινώθησαν αἱ σχετικαί ὑποδείξεις τῆς Ἐκκλησίας καί αἱ ἐπενεχθεῖσαι ὑπ' Αὐτῆς ἐν γένει ἐπί τοῦ ὑποβληθέντος αὐτῇ ἐν σχεδίῳ προγράμματος βελτιώσεις»⁸⁶.

Βεβαίως, τυγχάνει ζητούμενον ποία ἡ σκοπιμότης τῆς ἐν λόγῳ τηλεφωνικῆς ἐπικοινωνίας, ἀφ' ἧς στιγμῆς αἱ ἐκκλησιαστικά ἀποφάσεις εἶχον πρό εἰκοσαήμερου διαβιβασθῆ γραπτῶς, ἀποσταλείσης, μάλιστα, ὁμοῦ καί τῆς σχετικῆς ἐκθέσεως πρός διευκόλυνσιν τῶν ὀργανωτῶν ἐπί τοῦ πρακτέου. Τό γεγονός ὅτι ἐπανελήφθησαν καί προφορικῶς ὅσα ἤδη εἶχον καί γραπτῶς γνωστοποιηθῆ, ἐνδεχομένως σχετίζεται μετά τῆς δυσκολίας εἰς τόν περιορισμόν τῶν ἐνδιαφερομένων ἐπισήμων, ἐκπροσώπων φορέων, κληρικῶν τε καί λαϊκῶν, οἵτινες ἐπεθύμουν ὅπως παρευρίσκοντο εἰς τό ἱστορικόν διά τήν Μεγαλόνησον γεγονός ἐν Βενετία καί μετ' ἐνδεχομένης προσπαθείας τοῦ Κρήτης Εὐγενίου νά ἀναθεωρηθῆ ἡ ἐπί τοῦ σημείου τούτου ἀπόφασις τῆς Μητρός Ἐκκλησίας. Τό μυστήριον ἐπιτείνεται καί ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ συνοδικοῦ σώματος ὅπως ἀποσταλῆ γράμμα τῷ εἰρημένῳ Ἱεράρχῃ, πρός διευκρίνισιν τοῦ ἐγερθέντος ἐρωτήματος σχετικῶς πρός «τό κεντρικόν σημεῖον τοῦ ἑορτασμοῦ πρός ἀνάλογον ἐν προκειμένῳ ἐνέργειαν»⁸⁷.

Πρός τήν κατεύθυνσιν ταύτην συνηγοροῦν δύο ἀπαντητικά, πρός σχετικήν πρόσκλησιν, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 3370/1431 καί ὑπό ἡμερομηνίαν 19 Ἰουλίου 1965, ἐπιστολαί, ἔχουσαι ἀποδέκτην τήν Ἱεράν Ἐπαρχιακήν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης. Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 722 καί ἀπό 30^{ης} Ἰουλίου 1965, προέρχεται ἐκ τοῦ Περιφερειακοῦ Ἐπιμελητηρίου Ρεθύμνης καί φέρει τήν ὑπογραφήν τοῦ Γραμματέως αὐτοῦ, δι' ἧς δηλοῦται ὅτι ἐξ ἀποφάσεως τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἐπιμελητηρίου ὠρίσθησαν ὡς ἀντιπρόσωποι του κατά τήν προσκυνηματικήν εἰς

⁸⁴ Ὁ κατά κόσμον Δημήτριος Πρεμετίδης (1919-2003), ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1941), ἐξελέγη τό 1967 Μητροπολίτης Κολωνείας ἀπό τῆς θέσεως τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἁγίας καί Ἱεῤῥας Συνόδου. Ἐνεταφιάσθη εἰς τό Κοιμητήριον τῆς Ἱ. Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Βαλουκλῆ. Βλ. «Ἐκδημία Μητροπολίτου Κολωνείας κυροῦ Γαβριήλ», Ὁρθοδοξία, περίοδος Β', ἔτ. ΙΑ', τεύχ. Α' (Ἰανουάριος-Μάρτιος 2004), σσ. 174-179.

⁸⁵ Βλ. Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'92 (6 Ἰουλίου 1965), σ. 404.

⁸⁶ Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'92, §11 (6 Ἰουλίου 1965), σ. 406.

⁸⁷ Ο.π.

Βενετιαν πορείαν επί τῆ ἐπανακομιδῆ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου οἱ Ἐμμαν. Σταγάκης, ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἐπαγγελματοβιοτεχνικοῦ τμήματος, καί ὁ Φώτιος Λάριος, ἐκ μέρους τοῦ Ἐμποροβιομηχανικοῦ τμήματος⁸⁸. Ἡ δευτέρα ἐξ αὐτῶν, προερχομένη ἐκ τοῦ Ἐμπορικοῦ καί Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἡρακλείου, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 2058/4, φέρει ἡμερομηνίαν 2 Αὐγούστου 1965. Δι' αὐτῆς ἀνακοινοῦται ἡ ἐκπροσώπησις τῆς ἐπιστελλούσης ἀρχῆς ὑπό τῶν Νικολάου Λιαναντωνάκη, Προέδρου, καί Ἰωσήφ Μηλιαράκη, Ἀντιπροέδρου⁸⁹. Ἀμφότεραι δέ αἱ ἐπιστολαί κατακλείονται μετὰ τῆς παρακλήσεως τῆς κοινοποιήσεως τοῖς ἐνδιαφερομένοις τοῦ προγράμματος τῶν συναφῶν ἐορταστικῶν ἐκδηλώσεων καί πάσης ἄλλης σχετικῆς πληροφορίας.

Ἡ ἐντατικοποίησις τῶν ὀργανωτικῶν προετοιμασιῶν κατά τὴν ἰδίαν χρονικὴν περίοδον πιστοποιεῖται καί ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 3430/1456 καί ἀπὸ 7^{ης} Αὐγούστου 1965 γράμματος τοῦ Κρήτης Εὐγενίου πρὸς τὴν Διεύθυνσιν Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ραδιοφωνίας, δι' οὗ ὁ ἐπιστέλλων Ἱεράρχης θά αἰτηθῆ τὴν χορήγησιν ἀδείας διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ ἐκ δωρεᾶς περιελθόντος εἰς τὴν διάθεσιν τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ραδιοφωνικοῦ πομποῦ καί τὸν καθορισμὸν τῆς συχνότητος τῶν ἐκπομπῶν, μετὰ τῆς διευκρινίσεως ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ἐν λόγῳ πομποῦ προωρίζετο «ἀποκλειστικῶς δι' ἐκπομπὰς θρησκευτικοῦ περιεχομένου καί σχετικὰς πρὸς τὸν ἐορτασμὸν τῆς 1900ῆς ἐπετείου τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν καί τὸν ἔλεγχον τοῦ Ε.Ι.Ρ.»⁹⁰.

Τὸ γεγονός ὅτι αἱ προετοιμασίαι ἔβαινον καλῶς βάσει τοῦ καταρτισθέντος προγράμματος πιστοποιεῖται καί ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Πατριαρχικὴ Σύνοδος, κατά τὴν συνοδικὴν συνεδρίαν τῆς 29^{ης} Ἰουλίου 1965⁹¹, ὀλιγώτερον, δηλονότι, διαστήματος ἑνὸς μηνός, ὅτε καί ἐπρογραμματίζετο ἡ ἐπανακομιδῆ τῆς τιμίας Κάρας, θά παράσχη τὴν διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 542 καί ἀπὸ 24^{ης} Ἰουλίου 1965 ζητηθεῖσαν ἀπὸ μέρους τοῦ Μητροπολίτου Θυατείρων καί

⁸⁸ Βλ. Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα) 1965, «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Περιφερειακὸν Ἐπιμελητήριον Ρεθύμνης, Ἐν Ρεθύμνῳ τῆ 30^{ῆς} Ἰουλίου 1965, Πρὸς τὴν Σεβ. Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης» (94), σ. 1.

⁸⁹ Βλ. Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα) 1965, «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Ἐμπορικὸν & Βιομηχανικὸν Ἐπιμελητήριον Ἡρακλείου, Ἐν Ἡρακλείῳ τῆ 2^ῃ Αὐγούστου 1965, Πρὸς τὴν Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης» (94), σ. 1.

⁹⁰ Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα) 1965, «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 3430/1456, Ἐν Ἡρακλείῳ τῆ 7^ῃ Αὐγούστου 1965, Πρὸς τὸ Ἐθνικὸν Ἰδρυμα Ραδιοφωνίας, Διεύθυνσιν Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν», σ. 1.

⁹¹ Βλ. Π.Α., Συνοδικὰ Πρακτικά, Κώδιξ Β'92 (29 Ἰουλίου 1965), σ. 423.

Μ. Βρεταννίας Ἀθηναγόρου Κοκκινάκη⁹² κανονικὴν ἄδειαν, ὅπως ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, κατόπιν σχετικῆς προσκλήσεως τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, μεταβῆ εἰς Βενετίαν καὶ Ἡράκλειον διὰ νά συμμετάσχη εἰς τοὺς ἑορτασμούς⁹³, τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως κοινοποιηθείσης τῷ ἐπιστέλλοντι Ἱεράρχῃ διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 542 καὶ ἀπὸ 30^{ης} Ἰουλίου 1965 πατριαρχικοῦ γράμματος⁹⁴.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ συνοδική συνεδρία τῆς 10^{ης} Αὐγούστου 1965⁹⁵, καθ' ἣν θά ἀναγνωσθῆ τὸ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 578 (3385/1445) καὶ ἀπὸ 29^{ης} Ἰουλίου 1965 γράμμα τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, ὑποβαλόντος ἀντίγραφον τοῦ ὀριστικοῦ προγράμματος τῶν ἐπισήμων τελετῶν τοῦ διπλοῦ ἑορτασμοῦ. Ἐντύπωσιν προκαλεῖ ἡ τοποθέτησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, ὁ ὁποῖος θά δηλώσῃ ὅτι «καθ' ἃς ἔχει πληροφορίας αἰ ὡς ἄνω ἑορταὶ ἀνεβλήθησαν δι' εὐθετώτερον χρόνον»⁹⁶, τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου ἀποφασισάσης ἵνα ζητηθῆ τηλεγραφικῶς παρά τοῦ εἰρημένου Ἱεράρχου ἡ ἔγγραφος πληροφόρησις τῆς Μητροῦς Ἐκκλησίας διὰ τῆς πρὸς τὸν Κρήτης Εὐγένιον ἀποστολῆς τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 578 καὶ ἀπὸ 12^{ης} Αὐγούστου 1965 πατριαρχικοῦ γράμματος⁹⁷. Ἡ ἀπορία ἐπιτείνεται λόγῳ τῆς διαπιστώσεως ὅτι, ἐνῶ αἱ προγραμματιζόμεναι διὰ τὴν μετὰ τὴν πάροδον δύο ἐβδομάδων ἐκδηλώσεις –κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Προκαθημένου τῆς Ὁρθοδοξίας– ἔβαινον πρὸς ἀναβολὴν, δέν ὑφίστατο ἐπίσημος –καὶ δὴ ἔγγραφος– πληροφόρησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ πλευρᾶς τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης.

Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ ὅτι ἐν τῷ ἀπὸ 29^{ης} Ἰουλίου 1965 γράμματι τοῦ Κρήτης Εὐγενίου δηλοῦται ρητῶς ὅτι τὸ ἐπισυναπτόμενον ὀριστικὸν πρόγραμμα κατηρτίσθη συμφώνως πρὸς τὰς

⁹² Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρεταννίας Ἀθηναγόρας Κοκκινάκης (1912-1979), ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, κατὰ τὴν ἐν Ἀμερικῇ διακονίαν του διετέλεσε Σχολάρχης τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης μεταξύ τῶν ἐτῶν 1954-1959. Διαδεχόμενος τὸν Ἀθηναγόραν Καββάδαν, ὑπῆρξεν ὁ τρίτος κατὰ σειρὰν ποιμενάρχης τῆς νευραλγικῆς ταύτης Ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἥτις ἰδρύθη τὴν 24^{ην} Μαρτίου 1922. Ἐξελέγη τὸ μὲν 1950 Ἐπίσκοπος Ἐλαίας, ἀνυψωθείς εἰς τιτουλάριον Μητροπολίτην τὴν 6^{ην} Σεπτεμβρίου 1960, τὸ δὲ 1963 Μητροπολίτης Θυατείρων καὶ Μ. Βρεταννίας, ἀνυψωθείς εἰς Ἀρχιεπίσκοπον τὴν 24^{ην} Φεβρουαρίου 1968. Βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ, *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ Ἱερά Ἀρχιεπισκοπὴ Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρεταννίας*, Θεσσαλονίκη 1998: Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, σσ. 281-312.

⁹³ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'92, §6β (29 Ἰουλίου 1965), σ. 426.

⁹⁴ Βλ. Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κῶδιξ Α' 110, ἀριθμ. Πρωτ. 542 (30 Ἰουλίου 1965), σσ. 547-548.

⁹⁵ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'92 (10 Αὐγούστου 1965), σ. 442.

⁹⁶ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'92, §4 (10 Αὐγούστου 1965), σ. 443.

⁹⁷ Βλ. Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κῶδιξ Α' 110, ἀριθμ. Πρωτ. 578 (12 Αὐγούστου 1965), σ. 570. Ι.Α.Ο.Π., *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθηναγόρου*, COL002, F491, «Γράμμα Κωνσταντινουπόλεως Ἀθηναγόρου, ἀριθμ. Πρωτ. 578, Ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, τῇ 12^ῃ Αὐγούστου 1965, Τῷ Ἱερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Κρήτης κυρίῳ Εὐγενίῳ», σ. 1.

υποδείξεις του Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, ἐνῶ, καταληκτικῶς, τονίζεται ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ διπλοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης «*μεγάλως θά συμβάλῃ ἡ ἐπίσημος ἐκπροσώπησις τοῦ Σεπτοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπὸ ἀπεσταλμένων τῆς αὐτόθι Ἱεραρχίας τοῦ Θρόνου καί ἡ ἔκδοσις ἐπικαίρου σεπτοῦ Πατριαρχικοῦ Μηνύματος*»⁹⁸, ἅπερ καί ἐξητεῖτο ὁ ἐπιστέλλων Ἱεράρχης.

Συμφώνως πρὸς τὸ ἐπισυναπτόμενον ὀριστικὸν τετρασέλιδον πρόγραμμα τῶν ἑορτῶν, προεβλέποντο τὰ ἑξῆς⁹⁹:

- Ἡ ἐξ Ἡρακλείου ἀναχώρησις τοῦ πλοίου Δ/Π ΑΔΩΝΙΣ τὴν ἑσπέραν τῆς Τετάρτης, 18^{ης} Αὐγούστου 1965, διὰ Βενετίαν, μετὰ τὴν τέλεσιν δεήσεως εἰς τὸν Ἱ. Ναὸν τοῦ Ἁγίου Τίτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θά ἐπέβαινον ὁ Ὑφυπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος Δημήτριος Παππᾶς, ὁ Κρήτης Εὐγένιος μετὰ τῶν μελῶν τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης καί Κρητῶν προσκυνητῶν.

- ἡ κατὰ τὸ Σάββατον, 21^{ης} Αὐγούστου 1965, πραγματοποιήσις ἐκατέρωθεν ἐθιμοτυπικῶν ἐπισκέψεων μεταξύ τοῦ Πατριάρχου Βενετίας Giovanni Urbani, τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης Εὐγενίου Ψαλιδάκη καί τοῦ Ὑφυπουργοῦ Δημητρίου Παππᾶ, ὡς καί ἡ πραγματοποιήσις ἀλληλοδιαδόχων δεξιώσεων, κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς ἰδίας, ὑπὸ μὲν τοῦ Δημάρχου Βενετίας ἐν τῷ Δημαρχιακῷ Μεγάρῳ, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἑλληνοῦ Προξένου ἐν Βενετίᾳ ἐν τῷ ἐκεῖσε Ἑλληνικῷ Ἰνστιτούτῳ Βυζαντινῶν καί Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν¹⁰⁰.

- ἡ κατὰ τὴν Κυριακὴν, 22^{ης} Αὐγούστου 1965, τέλεσις Ἀρχιερατικῆς Θ. Λειτουργίας εἰς τὸν Ἱ. Ναὸν Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων Βενετίας, παρουσία τοῦ Καρδινάλιου Giovanni Urbani, καί ἡ περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἁγίου Μάρκου παράδοσις τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου ὑπὸ τοῦ εἰρημένου Καρδινάλιου εἰς τὸν Κρήτης Εὐγένιον πρὸς μεταφορὰν ἐν λιτανευτικῇ πομπῇ εἰς τὸ πλοῖον Δ/Π ΑΔΩΝΙΣ, τὸ ὁποῖον προετίθετο νὰ ἀποπλεύσῃ ἀμέσως δι' Ἡράκλειον, τῇ συμμετοχῇ τοῦ Πατριάρχου Βενετίας καί τῆς συνοδείας του.

⁹⁸ Ι.Α.Ο.Π, *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθηναγόρου*, COL002, F491, «Γράμμα Κρήτης Εὐγενίου, ἀριθμ. Πρωτ. 578 (3385/1445), Ἐν Ἡρακλείῳ, τῇ 29^ῃ Ἰουλίου 1965», Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθηναγόρᾳ, σ. 1.

⁹⁹ Ι.Α.Ο.Π, *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθηναγόρου*, COL002, F491, «Πρόγραμμα ἐπίσημων τελετῶν ἐπὶ τῇ ἀποδόσει τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἀποστόλου Τίτου εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν Κρήτης ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Βενετίας, ἀριθμ. Πρωτ. 578, ἡμερ. Ἐμφ. 10.9.1965», σσ. 1-4.

¹⁰⁰ Βλ. σχετικῶς «Ἑλληνικὸ Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν καί Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν», <https://newsite.istitutoellenico.org/> (ἀνεκτῆθη τὴν 31/03/2026).

- ή άφιξις τοῦ πλοίου εἰς Ἡράκλειον ἐπρογραμματίσθη διά τήν πρωίαν τῆς Τετάρτης, 25^{ης} Αὐγούστου 1965, καθ' ἣν ή ὑποδοχή τῶν ἐπισήμων θά ἐγένετο ὑπό τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, συνοδευομένου ὑπό τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἐκκλησιαστικῶν, πολιτικῶν καί στρατιωτικῶν ἀρχῶν, παρουσία στρατιωτικοῦ ἀγήματος, καί, ἀκολουθῶς, θά ἐλάμβανε χώραν ή μεταφορά τῆς τιμίας Κάρας ἐν λιτανείᾳ εἰς τόν φερώνυμον Ἱ. Ναόν πρός πραγματοποιήσιν πανηγυρικῆς Ἀρχιερατικῆς Θ. Λειτουργίας, τοῦ Πατριάρχου Βενετίας προβλεφθέντος ἵνα ἐκ τῆς ἀποβάθρας μεταβῆ εἰς τόν Ἱ. Ναόν τοῦ Ἁγίου Τίτου ἐπ' αὐτοκινήτου.

- ή ἀνταλλαγή ἐθιμοτυπικῶν ἐπισκέψεων μεταξύ τοῦ Καρδινάλιου Giovanni Urbani καί τοῦ Κρήτης Εὐγενίου τόσον εἰς τό Μητροπολιτικόν Μέγαρον τῆς Μητροπόλεως Κρήτης ὅσον καί εἰς τό ἐν τῷ ξενοδοχείῳ «Ἀστήρ» κατάλυμα τοῦ Καρδινάλιου, τοῦ ἐπισήμου γεύματος προγραμματισθέντος ἵνα λάβῃ χώραν ἐν τῷ ξενοδοχείῳ «Ξενία».

- ή περί τήν ἐσπέραν τῆς ἰδίας ἐθιμοτυπική ἐπίσκεψις τοῦ Δημάρχου Ἡρακλείου Ἀνδρέου Καλοκαιρινοῦ¹⁰¹ (Ιούλιος 1964-Αὐγουστος 1967) εἰς τό κατάλυμα τοῦ Καρδινάλιου καί ή μετά ταῦτα παράθεσις ἐπισήμου δείπνου εἰς τήν αἴθουσαν «Θεοτοκόπουλος».

- ή κατά τήν Πέμπτην, 26^{ης} Αὐγούστου 1965, μετάβασις τοῦ Καρδινάλιου μετά τῆς συνοδείας του εἰς τό Μουσεῖον Ἡρακλείου καί εἰς τόν ἀρχαιολογικόν χῶρον τῆς Κνωσοῦ, ή παράθεσις γεύματος ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Μεγάρῳ καί ή προσκυνηματική ἐπίσκεψις εἰς τήν Ἱ. Μονήν Ἀγκαράθου¹⁰², ὅπου καί προεβλέπετο ή παράθεσις δείπνου.

- ή κατά τήν Παρασκευήν, 27^{ης} Αὐγούστου 1965, ἐπίσκεψις τοῦ Καρδινάλιου καί τῶν περί αὐτόν εἰς Γόρτυνα καί Φαιστόν καί ή παράθεσις τοῦ γεύματος εἰς τήν Ἱεράν Μονήν Καλυβιανῆς ὑπό τοῦ Μητροπολίτου Γορτύνης καί Ἀρκαδίας Τιμοθέου Παπουτσάκη¹⁰³, τοῦ

¹⁰¹ Ὁ Ἀνδρέας Καλοκαιρινός (1922-1993), πατήρ τοῦ Δημάρχου Ἡρακλείου Ἀλέξη Καλοκαιρινοῦ, ἀφιέρωσε τήν ζωήν του εἰς τήν συγκρότησιν, τήν ὀργάνωσιν, τήν λειτουργίαν καί τήν κοινωνικήν ἀπόδοσιν τῶν Ἰδρυμάτων Ἀνδρέου & Μαρίας Καλοκαιρινοῦ καί τῆς Ἑταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν / Ἱστορικοῦ Μουσείου Κρήτης. Διετέλεσε Δήμαρχος Ἡρακλείου κατά τήν περίοδον 1964-1967. Βλ. «Τριάντα χρόνια χωρίς τόν Ἀνδρέα Καλοκαιρινό», <https://www.cretalive.gr/eida-akoysa/trianta-hronia-horis-ton-andrea-kaloairino> (ἀνεκτῆθη τήν 30/03/2026).

¹⁰² Βλ. ἐνδεικτικῶς Ρ. ΒΛΑΧΑΚΗ, *Ἡ Κρητική Μονή τῆς Ἀγκαράθου κατά τήν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας*, [Διδακτορική Διατριβή], Πανεπιστήμιον Κρήτης, Φιλοσοφική Σχολή, Ρέθυμνον 1986 (<https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/3/9/3/metadata-1568283258-688369-13747.tkl>).

¹⁰³ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, κατά κόσμον Μιχαήλ Παπουτσάκης (1915-2006), ἐκ τοῦ Γαβαλομουρίου Χανίων ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, διετέλεσεν Ὑποδιευθυντής τοῦ Θεολογικοῦ Οἰκοτροφείου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τό 1956 ἐξελέγη Ἐπίσκοπος Ἀρκαδίας, τοῦ τίτλου αὐτοῦ μεταβληθέντος εἰς Γορτύνης

διαδόχου του Ευγένιου Ψαλιδάκη εις τόν θρόνον τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, καθώς καί ἡ κατά τό ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἀναχώρησις τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἀντιπροσωπείας διὰ τοῦ αὐτοῦ πλοίου ἐξ Ἡρακλείου εις Πειραιᾶν, συνοδεία ἐκ προσώπου τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης, ὅστις καί θά ἀπεχαιρέτα ἐν Πειραιεῖ τόν ὑψηλόν ἐπισκέπτην περί τήν μεσημβρίαν τοῦ Σαββάτου, 28^{ης} Αὐγούστου 1965, ἐπί τοῦ πλοίου Α/Π SAN MARCO, παρουσία καί ἐκπροσώπων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ἡ ἀποστολή τοῦ ὀριστικοῦ προγράμματος εις τήν Μητέρα Ἐκκλησίαν θά προκαλέσῃ τήν ἐνόχλησιν τοῦ Μητροπολίτου Αὐστρίας Χρυσοστόμου Τσίτερ, ὁ ὁποῖος θά σπεύσῃ νά ἀποστείλῃ τό κατά τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 10^{ης} Αὐγούστου 1965 ἀναγνωσθέν ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 588 καί ἀπό 3^{ης} Αὐγούστου 1965 τηλεγράφημα, δι' οὗ ἐπισημαίνεται ὅτι, ἄν καί προσεκλήθῃ ὑπό τοῦ Κρήτης Εὐγένιου διὰ νά παραστῇ κατά τήν γενησομένην παράδοσιν τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου τοῦ Ἁγίου Τίτου, «οὐδόλως ἠρωτήθη προκειμένου περί τῆς τελεσθησομένης ἐπί τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐν τῷ Ἱερῷ ἐν Βενετίᾳ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θ. Λειτουργίας, προγραμματισθείσης ἄνευ τῆς ἐκ τῶν προτέρων ἀδείας αὐτοῦ ὡς κυριάρχου Μητροπολίτου, καί παρακαλεῖ ὅπως γνωρισθῇ αὐτῷ ἡ κανονική ἐν προκειμένῳ θέσις αὐτοῦ»¹⁰⁴.

Ἡ ἀπάντησις τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας ἐπί τοῦ ἀνακύψαντος κανονικοῦ ζητήματος θά δοθῇ διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 588 καί ἀπό 12^{ης} Αὐγούστου 1965 πατριαρχικοῦ γράμματος, δι' οὗ ὁ παραλήπτης Ἱεράρχης, Αὐστρίας Χρυσόστομος, θά πληροφορηθῇ περί τῆς ἀναβολῆς τῶν ἐκδηλώσεων καί περί τοῦ διακανονισμοῦ τοῦ ζητήματος ἐν καιρῷ εὐθέτῳ. Τό σημαντικόν, ἐν προκειμένῳ, ἔγκειται εις τήν κάλυψιν τήν ὁποίαν τό Φανάρι προσέφερεν εις τόν Κρήτης Εὐγένιον ἐπί τοῦ ἀνακύψαντος ζητήματος, καθώς ἐθεωρήθη ὅτι ὁ τελευταῖος «κατά τήν σύνταξιν τοῦ ὡς ἄνω προγράμματος ὑπ' ὄψει αὐτοῦ εἶχε τήν σταυροπηγιακὴν ἀξίαν τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου»¹⁰⁵.

καί Ἀρκαδίας τήν 16^{ην} Μαρτίου 1961, ἐνῶ τό 1962 ἀνυψώθη εις Μητροπολίτην τιμῆς ἔνεκεν. Τήν 10^{ην} Μαρτίου 1978 ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης. Ἐκοιμήθη τήν 26^{ην} Ἰουλίου 2006. Βλ. ἐνδεικτικῶς «Πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη» (Γαλ. ε' 6): Χαριστήριος Τόμος Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης κ.κ. Τιμοθέου, Ἡράκλειον Κρήτης 2001: Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Κρήτης.

¹⁰⁴ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κῶδιξ Β' 92, §5 (10 Αὐγούστου 1965), σσ. 443-444.

¹⁰⁵ Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κῶδιξ Α' 110, ἀριθμ. Πρωτ. 588 (12 Αὐγούστου 1965), σσ. 571-572.

Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 592 καί ἀπό 3^{ης} Αὐγούστου 1965 γράμματός του, ἀναγνωσθέντος κατά τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 17^{ης} Αὐγούστου 1965¹⁰⁶, θά ἐνημερώσῃ καί ἐπισήμως τήν Μητέρα Ἐκκλησίαν «ὅτι ἀπεφασίσθη ἡ ἐπί τι διάστημα ἀναβολή τῶν ἑορτῶν τῆς εἰς Κρήτην ἐπανακομιδῆς τοῦ Ἱεροῦ Λειψάνου τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου»¹⁰⁷, μετὰ τῆς ἐπισημάνσεως ὅτι οὐδεμία ἐν αὐτῷ ἀναφορᾷ γίνεται περί τῶν ἑορτασμῶν τῶν 1900 ἐτῶν ἀπό τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης. Τό ἐν λόγω γράμμα ἀποτελεῖ καί τήν κατακλείδα τῆς β' φάσεως τῆς σχετικῆς ἀλληλογραφίας, δεδομένου ὅτι τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 578 καί ἀπό 12^{ης} Αὐγούστου 1965 πατριαρχικοῦ γράμματος τῷ Κρήτης Εὐγενίῳ, ἠυχήθη «καλλιτέρας συνθήκας πρός ἑορτασμόν τοῦ μεγάλου τούτου γεγονότος»¹⁰⁸, περί τῆς ἀναβολῆς τοῦ ὁποῖου οὐδείς λόγος καταγράφεται εἰς τήν σχετικὴν ἀλληλογραφίαν, μάλιστα δέ εἰς τήν προερχομένην ἀπό μέρους τοῦ Κρήτης Εὐγενίου ἐνημέρωσιν τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, καί κατ' ἐπέκτασιν εἰς τὰ πατριαρχικά ἀρχεῖα.

Γ. Ἡ γ' φάσις τῆς ἀλληλογραφίας (Ἰανουάριος-Αὔγουστος 1966): ἡ πραγματοποίησις τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος

Ἡ γ' φάσις τῆς ἀλληλογραφίας ἐντοπίζεται περί τὰς ἀρχάς τοῦ 1966, μετὰ τήν πάροδον, δηλονότι, χρονικοῦ διαστήματος πέντε μηνῶν, καί ἄρχεται διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 70 καί ἀπό 11^{ης} Ἰανουαρίου 1966 γράμματος τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, «δι' οὗ ὑποβάλλει περί τῆς ἀπό μέρους τοῦ Καρδινάλιου Πατριάρχου Βενετίας Οὐρμπάνι ἐκφρασθείσης ἐπιθυμίας ὅπως αὐτοπροσώπως κομίσῃ εἰς Κρήτην τήν τιμίαν Κάραν τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου κατά τόν προσεχῆ Ἀπρίλιον ἢ Μάϊον»¹⁰⁹. Τό σημαντικόν, ἐν προκειμένῳ, ἐστιάζεται, ἐκτός τοῦ προσωπικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ Πατριάρχου Βενετίας διά τήν αὐτοπρόσωπον παρουσίαν του εἰς τήν Μεγαλόνησον, εἰς τήν διαπίστωσιν ὅτι ἐξ ἐπόψεως ἡμερολογιακῆς ἢ ἐπανακομιδῆς τῆς τιμίας Κάρας, ἀπεξαρτουμένη ἐκ τῆς ἡμέρας μνήμης τοῦ ἁγίου Τίτου, τήν 25^{ην} Αὐγούστου, ἐτοποθετεῖτο περί τήν ἄνοιξιν τοῦ 1966, γεγονός τό ὁποῖον ἀπετέλει διαφοροποίησιν ἐκ τῆς πρό ἔτους (1965) ἀρχικῆς προβλέψεως ὅπως συμπέσῃ μετὰ τῆς ἡμέρας μνήμης τοῦ Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης.

¹⁰⁶ Βλ. Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κώδιξ Β'92 (17 Αὐγούστου 1965), σ. 448.

¹⁰⁷ Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κώδιξ Β'92, §8 (17 Αὐγούστου 1965), σ. 450.

¹⁰⁸ Π.Α., *Πατριαρχική Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α'110, ἀριθμ. Πρωτ. 578 (12 Αὐγούστου 1965), σ. 570.

¹⁰⁹ Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κώδιξ Β'93, §32 (31 Ἰανουαρίου 1966), σ. 27.

Ἡ Πατριαρχική Σύνοδος, κατά τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 31^{ης} Ἰανουαρίου 1966¹¹⁰, θά ἀποφασίσῃ τήν ἀποστολήν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 70 καί ἀπό 2^{ας} Φεβρουαρίου 1966 ἀπαντητικοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος, ἐστιάζουσα εἰς τό ζήτημα τοῦ προγράμματος τῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων. Διό καί θά ἐρωτηθῇ ὁ παραλήπτης Ἱεράρχης, Κρήτης Εὐγένιος, «ὅπως γνωρίσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰ ἐπηνέχθη τις μεταβολή εἰς τό πρόγραμμα τῆς μετακομιδῆς καί ποία ἡ σημερινή ὀριστική διατύπωσις αὐτοῦ»¹¹¹.

Ἡ παρατηρηθεῖσα καί κατά τό 1965 δυστοκία σχετικῶς πρός τό πρόγραμμα τῶν ἑορτασμῶν θά ἐπανέλθῃ εἰς τό προσκήνιον καί κατά τό 1966, δεδομένης τῆς παρελεύσεως δύο καί ἥμισυ περίπου μηνῶν ἄνευ σχετικῆς ἐνημερώσεως τοῦ Φαναρίου ὑπό τοῦ Κρήτης Εὐγενίου. Διό καί ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, διά νέου, ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 292 καί ἀπό 14^{ης} Ἀπριλίου 1966 γράμματός του, κατόπιν σχετικῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως, θά προτρέψῃ ἐκ νέου τόν παραλήπτην Ἱεράρχην «ὅπως πληροφρήσῃ τήν Ἐκκλησίαν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὡς ἄνω δύο σημείων ἄνευ ἀναβολῆς»¹¹².

Ὁ Εὐγένιος Ψαλιδάκης, διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1074/682 καί ἀπό 25^{ης} Ἀπριλίου 1966 τηλεγραφήματός του, ἀναγνωσθέντος κατά τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 26^{ης} Ἀπριλίου 1966¹¹³, καθ' ἣν ὡς συνοδικός πάρεδρος ἐμφανίζεται ὁ Μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως καί Θείρων Μελίτων Χατζῆς, θά ὑποβάλῃ, ὡς λέγει, τό ἄρτι καταρτισθέν πρόγραμμα τελετῶν, μετά τῆς ἐπισημάνσεως ὅτι ἡ ἐπανακομιδή τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἀγίου Τίτου ἐπρόκειτο νά λάβῃ χώραν τήν 15^{ην} Μαΐου 1966 καί τῆς παρακλήσεως ὅπως ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία ἀντιπροσωπευθῇ κατά τὰς διεξαχθησομένας ἐπί τούτῳ τελετάς.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Κρήτης Εὐγένιος, πέραν τοῦ σχεδίου τοῦ ἄρτι καταρτισθέντος προγράμματος, θά ὑποβάλῃ τῷ Πατριάρχῃ Ἀθηναγόρᾳ ὅτι «κατά νεωτέρας πληροφωρίας τῆς ἱεραῆς πορείας θά μετάσχῃ καί ὁ Σεβασμιώτατος Καρδινάλιος Οὐρμπάνι, Πατριάρχης Βενετίας, ἵνα αὐτός παραδῶ τῇ Ἐκκλησίᾳ Κρήτης τό τίμιον λείψανον τοῦ πρώτου ἐπισκόπου αὐτῆς»¹¹⁴, ὅπερ, ἐν

¹¹⁰ Βλ. Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κώδιξ Β'93 (31 Ἰανουαρίου 1966), σ. 13.

¹¹¹ Π.Α., *Πατριαρχική Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α'111, ἀριθμ. Πρωτ. 70 (2 Φεβρουαρίου 1966), σ. 114.

¹¹² Π.Α., *Πατριαρχική Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α'111, ἀριθμ. Πρωτ. 292 (14 Ἀπριλίου 1966), σ. 199.

¹¹³ Βλ. Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κώδιξ Β'93 (26 Ἀπριλίου 1966), σ. 116.

¹¹⁴ *Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα) 1965, «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ.*

τέλει, δέν θά πραγματοποιηθῆ, μετά τῆς πληροφορίας ὅτι εἰς τήν Ρωμαιοκαθολικήν Ἀντιπροσωπείαν, ἡ ὁποία θά ἐφιλοξενεῖτο ἐν τῷ νεοδημητῶ οἰκῆματι τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Κρήτης, θά προσεφέροντο ὡς ἀναμνηστικά δῶρα «*ἱεραὶ εἰκόνες τοῦ Ἁγίου Τίτου βυζαντινῆς τέχνης καί ἀργυροῦς τίμιος Σταυρός, ἀντίγραφον τοῦ 12^{ου} αἰῶνος, διά τό Θησαυροφυλάκειον τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μάρκου Βενετίας*»¹¹⁵. Τέλος, ἐν τῷ προμνημονευθέντι τηλεγραφήματι ἐσημειοῦτο ἡ ἀποστολή ἐπισήμων προσκλήσεων πρὸς τοὺς Βασιλεῖς τῆς Ἑλλάδος, τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τοὺς ἐν Ἑλλάδι Ἀρχιερεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου¹¹⁶, τὰ Πανεπιστήμια, τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς, τὴν Ἀκαδημίαν καί τὰ ἄλλα Ἀνώτατα Πνευματικὰ Ἰδρύματα, τοὺς Κρήτας Ὑπουργοὺς καί Βουλευτάς κ.ἄ.

Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, ἡ παρουσία τοῦ ὁποίου ἐν τῇ Πόλει συνέχιζε νὰ ἦτο ἐπίφοβος καί κατὰ τό 1966, ὡς ἦτο καί κατὰ τὰ δύο προηγούμενα ἔτη, κατὰ τὴν ἐπί συνόδου τοποθέτησίν του, θά ὑπομνήσῃ ὅτι πέραν τῆς ἐκπροσωπήσεως ἐν Κρήτῃ, θά ἔδει ἵνα ἀποφασισθῆ καί ἡ Πατριαρχικὴ Ἀντιπροσωπεία «*κατὰ τὸν ἑορτασμόν τῆς 1400ῆς ἐπετείου*¹¹⁷ *ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἱ. Μονῆς Σινᾶ καί ὀρισθῶσι τὰ μέλη τῆς εἰς Ἅγιον Ὅρος μεταβησομένης Πατριαρχικῆς Ἀντιπροσωπείας*»¹¹⁸, τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου ἀποφασισάσης ὅπως κατὰ τὴν προσεχῆ αὐτῆς συνεδρίαν ἐξονομασθῶσι τὰ μέλη πάντων τῶν διαληφθεισῶν Ἀντιπροσωπειῶν.

Ἐν τῷ μεταξύ, τό ζήτημα τῶν προετοιμασιῶν εἰς τοπικόν ἐπίπεδον εὐρίσκετο εἰς τὴν τελικὴν εὐθείαν, καθὼς ἡ μὲν Ἱερά Ἐπαρχιακὴ Σύνοδος τῆς κατὰ Κρήτην Ἐκκλησίας θά ἐξαπολύσῃ τὴν ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 3539/1507 καί ἀπὸ 26^{ης} Ἀπριλίου 1966 συνοδικὴν ἐγκύκλιον

1074/682, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 25^ῃ Ἀπριλίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ κ.κ. Ἀθηναγόρα», σ. 1.

¹¹⁵ Ο.π.

¹¹⁶ Χαρακτηριστικόν, ἐν προκειμένῳ, παράδειγμα τυγχάνει ἡ σχετικὴ, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 3552/1520 καί ἀπὸ 26^{ης} Ἀπριλίου 1966, πρόσκλησις τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης πρὸς τοὺς Ἀρχιερεῖς τῆς Δωδεκανήσου: Ρόδου Σπυρίδωνα, Κῶου Ἐμμανουήλ, Καρπάθου καί Κάσου Ἀπόστολον καί Λέρου, Καλύμνου καί Ἀστυπалаίας Ἰσιδώρον. Βλ. σχετικῶς *Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα) 1965*, «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 3552/1520, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 26^ῃ Ἀπριλίου 1966, Τῷ Σεβ. Μητροπολίτῃ Ρόδου κ. Σπυρίδωνι/2. Σεβ. Μητροπολίτῃ Κῶου κ. Ἐμμανουήλ 3/Σεβ. Μητροπολίτῃ Καρπάθου καί Κάσου κ. Ἀποστόλῳ 4/Σεβ. Μητροπολίτῃ Λέρου, Καλύμνου καί Ἀστυπалаίας κ. Ἰσιδώρῳ», σ. 1.

¹¹⁷ Βλ. ἐνδεικτικῶς Γ. ΛΑΝΙΤΗ, *Ἑορτασμοὶ γιὰ τὰ 1400 χρόνια ἀπὸ τὴν ἰδρυση τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στό Ὅρος Σινᾶ, 1966*, 1966: Βιβλιοθήκη Τεχνολογικοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου.

¹¹⁸ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'93, §5 (26 Ἀπριλίου 1966), σ. 121.

«πρός τό εὐσεβές πλήρωμα τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας Κρήτης», ἀγγέλλουσα τήν ἐπανακομιδὴν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου τὴν 15^{ην} Μαΐου 1966 καὶ προσκαλοῦσα τὸν εὐσεβῆ κρητικὸν λαὸν «εἰς πανδήμους συναθροίσεις κοινῆς προσευχῆς»¹¹⁹, ὁ δὲ Κρήτης Εὐγένιος, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1149/731 καὶ ἀπὸ 29^{ης} Ἀπριλίου 1966 ἐγκυκλίου «πρὸς τοὺς Αἰδεσ. Ἐφημερίους τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κρήτης» θά τονίση ἀφ' ἑνὸς μὲν τό ὑποχρεωτικὸν τῆς συμμετοχῆς συσσώμου τοῦ ἱεροῦ κλήρου εἰς τὴν τελετὴν ὑποδοχῆς τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀναγκαιότητα διὰ τὴν πάνδημον συμμετοχὴν τοῦ λαοῦ εἰς τὰς ἐκδηλώσεις. Ὁ Εὐγένιος Ψαλιδάκης, ἀφοῦ ἐπισημάνη τὴν ἀνάγκην τῆς συμπράξεως πάντων τῶν ἐμπλεκόμενων φορέων καὶ ἀποστείλῃ συνημμένως τὴν προμνημονευθεῖσαν συνοδικὴν ἐγκύκλιον πρὸς ἐπ' Ἐκκλησίας ἀνάγνωσιν, θά τονίση τὰ ἑξῆς: «*Παραγγέλλομεν, ὅπως καταβάλητε ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Διδασκάλων, τῶν Προέδρων τῶν Κοινοτήτων, τῶν Ἐκκλ. Συμβούλων καὶ ἄλλων ἐπιλέκτων προσώπων τῆς ἐνορίας ὑμῶν, πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν διὰ τὴν ἀθρόαν συμμετοχὴν τῶν ἐνοριτῶν ὑμῶν εἰς τὸν ἑορτασμὸν τοῦ γηθοσύνου καὶ μοναδικοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης γεγονότος*»¹²⁰.

Τὸ ζήτημα τοῦ ὀρισμοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀντιπροσώπου θά θεωρηθῆ κατὰ τὴν συνοδικὴν συνεδρίαν τῆς 5^{ης} Μαΐου 1966¹²¹, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀναγνώσεως ἐπὶ συνόδου τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 381 καὶ ἀπὸ 25^{ης} Ἀπριλίου 1966 γράμματος τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, ὑποβάλλοντος καὶ αὐθις τό πρόγραμμα τῶν ἑορτῶν καὶ αἰτουμένου ἐκ νέου τὴν ἐκπροσώπησιν τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας. Ἡ Πατριαρχικὴ Σύνοδος θά ἀναθέσῃ τὴν ἀποστολὴν εἰς τὸν Μητροπολίτην Αὐστρίας Χρυσόστομον Τσίτερ, ὁ ὁποῖος ἐκαλεῖτο ὅπως παραστῆ τόσον κατὰ τὰς ἐν Βενετία τελετάς ἀποδόσεως τῆς τιμίας Κάρας ὅσον καὶ ἐν Κρήτῃ ὡς Πατριαρχικὸς Ἀντιπρόσωπος¹²². Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπελύετο καὶ τό κανονικὸν ζήτημα, τό ὁποῖον ἀνέκυψε περὶ τὸν Αὐγουστον τοῦ 1965 σχετικῶς μὲ τὴν μέλλουσαν ἵνα τελεσθῆ τότε ἐν τῷ ἐν Βενετία Ἱ. Ναῶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων Θ. Λειτουργίαν, δεδομένου ὅτι ὁ Μητροπολίτης Αὐστρίας, κατὰ τὴν δεδομένην

¹¹⁹ Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα) 1965, «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 3539/1507, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 26^ῃ Ἀπριλίου 1966, Πρὸς τό εὐσεβές πλήρωμα τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας Κρήτης», σ. 1.

¹²⁰ Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα) 1965, «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Ἱερὰ Μητρόπολις Κρήτης, ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1149/731, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 29^ῃ Ἀπριλίου 1966, Πρὸς τοὺς Αἰδεσ. Ἐφημερίους τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κρήτης», σ. 1.

¹²¹ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'93 (5 Μαΐου 1966), σ. 124.

¹²² Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'93, §13 (5 Μαΐου 1966), σ. 135.

χρονικήν περίοδον, διετέλει Ἐξάρχος Ἰταλίας, Ἑλβετίας καί Οὐγγαρίας. Ὁ Αὐστρίας Χρυσόστομος, διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 403 καί ἀπό 7^{ης} Μαΐου 1966 τηλεγραφήματός του¹²³, ἀναγνωσθέντος κατά τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 10^{ης} Μαΐου 1966¹²⁴, θά ἐκφράσῃ τὰς εὐχαριστίας του ἐπί τῇ ἀνατεθείσῃ αὐτῷ τιμητικῇ ταύτῃ ἐκπροσωπήσει.

Τό συνυποβληθέν πρόγραμμα ὑπό τόν τίτλον: «Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον. Ἱερά Μητρόπολις Κρήτης. Ἐπίσημον πρόγραμμα ἐπανακομιδῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου, Μάϊος 1966» παρουσιάζει ἐνδιαφερούσας πληροφορίες, ἄν τοῦτο συγκριθῇ τόσον πρός τό ἀντίστοιχον τοῦ Μαΐου 1965 ὅσον καί πρός τό «Σχέδιον προγράμματος ἐπανακομιδῆς τιμίας Κάρας Ἁγίου Τίτου» τοῦ 1966. Τά πλέον ἐνδιαφέροντα σημεῖα ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς τούτων τυγχάνουν τά ἑξῆς:

- ἐνῶ κατά τό πρόγραμμα τοῦ 1965¹²⁵ προεβλέπετο ἀκτοπλοϊκή μετάβασις πολυμελοῦς κρητικῆς ἀντιπροσωπείας ἐξ Ἡρακλείου εἰς Βενετίαν ὑπό τήν ἡγεσίαν τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, τόσον κατά τό προσχέδιον¹²⁶ ὅσον καί κατά τό ἐπίσημον σχέδιον¹²⁷ τοῦ 1966 ἡ ἀεροπορικῶς μεταβάσα ἐξ Ἡρακλείου εἰς Ρώμην, διά πτήσεως τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας, καί ἐκεῖθεν εἰς Βενετίαν ἀντιπροσωπεία ἦτο τετραμελής, μέ ἐπί κεφαλῆς τόν Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναῖον Γαλανάκην καί τῇ συμμετοχῇ δύο Ἀρχιμανδριτῶν, τοῦ Πρωτοσυγγέλλου τῆς Μητροπόλεως Κρήτης Κυρίλλου Κυπριωτάκη¹²⁸, τοῦ μετέπειτα ἀπό Κισάμου καί Σελίνου (1975-1979) Μητροπολίτου Γορτύνης καί Ἀρκαδίας (1979-2005), καί τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Φωτίου, καί ἐνός Διακόνου (τοῦ Ἱερολ. Γεωργίου Σωμαράκη), τοῦ Κρήτης Εὐγενίου παραμείναντος εἰς τήν ἔδραν του πρός ὑποδοχήν τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου.

¹²³ Βλ. Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κώδιξ Β'93, §14 (10 Μαΐου 1966), σ. 144.

¹²⁴ Βλ. Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κώδιξ Β'93 (10 Μαΐου 1966), σ. 136.

¹²⁵ Βλ. «Πρόγραμμα ἐπισήμων τελετῶν ἐπί τῇ ἀποδόσει τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἀποστόλου Τίτου εἰς τήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν Κρήτης ὑπό τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Βενετίας, ἀριθμ. Πρωτ. 578, ἡμερ. Ἐμφ. 10.9.1965», ὁ.π., σ. 1.

¹²⁶ Βλ. Ι.Α.Ο.Π, *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθιναγόρου*, COL002, F491, «Σχέδιον προγράμματος ἐπανακομιδῆς τιμίας Κάρας Ἁγίου Τίτου», σ. 1.

¹²⁷ Βλ. Ι.Α.Ο.Π, *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθιναγόρου*, COL002, F491, «Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, Ἱερά Μητρόπολις Κρήτης. Ἐπίσημον Πρόγραμμα ἐπανακομιδῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου, Μάϊος 1966», σ. 1.

¹²⁸ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης (1932-2005) ἐκ Πύργου Μονοφατισίου Κρήτης ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1961), διετέλεσε Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἱεράς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης (1962-1975). Τό 1975 ἐξελέγη Μητροπολίτης Κισάμου καί Σελίνου, μετατεθείς τό 1979 εἰς τήν Μητρόπολιν Γορτύνης καί Ἀρκαδίας. Ἐξεμέτρησε τό ζῆν τήν 24^{ην} Ἀπριλίου 2005. Βλ. «Ἐκκλησιαστικά Χρονικά. 6. Ἐκδημία Μητροπολίτου Γορτύνης καί Ἀρκαδίας», *Ὀρθοδοξία*, περίοδος Β', ἔτ. ΙΒ', τεύχ. Β' (Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 2005), σσ. 389-390.

• ἐνῶ ἐν τῷ σχεδίῳ προγράμματος τοῦ 1966 προεβλέπετο σχετική τελετή εἰς τόν Ἅγιον Μάρκον, παρουσία τοῦ Μητροπολίτου Αὐστρίας Χρυσοστόμου Τσίτερ, τήν Πέμπτην, 12^η Μαΐου 1966, καί ἡ μεταφορά τῆς τιμίας Κάρας τήν Παρασκευήν, 13^η Μαΐου 1966, ἐν τῷ ἐπίσημῳ προγράμματι δέν πραγματοποιεῖται μνεῖα εἰς τήν ἐν λόγῳ τελετήν, ἡ ὁποία, ὡστόσο, συμφώνως πρὸς τήν ἀπό 7^{ης} Ἰουνίου 1966 ἔκθεσιν τοῦ Κρήτης Εὐγενίου ἔλαβε κανονικῶς χώραν τήν πρωίαν τῆς 12^{ης} Μαΐου 1966¹²⁹, ἐνῶ ἡ μεταφορά τῆς τιμίας Κάρας τήν Παρασκευήν, 13^η Μαΐου 1966.

• ἡ ἀρχική πρόβλεψις τοῦ 1965¹³⁰ περί ἀκτοπλοϊκῆς μεταφορᾶς τῆς τιμίας Κάρας ἐκ Βενετίας εἰς Ἡράκλειον ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς προνοίας περὶ ἀεροκομιδῆς αὐτῆς ἐκ Βενετίας εἰς Ἀθήναν καί ἀκτοπλοϊκῶς μόνον κατὰ τό τελευταῖον σκέλος τῆς διαδρομῆς ἐκ Πειραιῶς εἰς τήν Μεγαλόνησον¹³¹.

• ἐνῶ εἰς τό σχέδιον προγράμματος¹³² τοῦ 1966 κατὰ τήν ἀφιξίν τῆς τιμίας Κάρας ἐν τῷ ἀερολομένῳ τοῦ «Ἑλληνικοῦ», τήν Παρασκευήν, 13^η Μαΐου 1966, προεβλέπετο κατὰ τήν ὑποδοχήν ἡ παρουσία τοῦ τε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Χρυσοστόμου Χατζησταύρου¹³³ καί τῆς Ριζαρείου Ἱερατικῆς Σχολῆς¹³⁴ καί ἡ μεταφορά τῆς εἰς τόν Ἱ. Ναόν τοῦ

¹²⁹ Βλ. Ι.Α.Ο.Π, *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθηναγόρου*, COL002, F491, «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθηναγόρᾳ», σ. 2.

¹³⁰ Βλ. «Πρόγραμμα ἐπίσημων τελετῶν ἐπὶ τῇ ἀποδόσει τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἀποστόλου Τίτου εἰς τήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν Κρήτης ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Βενετίας, ἀριθμ. Πρωτ. 578, ἡμερ. Ἐμφ. 10.9.1965», ὅ.π., σ. 1.

¹³¹ Βλ. «Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, Ἱερά Μητρόπολις Κρήτης. Ἐπίσημον Πρόγραμμα ἐπανακομιδῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου, Μάϊος 1966», ὅ.π., σ. 1.

¹³² Βλ. «Σχέδιον προγράμματος ἐπανακομιδῆς τιμίας Κάρας Ἁγίου Τίτου», ὅ.π., σ. 1.

¹³³ Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Β' Χατζησταύρου (1880-1968), μικρασιατικῆς καταγωγῆς, πρὸ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ εἰς τόν Ἀρχιεπισκοπικόν Θρόνον τῆς Ἑλληνικῆς Πρωτευούσης (1962), διετέλεσεν Ἐπίσκοπος Τράλλεων (1910-1913), Βοηθός τοῦ Σμύρνης Χρυσοστόμου Καλαφάτη, Μητροπολίτης Φιλαδελφείας (1913-1922), Μητροπολίτης Ἐφέσου (1922-1924), Μητροπολίτης Ρόδου (1924), Μητροπολίτης Βεροίας (1924) καί Μητροπολίτης Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου (1924-1962). Τό 1967 ἐξεδιώχθη πραξικοπηματικῶς ἐκ τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Θρόνου ὑπὸ τῆς Δικτατορίας τῶν Συνταγματαρχῶν. Βλ. σχετικῶς *Τμητικὸς Τόμος ἐπὶ τῷ Ἰωβηλαίῳ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλίππων - Νεαπόλεως - Θάσου Χρυσοστόμου*, Καβάλα 1960· Γ. ΠΙΝΤΖΙΠΑ, *Χρυσόστομος Β' ὁ Χατζησταύρου, ὁ ἀπὸ Φιλίππων, Νεαπόλεως, Θάσου Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν*, Καβάλα 1982· Παρουσία· Δ. ΚΟΥΚΟΥΝΑ, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τόν Δαμασκηνὸν Χριστόδουλο, 1941-2007*, Ἀθήνα 2007· Μέτρον· Η. ΖΙΑΓΚΟΥ, *Χρυσόστομος Β' (ὁ Χατζησταύρου), Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος (1880-1968)*, [Διδακτορικὴ Διατριβή], Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Τμῆμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας, Θεσσαλονίκη 2008 (DOI: 10.12681/eadd/27090)· Χ. ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τήν Ἑπταετία 1967-1974. Ἱστορικὴ καί νομοκανονικὴ προσέγγιση*, Θεσσαλονίκη 2017· Ἐπίκεντρο, σσ. 94-101.

Ἀγίου Ἀλεξάνδρου Παλαιοῦ Φαλήρου, ἐν τῷ ἐπισήμῳ προγράμματι ἀπουσιάζει οἰαδῆτις σχετική ἀναφορά¹³⁵, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸσον ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ὅσον καὶ οἱ μαθηταὶ τῆς Ριζαρείου παρέστησαν¹³⁶, ἐνῶ ἡ μετακομιδὴ ἔλαβε χώραν μίαν ἡμέραν ἐνωρίτερον, τὴν Πέμπτην, 12^η Μαΐου 1966, καὶ ἡ τιμία Κάρα ὠδηγήθη εἰς τὸν Ἱ. Μητροπολιτικὸν Ναὸν Ἀθηνῶν.

- ἐνῶ κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ 1965¹³⁷ προεβλέπετο ἡ διὰ τοῦ πλοίου Δ/Π ΑΔΩΝΙΣ μεταφορὰ τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου, κατὰ τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα τοῦ 1966¹³⁸ ἐγένετο σχετικὴ μνεῖα περὶ τοῦ πλοίου «ΘΥΕΛΛΑ», ἐνῶ, ἐν τέλει, ἐχρησιμοποιήθη τὸ ἀντιτορπιλικὸν τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου «ΔΟΞΑ»¹³⁹, μὲ κυβερνήτην τὸν Εὐαγγελόπουλον, ἀποπλευσαν ἐκ τοῦ Δέλτα Φαλήρου.

- ἐνῶ κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ 1965¹⁴⁰ προεβλέπετο τὸ μὲν ἐπίσημον γεῦμα τῆς 25^{ης} Αὐγούστου 1965 νὰ παραχωρηθῆ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον «Ξενία» καὶ τὸ ἐπίσημον δεῖπνον εἰς τὴν Αἴθουσαν «Θεοτοκόπουλος», κατὰ τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα τοῦ 1966¹⁴¹ ἀντεστράφησαν οἱ

ΧΡ. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ, *Ἡ διαδοχὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσοστόμου Χατζησταύρου: διορθώσεις καὶ ἐπικαιρὲς ἐπισημάνσεις*, Θεσσαλονίκη 2017: Βυζαντινὸς Δόμος.

¹³⁴ Περί τῆς ἱστορίας τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς βλ. ἐνδεικτικῶς ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ἐπὶ τῇ ἑβδομηκονταετηρίδι αὐτῆς*, Ἀθήνα 1919· Γ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἱστορία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς*, Ἀθήνα 1969· Π. ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ, «Ριζαρείος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, 165 χρόνια προσφορᾶς στὴν Ὁρθόδοξη παιδεία (1844-2007)», <http://www.orthodoxia.gr> (ἀνεκτῆθη τὴν 29/12/2007)· «Ριζαρείος σχολή», *Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ*, τ. ΚΑ' Ἀθήνα 1933: Πυρσός, σ. 146· Ι. ΚΟΓΚΟΥΛΗ, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση Προοπτικὲς ἀναβάθμισης καὶ ἀνάπτυξης τῆς», <https://www.ecclesiagreece.gr/ecclesiajoomla/index.php/el/iera-synodos/epitropes/ekklasiastikes-ekpaideuseos-kai-epimorphoseos-tou-ephemeriakou-klerou/keimena-ekklasiastikis-ekpaideuseos-kai-epimorphoseos-efimeriakou-klirou?view=article&id=267> (ἀνεκτῆθη τὴν 01/10/2009).

¹³⁵ Βλ. «Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, Ἱερά Μητρόπολις Κρήτης, Ἐπίσημον Πρόγραμμα ἐπανακομιδῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου, Μάϊος 1966», ὅ.π., σ. 1.

¹³⁶ Βλ. «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθηναγόρα», ὅ.π., σσ. 3-4.

¹³⁷ Βλ. «Πρόγραμμα ἐπισήμων τελετῶν ἐπὶ τῇ ἀποδόσει τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἀποστόλου Τίτου εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν Κρήτης ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Βενετίας, ἀριθμ. Πρωτ. 578, ἡμερ. Ἐμφ. 10.9.1965», ὅ.π., σ. 1.

¹³⁸ Βλ. «Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, Ἱερά Μητρόπολις Κρήτης, Ἐπίσημον Πρόγραμμα ἐπανακομιδῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου, Μάϊος 1966», ὅ.π., σ. 1.

¹³⁹ Βλ. «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθηναγόρα», ὅ.π., σ. 5.

¹⁴⁰ Βλ. «Πρόγραμμα ἐπισήμων τελετῶν ἐπὶ τῇ ἀποδόσει τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἀποστόλου Τίτου εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν Κρήτης ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Βενετίας, ἀριθμ. Πρωτ. 578, ἡμερ. Ἐμφ. 10.9.1965», ὅ.π., σ. 3.

¹⁴¹ Βλ. «Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, Ἱερά Μητρόπολις Κρήτης, Ἐπίσημον Πρόγραμμα ἐπανακομιδῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου, Μάϊος 1966», ὅ.π., σ. 1.

χώροι¹⁴², ἐνῶ μεταξύ τῶν γευμάτων παρεμβλήθη ἐπίσημος ἐκδήλωσις ἐν τῇ ἐν Ἡρακλείῳ Βασιλικῇ τοῦ Ἁγίου Μάρκου μεθ' ὀμιλίας καί προβολῆς εἰκόνων ἐκ τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς Κρήτης·

• ἐνῶ συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα τοῦ 1965¹⁴³ προεβλέπετο ἡ κατὰ τὴν ἐπομένην τῆς ἐπισήμου τελετῆς ἐπίσκεψις τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἀντιπροσωπείας εἰς τοὺς χώρους τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγκαράθου, κατὰ τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα τοῦ 1966 ὡς χώρος προεκρίθη ἡ Ἱ. Μονὴ Ἁγίου Γεωργίου Ἐπανωσήφης¹⁴⁴.

Ὁ Αὐστρίας Χρυσόστομος ἀπαντητικῶς πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 455 καί ἀπὸ 16^{ης} Μαΐου 1966 τηλεγράφημά του¹⁴⁵ περὶ τῶν πραγματοποιηθειῶν τελετῶν, τὸ ὁποῖον ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν συνοδικὴν συνεδρίαν τῆς 24^{ης} Μαΐου 1966¹⁴⁶, θά λάβῃ τὸ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 455 καί ἀπὸ 28^{ης} Μαΐου 1966 εὐχαριστήριον καί συγχαρητήριον πατριαρχικόν γράμμα, μετὰ τῆς προτροπῆς ὅπως ὑποβάλῃ ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ καί λεπτομερῆ σχετικὴν ἔκθεσιν¹⁴⁷, ἡ ὁποία, ὡστόσο, δέν ἐνετοπίσθη εἰς τὰ συνοδικὰ πρακτικά τοῦ ἔτους 1966 καί, συνεπῶς, τυγχάνει ἀμφίβολον καί μὴ ἐπιβεβαιωμένον ἂν καί κατὰ πόσον ὑπεβλήθη.

Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν συνοδικὴν συνεδρίαν (24 Μαΐου 1966) θά ἀναγνωσθῇ καί ἡ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 470 καί ἀπὸ 16^{ης} Μαΐου 1966 ἔκθεσις¹⁴⁸ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Βενεδίκτου Νικήτα, Ἱερατικῶς Προϊσταμένου τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Κοινότητος Βενετίας, ὑποβαλόντος περὶ τῶν ἐν Βενετία γενομένων ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου, τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου ἀποφασισάσης τὴν πρὸς τὸν εἰρημένον κληρικόν ἀποστολὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 470 καί ἀπὸ 27^{ης} Μαΐου 1966 ἀπαντητικοῦ πατριαρχικοῦ

¹⁴² Βλ. σχετικῶς «Πρόποσις τῆς Α. Σ. τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης κ.κ. Εὐγενίου κατὰ τὸ ἐπίσημον γεῦμα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Κρήτης», *Ἀπόστολος Τίτος*, [ἀναμνηστικόν τεῦχος ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς τὴν πόλιν Ἡρακλείου], ὅ.π., σ. 58.

¹⁴³ Βλ. «Πρόγραμμα ἐπισήμων τελετῶν ἐπὶ τῇ ἀποδόσει τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἀποστόλου Τίτου εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν Κρήτης ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Βενετίας, ἀριθμ. Πρωτ. 578, ἡμερ. Ἐμφ. 10.9.1965», ὅ.π., σ. 3.

¹⁴⁴ Βλ. «Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, Ἱερά Μητρόπολις Κρήτης, Ἐπίσημον Πρόγραμμα ἐπανακομιδῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου, Μάϊος 1966», ὅ.π., σ. 1.

¹⁴⁵ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'93, §9 (24 Μαΐου 1966), σ. 156.

¹⁴⁶ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'93 (24 Μαΐου 1966), σ. 153.

¹⁴⁷ Βλ. Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α'111, ἀριθμ. Πρωτ. 455 (28 Μαΐου 1966), σ. 250.

¹⁴⁸ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'93, §21 (24 Μαΐου 1966), σ. 160.

γράμματος, δι' οὗ ἐκφράζεται ἡ εὐχαριστία τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας ἐπὶ ταῖς ὑποβληθείσαις πληροφορίες¹⁴⁹.

Ἰδιαιτέρως κατατοπιστικὴ περὶ τῆς μεταβάσεως τῆς τετραμελοῦς Κρητικῆς Ἀντιπροσωπείας εἰς Βενετιανὴν τυγχάνει ἡ σχετικὴ πεντασέλιδος ἔκθεσις τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς, Μητροπολίτου Κισάμου καὶ Σελίνου Εἰρηναίου Γαλανάκη, φέρουσα ἡμερομηνίαν τὸν Μάιον τοῦ 1966 καὶ τίτλον: «Σύντομος ἔκθεσις τῆς ἐξ'Ενετίας ἀνακομιδῆς τῆς Τιμίας Κάρας τοῦ Ἀποστόλου Τίτου εἰς Ἡράκλειον Κρήτης (11-15 Μαΐου 1966)». Δι' αὐτῆς διευκρινίζεται ὅτι εἰς τὴν Κρητικὴν Ἀντιπροσωπείαν, τελικῶς, δὲν μετέσχεν ὁ ἐφημέριος τοῦ Ἱ. Ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος Ἡρακλείου. Τὰ πλεον ἐνδιαφέροντα σημεῖα τῆς ἐν λόγῳ ἐκθέσεως, μεστῆς συναισθηματικῶν ἐξάρσεων καὶ λυρικῶν ἐκφράσεων, τυγχάνουν τὰ κάτωθι:

- τὰ συναισθήματα τῆς Κρητικῆς Ἀντιπροσωπείας κατὰ τὴν διαδικασίαν ἀναγνώσεως τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου ἐν τῷ εἰδικῷ Παρεκκλησίῳ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Μάρκου τὸ ἑσπέρας τῆς 12^{ης} Μαΐου 1966, καθὼς *«εὐλαβῆ καὶ συγκλονιστικὰ συναισθήματα πλημμυρίζουσι τὰς καρδίας ἡμῶν. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφισαν τὴν Ἱερὰν Κεφαλὴν, ἣτις ἐθεμελίωσε καὶ ὠργάνωσε τὴν Ἐκκλησίαν Κρήτης. Τὴν Ἐκκλησίαν ἐκείνην ἣτις πολλὰς καὶ παντοίας δοκιμασίας ὑπέστη κατὰ τὴν ροὴν τῶν αἰώνων καὶ ὅμως παρέμεινεν ἀλώβητος διότι ἀκριβῶς εἶχε λαμπρὰν τὴν θεμελίωσιν καὶ τὴν ὀργάνωσιν αὐτῆς παρά τοῦ Μεγάλου Ἀποστόλου Παύλου καὶ τοῦ Σοφοῦ Μαθητοῦ αὐτοῦ Τίτου»*¹⁵⁰.

- ἡ κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς 12^{ης} Μαΐου 1966 ἀναφορὰ τοῦ Πατριάρχου Βενετίας Giovanni Urbani, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀπὸ μέρους τοῦ παρατεθέντος ἐπισήμου δείπνου ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Μεγάρῳ, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν: *«ἡ παράδοσις τοῦ Ἱεροῦ Λειψάνου τοῦ Ἁγίου Τίτου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κρήτης εἶναι μία θυσία διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Πόλιν τῆς Ἐνετίας, ἀλλ' ἡ λύπη τῆς στερήσεως τούτου ἀντισταθμίζεται ἀπὸ τὴν χαρὰν ὅτι πληροῦται ἕνα οἰκουμενικὸν καθήκον καὶ παρέχεται μία μεγάλη ἱκανοποίησις εἰς τὸν Ὁρθόδοξον Χριστιανικὸν λαὸν τῆς Κρήτης»*¹⁵¹, τοῦ Μητροπολίτου Κισάμου καὶ Σελίνου Εἰρηναίου ἀπαντήσαντος ὅτι οἱ κοινοὶ θησαυροὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως γίνονται καὶ πάλιν κοινόν κτῆμα δι' ἅπαντας τοὺς

¹⁴⁹ Βλ. Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α' 111, ἀριθμ. Πρωτ. 470 (27 Μαΐου 1966), σ. 249.

¹⁵⁰ *Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα) 1965*, «Βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος, Ἱερὰ Μητρόπολις Κισάμου καὶ Σελίνου, ὁ Κισάμου καὶ Σελίνου Εἰρηναῖος, Ἐν Καστελλίῳ Κισάμου τῆ...Μαΐου 1966», σ. 2.

¹⁵¹ Ὁ.π.

χριστιανούς και έπισημάναντος, μετά τήν έπακολουθήσασαν ύπογραφήν τών Πρωτοκόλλων παραδόσεως και παραλαβής, ότι «ή εϊρήνη του Χριστου πληροϊ τάς ψυχάς μας και μνημονεύομεν εύγνωμόνως τών μεγάλων πρωτεργατών τής διεκκλησιαστικής ταύτης κοινωνίας τών τελευταίων έτών, του μεγαλοπνούου Οϊκουμενικοϋ Πατριάρχου ήμών Άθηναγόρου και τών μεγάλων έπίσης Παπών Ίωάννου του ΚΓ' και Παύλου του ΣΤ'»¹⁵².

- ή Ρωμαιοκαθολική Άντιπροσωπεία ήτο τετραμελής, του Καρδιναλίου Giovanni Urbani μή δυναμένου νά ήγηθη αυτης, μετά τής προσθήκης έν αυτη ώς τετάρτου μέλους του J. Prison, γραμματέως του έπί κεφαλής τής Άντιπροσωπείας Έπισκόπου Guiseppe Olivotti¹⁵³.

- ή κατά τήν 13^η Μαΐου 1966 μεγαλοπρεπής πομπή έκ του αερολιμένος του Έλληνικοϋ προς τον Μητροπολιτικόν Ναόν τών Άθηνών, ένθα συνέρρευσαν πλήθη πιστών, οί πλείστοι έκ τών όποίων προήρχοντο έκ τών έν Άθήναις και έν Πειραιϊ Κρητικών Σωματείων¹⁵⁴, του Άρχιεπισκόπου Άθηνών Χρυσοστόμου Χατζησταύρου προεξάρξαντος κατά τήν έν αυτω έπί τή έπανακομιδη του ιεροϋ Λειψάνου ακολουθίαν και έκφωνήσαντος έπίκαιρον περί τής προσωπικότητας και του έργου του Άποστόλου Τίτου λόγον¹⁵⁵, γεγονός τό όποιον άπετέλει άπτήν έκφρασιν τής συμμετοχής τής ήγεσίας τής Αϋτοκεφάλου Έκκλησίας τής Ελλάδος εις έν γεγονός μέ διεκκλησιαστικάς προεκτάσεις, τό όποιον έσχετιζετο κατά βάσιν μετά τής προαγωγής τών σχέσεων μεταξύ τής Δυτικής και τής Ανατολικής Έκκλησίας, παρά τάς οϊασδήτινας άντιδράσεις τών έν τή ελληνική έπικρατεία συντηρητικών παρεκκλησιαστικών κύκλων και όργανώσεων εις τήν προσέγγισιν μεταξύ τών δύο βασικών πυλώνων του Χριστιανισμοϋ.

¹⁵² Ο.π., σ. 3. Πρβλ. σχετικώς «Προσφώνησις του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κισάμου και Σελίνου κ. Εϊρηναίου κατά τό δείπνον του Σεβ. Καρδιναλίου I. Urbani Πατριάρχου Βενετίας», *Άπόστολος Τίτος*, [άναμνηστικόν τεϋχος έπί τή έπανακομιδη τής τιμίας Κάρας του Άγίου Άποστόλου Τίτου έκ Βενετίας εις τήν πόλιν Ήρακλείου], ό.π., σσ. 46-47.

¹⁵³ Βλ. «Βασίλειον τής Ελλάδος, Ήερά Μητρόπολις Κισάμου και Σελίνου, ό Κισάμου και Σελίνου Εϊρηναϊος, Έν Καστελλίω Κισάμου τή...Μαΐου 1966», ό.π., σ. 2.

¹⁵⁴ Βλ. ό.π., σ. 4.

¹⁵⁵ Βλ. «Ο λόγος τής Α. Μακαριότητος του Άρχιεπισκόπου Άθηνών και πάσης Ελλάδος κ.κ. Χρυσοστόμου κατά τήν ψαλείσαν δοξολογίαν έν τω Καθεδρικω Ναω Άθηνών», *Άπόστολος Τίτος*, [άναμνηστικόν τεϋχος έπί τή έπανακομιδη τής τιμίας Κάρας του Άγίου Άποστόλου Τίτου έκ Βενετίας εις τήν πόλιν Ήρακλείου], ό.π., σσ. 48-51.

- ή καθοριστική συνδρομή της Έλληνικής Κυβερνήσεως του Στεφάνου Στεφανοπούλου¹⁵⁶ (17 Σεπτεμβρίου 1965-22 Δεκεμβρίου 1966), και δή των Υπουργείων Συντονισμού, Έσωτερικῶν καί Ἐθνικῆς Παιδείας¹⁵⁷.

Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ ἐν λόγω ἐκθέσει τοῦ Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναίου Γαλανάκη γίνεται λόγος περί παραδόσεως τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου ἐν τῷ λιμένι Ἡρακλείου «εἰς χεῖρας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου κ.κ. Εὐγενίου»¹⁵⁸, καθ' ἣν στιγμήν δέν εἶχεν εἰσέτι ἐπιτελεσθῆ ἡ ἀνύψωσις τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Κρήτης εἰς Ἀρχιεπισκοπὴν (28 Φεβρουαρίου 1967), ἐνῶ τυγχάνει, ὡσαύτως, ἀξιοσημείωτον, τό γεγονός ὅτι ἐν τῇ ἐν λόγω συναφείᾳ ὁ χαρακτηρισμός τοῦ Εὐγενίου Ψαλιδάκη ὡς «Προέδρου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης» τυγχάνει διαγεγραμμένος διά μέλανος.

Ὁ Κρήτης Εὐγένιος θά ὑποβάλλῃ τῷ Πατριάρχῃ Ἀθηναγόρᾳ πολυσέλιδον ἐκ δέκα καί τριῶν σελίδων ἐκθεσιν, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925 καί ἀπό 7^{ης} Ἰουνίου 1966, περί τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τά ὅποια ἔλαβον χώραν μεταξύ 11^{ης} καί 17^{ης} Μαΐου 1966 μέ ἀφετηρίαν τήν Βενετίαν καί καταληκτῆριον προορισμόν τό Ἡράκλειον Κρήτης. Διά τῆς ἐκθέσεως, ἡ ὅποια παραδόξως δέν καταγράφεται εἰς τά συνοδικά πρακτικά τοῦ 1966 παρά τό γεγονός ὅτι φέρει χειρόγραφον ἔνδειξιν παραπομπῆς πρὸς τήν Ἁγίαν καί Ἱεράν Σύνοδον μέ ἡμερομηνίαν 10.6.1966, διευκρινίζεται ὅτι ἡ ἐπιλογή τοῦ Μαΐου 1966 ὡς νέας ἡμερομηνίας μετακομιδῆς τῆς τιμίας Κάρας, ἀπεξαρτημένης, πλέον, ἐκ τῆς ἐορτῆς μνήμης τοῦ ἀγίου Τίτου, ἦτο πρότασις τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, κατατεθεῖσα τόν Ἀπρίλιον 1966, τήν ὅποιαν ἀσμένως ἀπεδέχθη ὁ Πατριάρχης Βενετίας Giovanni Urbani καί συνεφωνήθη ἡ 15 Μαΐου 1966 ὡς ἡμέρα παραδόσεως τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου.

Τά πλέον ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα τῆς ἐκθέσεως δύνανται νά συνοψισθοῦν εἰς τά κάτωθι:

- διά τήν προετοιμασίαν τῆς ἐπανακομιδῆς ἐγένοντο ἀλλεπάλληλοι συσκέψεις τῇ συμμετοχῇ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Χατζησταύρου, τῶν ἀρμοδίων ὑπηρεσιῶν

¹⁵⁶ Ὁ πολιτικός Στέφανος Στεφανόπουλος (1898-1982) διετέλεσε Πρωθυπουργός τῆς Ἑλλάδος μεταξύ τῆς 17^{ης} Σεπτεμβρίου 1965 καί τῆς 22^{ας} Δεκεμβρίου 1966. Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν ἦτο ὁ Ἰωάννης Τούμπας. Βλ. «Ὅλες οἱ Ἑλληνικὲς Κυβερνήσεις», <https://www.eklogika.gr/page/gov/allgreekgov> (ἀνεκτῆθη τήν 02/01/2021). Πρβλ. «Στέφανος Στεφανόπουλος», <https://www.sansimera.gr/biographies/199> (ἀνεκτῆθη τήν 02/01/2021). ΑΛ. ΠΑΠΑΧΕΛΑ, *Ὁ βιασμός τῆς ἑλληνικῆς δημοκρατίας. Ὁ ἀμερικανικὸς παράγων, 1947-1967*, 1998: Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας.

¹⁵⁷ Βλ. «Βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος, Ἱερά Μητρόπολις Κισάμου καί Σελίνου, ὁ Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναῖος, Ἐν Καστελλίῳ Κισάμου τῆ...Μαΐου 1966», ὀ.π., σ. 5.

¹⁵⁸ Ὁ.π.

του Υπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Νομάρχου Ἡρακλείου Ἀναστασίου Τασούλα¹⁵⁹, τοῦ Δημάρχου Ἡρακλείου Ἀνδρέου Καλοκαιρινοῦ καὶ λοιπῶν ὑπηρεσιακῶν παραγόντων¹⁶⁰.

• τό α΄ μέρος τῆς ἐκθέσεως ἐβασίσθη εἰς τὴν σχετικὴν ἐκθεση τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς εἰς Βενετιαν μεταβάσης τετραμελοῦς Κρητικῆς Ἀντιπροσωπείας Μητροπολίτου Κισάμου καὶ Σελίνου Εἰρηναίου Γαλανάκη, μετὰ τῆς πληροφορίας ὅτι τὴν Ἀντιπροσωπείαν ὑπεδέχθησαν ἐν μὲν τῷ ἀερολιμένι τῆς Ρώμης ὁ Pierre Duprey¹⁶¹, ἐκ μέρους τοῦ Ποντιφικοῦ Συμβουλίου διὰ τὴν προώθησιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος, καὶ ὁ Μ. Μούτσιος, Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ ἰταλικῇ πρωτεύουσῃ, ἐν δὲ τῷ ἀερολιμένι τῆς Βενετίας ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριάρχου Βενετίας, ὁ Μητροπολίτης Αὐστρίας Χρυσόστομος Τσίτερ, ὁ Ἐφημέριος τῆς ἐκεῖσε Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Ἀρχιμανδρίτης Βενέδικτος Νικήτας καὶ ὁ ἐκεῖσε Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Λεωνίδα Μαυρομιχάλης¹⁶².

Σημειωτέον ὅτι ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 58833 καὶ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 3-5-1966 ἐγγράφῳ τοῦ Διευθυντοῦ Θρησκευμάτων τοῦ Υπουργείου Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Μάρκου Σιώτη πρὸς τὴν Διεύθυνσιν Ἐκκλησιῶν τοῦ Υπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος μέ θέμα: «Ἐγκρισὶς μεταβάσεως εἰς Βενετιαν κληρικῶν δι' ἐπανακομιδὴν Τιμίας Κάρας Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου» ἡ Κρητικὴ Ἀντιπροσωπεία ἀπηρτίζετο, πλὴν τοῦ Κισάμου καὶ Σελίνου Εἰρηναίου καὶ τοῦ Πρωτοσυγκέλλου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Κρήτης Ἀρχιμανδρίτου Κυρίλλου Κυπριωτάκη, καὶ ἐκ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Φωτίου Χατζάκη, Διευθυντοῦ τοῦ Οἰκοτροφείου ἀρρένων τῆς Ἱ.

¹⁵⁹ Ὁ Ἀναστάσιος Τασούλας (1926-1995), πατὴρ τοῦ νῦν (2025-) Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Τασούλα, ὑπῆρξε φιλόλογος καὶ πολιτικός, ἐνῶ ὑπηρέτησεν ὡς Νομάρχης εἰς διαφόρους νομούς. Ἐν Κρήτῃ διετέλεσε Νομάρχης Λασιθίου (Φεβρουάριος 1963-Νοέμβριος 1964) καὶ Νομάρχης Ἡρακλείου (1965-1967).

¹⁶⁰ Βλ. «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθναγόρα», ὁ.π., σ. 1.

¹⁶¹ Ὁ γαλλικῆς καταγωγῆς καὶ ἀραβομαθῆς Pierre Francois Marie Joseph Duprey (1922-2007) ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος τό 1990 καὶ διετέλεσε Γραμματεὺς τοῦ Ποντιφικοῦ Συμβουλίου διὰ τὴν προώθησιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος μεταξύ τῶν ἐτῶν 1983-1999, διαδραματίσας σημαντικὸν ρόλον ἐκ τοῦ παρασκηνίου εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν σχέσεων τοῦ Βατικανοῦ μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Προχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν. Βλ. “Bishop Pierre Duprey. Ecumenist at the Vatican”, <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/bishop-pierre-duprey-403842.html> (ἀνεκτῆθη τὴν 19/09/2011).

¹⁶² Βλ. «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθναγόρα», ὁ.π., σσ. 1-2.

Μητροπόλεως Κρήτης, τοῦ ἡφμερίου τοῦ Ἰ. Ναοῦ Ἀναλήψεως τοῦ Σωτήρος Ἡρακλείου καί τοῦ Διακόνου Γεωργίου Σωμαράκη¹⁶³.

- τό ἑσπέρας τῆς 12^{ης} Μαΐου 1966 ἐν μέν τῷ Παρεκκλησίῳ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐπραγματοποιήθη εἰδική τελετή ἀναγνωρίσεως τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου¹⁶⁴, τό ὁποῖον, ἀκολουθῶς, ἐτοποθετήθη ἐντός θήκης σχήματος ἀρχιερατικῆς μίτρας, «καλλιτεχνηθείσης ὑπό τοῦ ἐν Ἀθήναις Οἴκου Ἐκκλησιαστικῶν εἰδῶν τῶν Ἀδελφῶν Βογιατζῆ, δαπάνη εὐσεβῶν Χριστιανῶν τοῦ Ἡρακλείου»¹⁶⁵, ἐν δέ τῇ αἰθούσῃ τελετῶν τοῦ Πατριαρχείου Βενετίας ὑπεγράφησαν τά σχετικά πρωτόκολλα παραδόσεως καί παραλαβῆς.

- ὁ Μητροπολίτης Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναῖος ἐπέδωκε τῷ Πατριάρχῃ Βενετίας Giovanni Urbani εὐχαριστήριον ἐπιστολήν τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, εἰκόνα τῆς Θεοτόκου βυζαντινῆς τεχνοτροπίας καί ἀργυροῦν Σταυρόν, ἀντίγραφον τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, διά νά τοποθετηθῇ ἐντός τῆς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Μάρκου λειψανοθήκης, εἰς τήν ὁποῖαν ἐφυλάσσετο ἡ τιμία Κάρα¹⁶⁶.

¹⁶³ Βλ. Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα) 1965, «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Παιδείας, Διεύθυνσις Ὁρησκευμάτων, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 58833/3-5-1966 (43), Πρὸς τό Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, Διεύθυνσιν Ἐκκλησιῶν», σσ. 1-2.

¹⁶⁴ Ἐν τῷ ἐπισήμῳ διγλώσσῳ, λατινιστί καί ἑλληνιστί, ἔγγραφῳ πιστοποιήσεως τῆς αὐθεντικότητος τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου ἀναφέρεται ὅτι ἡ τιμία Κάρα τοῦ Ἁγίου Τίτου, πλὴν τῆς κάτω σιαγόνος καί τοῦ ἰνιακοῦ ὄστοῦ, μετεκομίσθη εἰς Βενετίαν τό 1670 καί ὅτι ἡ ἐπιστροφή της εἰς Κρήτην φέρει τήν συναίνεσιν τοῦ Βατικανοῦ κατόπιν σχετικοῦ αἰτήματος τοῦ Κρήτης Εὐγενίου πρὸς τόν Πατριάρχῃν Βενετίας Giovanni Urbani. Πλὴν τοῦ εἰρημένου Καρδινάλιου, εἰς τόν ἀκροτελεύτιον ἐξαμελῆ κατάλογον τῶν βεβαιούντων περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου προσώπων συγκαταλέγονται ἀπό μέν τῆς ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς καί οἱ Ἐπίσκοπος Guiseppe Olivotti καί Ἰωσήφ Σκάρπα, Ἀρχιδιάκονος τοῦ Πρεσβυτερίου τοῦ Ἁγίου Μάρκου καί ἐκπρόσωπος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Βενετίας, ἀπό δέ τῆς ὀρθοδόξου οἱ Μητροπολίται Αὐστρίας Χρυσόστομος Τσίτερ καί Κισάμου καί Σελίνου Εἰρηναῖος Γαλανάκης, ὡς καί ὁ Ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος Κυπριωτάκης, Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κρήτης. Βλ. Ι.Α.Ο.Π, *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθηναγόρου*, COL002, F491, «Πιστοποιητικόν αὐθεντικότητος τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου», σ. 1.

¹⁶⁵ «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῆ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Ἀθηναγόρῃ», ὁ.π., σ. 2.

¹⁶⁶ Βλ. ὁ.π., σ. 3. Πρβλ. σχετικῶς *Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα) 1965*, «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, ὁ Κρήτης Εὐγένιος, Ἐν Ἡρακλείῳ τῆ 16^ῃ Μαΐου 1965, Τῷ Σεβασμιωτάτῳ Καρδινάλιῳ Ἰωάννῃ Οὐρμπάνι, Πατριάρχῃ Βενετίας», σ. 1.

- ή Ρωμαιοκαθολική Αντιπροσωπεία, προς μεταφοράν τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου ἐκ Βενετίας εἰς Κρήτην ἀπηρτίζετο ἐκ τοῦ Ἐπισκόπου Guiseppe Olivotti¹⁶⁷, τοῦ Ἀρχidiaκόνου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μάρκου, Mrg. Scarpa, καί τοῦ Ἰησοῦτου μοναχοῦ Long, ἐκ μέρους τοῦ Ποντιφικοῦ Συμβουλίου διά τήν προώθησιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος¹⁶⁸.

- κατά τήν ὑποδοχήν τῆς τιμίας Κάρας ἐν τῷ ἀερολομένῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἐξ ἐπόψεως ἐπισήμων προσώπων, παρέστησαν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Χατζησταύρου, μετά μελῶν τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οἱ Ὑπουργοί: Ἐθνικῆς Παιδείας καί Θρησκευμάτων Στυλιανός Ἀλαμανῆς, Δικαιοσύνης Κωνσταντῖνος Στεφανάκης, ἄνευ χαρτοφυλακίου Ἐμμανουήλ Λουλακάκης, ὁ Ὑφυπουργός Ἐξωτερικῶν Θεοχάρης Ρέντης, ὁ Γεν. Διευθυντής Ἐκκλησιῶν τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Θεμιστοκλῆς Χρυσανθόπουλος¹⁶⁹, ὁ Γενικός Διευθυντής Θρησκευμάτων τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας Μάρκος Σιώτης, Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καί ὁ Ρωμαιοκαθολικός Ἐπίσκοπος Σύρου καί Θήρας Γεώργιος Ξενόπουλος (1947-1974).

- κατά τήν ὀλιγόωρον παρουσίαν τῆς τιμίας Κάρας ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ Ἀθηνῶν ἐτελέσθη εἰδική ἀκολουθία χοροστατοῦντος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Χατζησταύρου, τοῦ καί ὀμιλήσαντος καταλλήλως, ἐνῶ καθοριστικόν ρόλον εἰς τήν ὀργάνωσιν τῆς ἐν τῷ Κλεινῷ Ἄστει παραμονῆς τῶν Ἀντιπροσωπειῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Βενετίας καί τῆς Κρήτης, ὡς καί τοῦ ἐκ προσώπου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Μητροπολίτου Αὐστρίας

¹⁶⁷ Ὁ ρωμαιοκαθολικός κληρικός Guiseppe Olivotti (1905-1974) διετέλεσε Βοηθός Ἐπίσκοπος τοῦ Πατριάρχου Βενετίας ἐπί μίαν δεκαεπταετίαν (1957-1974) ὑπό τόν τίτλον τοῦ τιτουλαρίου Ἐπισκόπου Σάμου. Βλ. «Bishop Guiseppe Olivotti+», <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bolivotti.html> (ἀνεκτήθη τήν 27/03/2026).

¹⁶⁸ Βλ. «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχει Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθηναγόρα», ὀ.π., σ. 3.

¹⁶⁹ Ὁ Ἕλλην διπλωμάτης Θεμιστοκλῆς Χρυσανθόπουλος (1915-2004), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐκπρόσωπος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους πού τό 1947 εὐρέθη εἰς τήν Ρόδον διά νά παραλάβῃ τά Δωδεκάνησα ἀπό τοὺς Βρετανούς καί νά ξεκινήσῃ τās διαδικασίας ἐνσωματώσεως τῶν νήσων εἰς τήν ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν, διετέλεσε Γενικός Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Οὐάσιγκτων, ἐν Καίρῳ, ἐν Βηρυττῷ καί ἐν τῇ Πόλει (1961-1965), καί Πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος ἐν Ὁτάβα, ἐν Σόφια, ἐν Τόκυο καί ἐν Πεκίνω. Βλ. Γ. ΒΕΗ, «Γιά τοὺς “Δαιδάλους τῆς ἑλληνικῆς διπλωματίας” τοῦ Θεμιστοκλῆ Λ. Χρυσανθοπούλου», <https://frear.gr/?p=31469> (ἀνεκτήθη τήν 25/05/2021). Θ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Στοὺς δαιδάλους τῆς ἑλληνικῆς διπλωματίας. Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν 1945-1980*, Εἰ. Σαρίογλου (ἐπιμ.), 2021: Ἑλληνικόν Ἰδρυμα Ἱστορικῶν Μελετῶν.

Χρυσοστόμου Τσίτερ, ἔσχεν ὁ Γεώργιος Βογιατζάκης, Πρόεδρος τῆς Παγκρητίου Ἐνώσεως Ἀθηνῶν¹⁷⁰.

- ἡ προώθησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς διπλωματίας ἐξ ἀφορμῆς τῆς παρουσίας τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου ἐν Ἀθήναις πιστοποιεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Χατζησταύρου, σφοδρὸς πολέμιος τῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου εἰς τὰ διαχριστιανικά δρώμενα κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς Β' ἐν Ρόδῳ Πανορθοδόξου Διασκέψεως (1963)¹⁷¹, οὐχὶ μόνον ἐδέχθη εἰς ἀκρόασιν τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἀντιπροσωπεῖαν κατὰ τὴν 14^{ην} Μαΐου 1966, ἀλλὰ καὶ ἀνταπέδωσεν αὐθημερόν τὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὸ κατάλυμα τῆς τελευταίας (Ξενοδοχεῖον «Μεγάλη Βρεταννία»)¹⁷².

- τὸ συγκεντρωθέν ἐν Ἡρακλείῳ πλῆθος διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῆς τιμίας Κάρας, συμφώνως πρὸς τὸν μετριοπαθέστερον ὑπολογισμόν, ὑπερέβαινε τὰς ἑκατὸν χιλιάδας εὐσεβοῦς λαοῦ, ἐνῶ παρέστησαν καὶ ἑκατοντάδες κληρικῶν καὶ μοναχῶν¹⁷³.

- μεταξύ τῶν παρευρεθέντων ἐπισήμων¹⁷⁴ οἱ ὁποῖοι προσεκλήθησαν ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, πλὴν τῶν προμνημονευθέντων Ὑπουργῶν Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, Δικαιοσύνης καὶ ἄνευ χαρτοφυλακίου, παρέστησαν ὁ Ὑπουργὸς ἐπὶ τοῦ Συντονισμοῦ Κωνσταντῖνος Μητσοτάκης¹⁷⁵, ὁ Ὑφυπουργὸς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ τοῦ

¹⁷⁰ Βλ. «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθηναγόρῃ», ὁ.π., σ. 4.

¹⁷¹ Βλ. ΤΗ. ΜΕΙΜΑΡΙΣ, *The Holy and Great Council of the Orthodox Church & the Ecumenical Movement*, ὁ.π., σσ. 49-54.

¹⁷² Βλ. «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθηναγόρῃ», ὁ.π., σ. 5.

¹⁷³ Βλ. ὁ.π., σ. 6.

¹⁷⁴ Ἡ σχετικὴ τετρασέλιδος ὀνομαστικὴ κατάσταση τῶν προσκεκλημένων τυγχάνει λίαν ἐκτεταμένη. Ἐξ ἐπόψεως Ἱεραρχῶν, ἐν αὐτῇ περιλαμβάνεται τὸ σύνολον τῶν Ἀρχιερέων τῆς Δωδεκανήσου, οἱ Μητροπολίται Μαρωνείας, Παραμυθίας, Τριφυλίας, Μελιτουπόλεως, Μυτιλήνης, Θεσσαλονίκης, Δημητριάδος, Τρίκκης καὶ Σταγῶν, Ἰωαννίνων, Φθιώτιδος, Σταυρουπόλεως, Ἀγγλίας, Γαλλίας, Αὐστρίας, Γερμανίας, καθὼς καὶ ὁ Ἀρχιμανδρίτης Στυλιανὸς Χαρκιανάκης, Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Βλατάδων, ὁ μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας. Βλ. σχετικῶς *Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα)* 1965, «Ὄνομαστικὴ κατάσταση προσκεκλημένων ἑορταῖς ἐπανακομιδῆς τιμίας Κάρας Ἁγίου Τίτου», σσ. 1-4.

¹⁷⁵ Βλ. ἐνδεικτικῶς Θ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, *Κώστας Μητσοτάκης. Πολιτικὴ Βιογραφία*, τ. Α' καὶ Β', 1990: Παπαζήσης· ΑΛ. ΠΑΠΑΧΕΛΑ, *Ὁ Κωνσταντῖνος Μητσοτάκης μετὰ τὰ δικά του λόγια: 1974-2016*, 2019: Παπαδόπουλος· Η. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, *Κωνσταντῖνος Μητσοτάκης: Διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου*, 2019: Ἑλληνικὴ Ἄνοδος· Θ. ΠΕΛΑΓΙΔΟΥ, *Ὁ Κωνσταντῖνος Μητσοτάκης καὶ ἡ οἰκονομία*, 2020: Παπαζήσης· Ν. ΛΟΥΛΕ, *Οἱ Ἡγέτες τῆς Μεταπολίτευσης: Κωνσταντῖνος Μητσοτάκης*, 2024: Τὸ Βῆμα.

Ἐμπορίου Ἀνέστης Λώρας, ὁ Β' Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς Ἰάκωβος Διαμαντόπουλος¹⁷⁶, ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Ἀντιστράτηγος Φ. Μεσσηνόπουλος, ἐνῶ ἀπὸ πλευρᾶς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τετραμελῆς ἐξ Ἀρχιερέων Ἀντιπροσωπεία, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχον οἱ Μητροπολίται Ἡλείας Γερμανός¹⁷⁷, ὡς ἐπὶ κεφαλῆς, Κερκύρας καὶ Παξῶν Μεθόδιος¹⁷⁸, Μαρωνείας Τιμόθεος¹⁷⁹, καὶ Παροναξίας Ἐπιφάνιος¹⁸⁰, ἐκ μέρους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὁ Ἀκαδημαϊκός Ἰωάννης Καλιτσουνάκης¹⁸¹, Χανιώτης τῆ

¹⁷⁶ Βλ. σχετικῶς ΣΤ. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἰάκωβος Διαμαντόπουλος, ὁ ἱατρός, ὁ πολιτικός, ὁ ἄνθρωπος», https://www.emena.gr/wp-content/uploads/2009/01/557-562_papastavrououlos.pdf (ἀνεκτίθη τὴν 31/03/2026).

¹⁷⁷ Ὁ Μητροπολίτης Ἡλείας Γερμανός, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν προσφώνησίν του εἰς τοὺς ἑορτασμούς, θά ὀμιλήσῃ διὰ πράξιν βαθυτάτου χριστιανικοῦ περιεχομένου πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Βλ. σχετικῶς *Ἀρχεῖον Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἀλληλογραφία (εἰσερχόμενα - ἐξερχόμενα ἔγγραφα) 1965*, «Προσφώνησις τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἡλείας κ. Γερμανοῦ, Ἀρχηγοῦ τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς ἑορταστικὰς ἐκδηλώσεις ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου, πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης», σ. 1. «Πρόποισις τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ἡλείας κ. Γερμανοῦ, Προέδρου τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», *Ἀπόστολος Τίτος*, [ἀναμνηστικόν τεῦχος ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς τὴν πόλιν Ἡρακλείου], ὄ.π., σσ. 59-60. Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, κατὰ κόσμον Δημήτριος Γκούμας (1899-1982), ἐξ Ἀμπελακίων τῆς Σαλαμίνας ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν (1927), διετέλεσε Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κορινθίας (1927-1936). Ἐξελέγη τὸ 1936 Μητροπολίτης Ναυπακτίας, ἐνῶ κατεστάθη Μητροπολίτης Ἡλείας τὸ 1945, ἀποχωρήσας ἐκ τῆς ἐνεργοῦς ὑπηρεσίας τὴν 29^{ην} Σεπτεμβρίου 1968, δυνάμει τῆς Συντακτικῆς Πράξεως ΔΣΤ'/1968 τῆς Δικτατορίας. Ἐκοιμήθη ἐν Ἀθήναις τὴν 14^{ην} Φεβρουαρίου 1982. Βλ. ΓΕΡΜΑΝΟΥ (Μητροπολίτου Ἡλείας καὶ Ὠλένης), «Ὁ πρ. Ἡλείας Γερμανός (+)», *Ἐκκλησία*, ἔτ. ΝΘ', τεῦχ. Α', ἀρ. 5 (1 Μαρτίου 1982), σσ. 126-127.

¹⁷⁸ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, κατὰ κόσμον Γεώργιος Κοντοστάνας (1881-1972), ἐκ Κερκύρας ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν (1918), διετέλεσε Γραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν (1923-1924). Ἐξελέγη τὸ 1942 Μητροπολίτης Κερκύρας, ἀποχωρήσας ἐκ τῆς ἐνεργοῦς ὑπηρεσίας τὴν 24^{ην} Ἰανουαρίου 1967 λόγῳ ὀρίου ἡλικίας. Ἐκοιμήθη τὴν 18^{ην} Μαΐου 1972. Βλ. «Ἡ τελευταία καὶ ἡ κηδεῖα τοῦ Μητροπολίτου πρώην Κερκύρας καὶ Παξῶν κυροῦ Μεθοδίου», *Ἐκκλησία*, ἔτ. ΜΘ', τεῦχ. Α', ἀρ. 11-12 (1/15 Ἰουνίου 1972), σσ. 302-306.

¹⁷⁹ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, κατὰ κόσμον Σταῦρος Ματθαϊάκης (1914-1992), ἐξ Ἀθηνῶν ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν (1935), διετέλεσε Διευθυντὴς τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐξελέγη τὸ μὲν 1951 τιτουλάριος Ἐπίσκοπος Μυρέων, Βοηθὸς Ἐπίσκοπος τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, τὸ δὲ 1954 Μητροπολίτης Μαρωνείας καὶ Κομοτηνῆς, κατασταθεὶς τὸ 1974 πρῶτος Μητροπολίτης τῆς νεοσυστάτου Μητροπόλεως Νέας Ἰωνίας καὶ Φιλαδελφείας. Ἐκοιμήθη τὴν 14^{ην} Φεβρουαρίου 1992. Βλ. «Ὁ Νέας Ἰωνίας καὶ Φιλαδελφείας Τιμόθεος (1914-14.2.1992)», *Ἐκκλησία*, ἔτ. ΞΘ', τεῦχ. Α', ἀρ. 4 (1 Μαρτίου 1992), σσ. 121-123. «Ὁ Νέας Ἰωνίας καὶ Φιλαδελφείας Τιμόθεος (1914-14.2.1992)», *Ἐκκλησία*, ἔτ. ΞΘ', τεῦχ. Α', ἀρ. 5 (15 Μαρτίου 1992), σσ. 162-166.

¹⁸⁰ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, τοῦπικλιν Καλαφάτης (1912-1990), ἐξ Ὑδρας ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν (1940), ἐξελέγη τὸ 1960 Μητροπολίτης Παροναξίας. Ἐκοιμήθη τὴν 30^{ην} Ὀκτωβρίου 1990. Βλ. «Ὁ Παροναξίας Ἐπιφάνιος (1912-1990)», *Ἐκκλησία*, ἔτ. ΞΖ', τεῦχ. Δ', ἀρ. 17 (15 Νοεμβρίου 1990), σσ. 596-598.

¹⁸¹ Βλ. σχετικῶς «Ἰωάννης Καλιτσουνάκης»,

καταγωγή, έκ μέρους του Πανεπιστημίου Αθηνών οι Καθηγηταί τής Θεολογικής Σχολής Μάρκος Σιώτης και Άνδρέας Φυτράκης¹⁸², έξ Άποκορώνου όρμώμενος, έκ μέρους του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ό Καθηγητής τής Θεολογικής Σχολής Κωνσταντίνος Καλοκύρης¹⁸³, Ρεθύμνιος τή καταγωγή, ως και Άνώτεροι Άξιωματικοί τών Ένόπλων Δυνάμεων¹⁸⁴.

• παρά τό γεγονός ότι εις τήν τριμελή Ρωμαιοκαθολικήν Άντιπροσωπείαν δέν περιελήφθησαν Ρωμαιοκαθολικοί κληρικοί ύπηρετούντες έν τή έλληνική έπικρατεία, εις τάς έν Κρήτη τελετάς παρέστησαν ό Άρχιεπίσκοπος τών Καθολικών Έπτανήσου Άντώνιος Βαρθαλίτης και ό Άρχιεπίσκοπος τών Καθολικών Σύρου και Θήρας και Άποστολικός διαχειριστής Κρήτης Γεώργιος Ξενόπουλος, ένψ έκ τής όρθοδόξου Ίεραρχίας τής Έλλάδος παρέστησαν τέσσαρες Ίεράρχαι έκ τε τής Αυτόκεφάλου Έκκλησίας τής Έλλάδος και τών «Νέων Χωρών»¹⁸⁵, ήτοι οι Μητροπολίται: Μυτιλήνης Ίάκωβος¹⁸⁶, Δημητριάδος Δαμασκηνός¹⁸⁷, Τριφυλίας και Όλυμπίας

<https://ir.lib.uth.gr/xmlui/bitstream/handle/11615/10648/article.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (άνεκτήθη τήν 30/03/2026).

¹⁸² Βλ. σχετικώς Δ. ΔΑΜΙΑΝΑΚΗ, *Οί διατελέσαντες Γενικοί Διευθυντές τής Άποστολικής Διακονίας τής Έκκλησίας τής Έλλάδος από τής συστάσεως αυτής έως σήμερα*, [Μεταπτυχιακή έργασία], Άριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού – Έθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας, Αθήνα 2024 (DOI: 10.26262/heal.auth.ir.362268), σσ. 66-69.

¹⁸³ Βλ. σχετικώς: «Κωνσταντίνος Δ. Καλοκύρης (1916-2015)»,

<https://www.lib.uoc.gr/info/absrv/rare/ab/ag/extra-1489401584-92145-1852.tkl> (άνεκτήθη τήν 30/03/2026).

¹⁸⁴ Βλ. «Ό Κρήτης Εγγένιος, ύπ' άριθμ. Πρωτ. 1485/925, Έν Ηρακλείω τή 7^η Ίουνίου 1966, Τή Αυτόυ Θειοτάτη Παναγιότητι Τψ Οίκουμηνικψ Πατριάρχη Κυρίω Κυρίω Αθναγόρα», ό.π., σ. 6.

¹⁸⁵ Βλ. ένδεικτικώς Δ. ΚΟΜΜΑΤΑ (Μητροπολίτου Σεβαστείας), *Η Πατριαρχική και Συνοδική Πράξις του 1928 παρακωλυμένη τοίς όροις*, Θεσσαλονίκη 2006: Φωτομέθεξις. Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μητροπολίτου Σελευκείας), «Η διαρρύθμισις τών έν ταίς Νέαις Χώραις Έπαρχιών του Οίκουμηνικού Θρόνου και ή άνύψωσις τής Έπισκοπής Πολυανής εις Μητρόπολιν διά του Πατριαρχικού Αρχείου (1922-1924)», *Φιλόθεος Πορεία. Ίστορία και μαρτυρία τής Ίεράς Μητροπόλεως Πολυανής και Κιλκισίου (1924-2024)*, Κιλκίς 2025: Ίερά Μητρόπολις Πολυανής και Κιλκισίου, σσ. 199-224.

¹⁸⁶ Ό Ίάκωβος Κλεόμβροτος, έκ Κυδωνιών όρμώμενος (1907), διετέλεσε Μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης (1945-1958) και Μητροπολίτης Μυτιλήνης (1958-1987). Βλ. ΑΘ. Γ. ΤΣΕΡΝΟΓΛΟΥ, «Ίάκωβος. Ό Κλεόμβροτος», *Θρησκευτική και Ήθική Έγκυκλοπαιδεία*, τόμ. ΣΤ', Αθήναι 1965, σσ. 652-654.

¹⁸⁷ Ό ειρημένος Ίεράρχης, κατά κόσμον Γεώργιος Χατζόπουλος (1913-1977), έκ Κορίνθου όρμώμενος, άπόφοιτος τής Θεολογικής Σχολής Αθηνών (1936), διετέλεσε Πρωτοσύγκελλος τής Μητροπόλεως Κορινθίας. Έξελέγη τό 1950 Μητροπολίτης Τριφυλίας και Όλυμπίας, κατασταθείς μέν τό 1957 Μητροπολίτης Δημητριάδος και Άλμυρού, παραιτηθείς δέ τό 1968. Έκομήθη τήν 8^η Ίουνίου 1977. Βλ. «Ό πρ. Δημητριάδος Δαμασκηνός (+)», *Έκκλησία*, έτ. ΝΔ', τεύχ. Α', άρ. 13-14 (1/15 Ίουλίου 1977), σσ. 251-254.

Στέφανος¹⁸⁸, ή μητέρα του οποίου ήτο ή μεγαλύτερα αδελφή των αδελφών Ματθαίακη, και Παραμυθίας και Φιλιατών Τίτος¹⁸⁹, ατάδελφος του Μαρωνείας Τιμοθέου, καθώς αμότεροι οί ατάδελφοί Ιεράρχαι ειλκον τήν καταγωγήν των εξ Άσιτών Μαλεβυζίου¹⁹⁰.

• ή Ρωμαιοκαθολική Άντιπροσωπεία, τής οποίας δέν κατέστη δυνατόν νά ήγηθη, τελικώς, ό Πατριάρχης Βενετίας, όμοϋ μετά του Πατριαρχικού Άντιπροσώπου, Μητροπολίτου Αύστρίας Χρυσοστόμου Τσίτερ, κατέλυσαν εις τό ξενοδοχείον «Ξενία»¹⁹¹.

• κατά τήν έπίσκεψιν τής Ρωμαιοκαθολικής Άντιπροσωπείας εις τήν Μονήν Έπανωσήφη¹⁹², πλήν του ύποδεχθέντος ατήν Ήγουμένου, Παϊσίου Χουδετσανάκη, παρέστησαν και οί Ήγούμενοι των Μονών: Άγκαράθου Κύριλλος Χουρδάκης, Άγίου Ίωάννου του Θεολόγου Γρηγόριος Άσπετάκης και Καρδιωτίσσης¹⁹³ Θεοδόσιος Βεργιετάκης¹⁹⁴.

• εις τήν Ρωμαιοκαθολικήν Άντιπροσωπείαν έπεδόθησαν άναμνηστικά δώρα, ύπό μέν του Κρήτης Εύγενίου τό μετάλλιον τής έπανακομιδής τής τιμίας Κάρας, ύπό δέ του Έκκλησιαστικού Συμβουλίου του Ί. Ναϋ του Άγίου Τίτου άναμνηστικόν λεύκωμα, ένϱ ό

¹⁸⁸ Ό ειρημένος Ιεράρχης, κατά κόσμον Στυλιανός Ματακούλιας (1915-2007), εξ Άθηνών όρμώμενος, άπόφοιτος τής Θεολογικής Σχολής Άθηνών (1941), εξέλέγη τό 1960 Μητροπολίτης Τριφυλίας και Όλυμπίας, παραιτηθείς τό 2007 διά λόγους ύγείας. Έκοιμήθη τήν 26^η Δεκεμβρίου 2007. Βλ. «Έκοιμήθη ό Μητροπολίτης πρ. Τριφυλίας Στέφανος», *Έκκλησία*, έτ. ΠΕ', τεϋχ. 1' (Ίανουάριος 2008), σ. 55.

¹⁸⁹ Ό ειρημένος Ιεράρχης, κατά κόσμον Κωνσταντίνος Ματθαίακης (1912-1991), εξ Άθηνών όρμώμενος, άπόφοιτος τής Θεολογικής Σχολής Άθηνών (1935), εξέλέγη τό 1957 Μητροπολίτης Παραμυθίας, Φιλιατών και Γηρομερίου, παραιτηθείς τό 1968. Έκοιμήθη τήν 4^η Σεπτεμβρίου 1991. Βλ. «Ό πρ. Παραμυθίας κυρός Τίτος (+)», *Έκκλησία*, έτ. ΞΗ', τεϋχ. Α', άρ. 14 (1 Όκτωβρίου 1991), σσ. 513-515.

¹⁹⁰ Βλ. «Ό Κρήτης Εύγένιος, ύπ' άριθμ. Πρωτ. 1485/925, Έν Ήρακλείω τή 7^η Ίουνίου 1966, Τή Αύτου Θειοτάτη Παναγιότητι Τϱ Οίκουμενικϱ Πατριάρχη Κυρίω Κυρίω Άθηναγόρα», ό.π., σ. 6. Πρβλ. «Η έπανακομιδή τής Τιμίας Κάρας του Άγίου Άποστόλου Τίτου πρώτου Έπισκόπου Κρήτης», *Άπόστολος Τίτος*, έτ. ΙΕ', τεϋχ. 6, 7 & 8 (Ίούνιος, Ίούλιος & Αύγουστος 1966), σ. 120.

¹⁹¹ Βλ. «Ό Κρήτης Εύγένιος, ύπ' άριθμ. Πρωτ. 1485/925, Έν Ήρακλείω τή 7^η Ίουνίου 1966, Τή Αύτου Θειοτάτη Παναγιότητι Τϱ Οίκουμενικϱ Πατριάρχη Κυρίω Κυρίω Άθηναγόρα», ό.π., σ. 8.

¹⁹² Βλ. ένδεικτικώς Β. ΠΑΡΘΕΝΙΑΔΟΥ, *Μοναστήρια τής Άνατολικής Κρήτης και προσκυνηματικός τουρισμός*, [Μεταπτυχιακή έργασία], Άριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού – Διεθνές Πανεπιστήμιον Έλλάδος, Τμήμα Διοικήσεως Οργανισμών, Μάρκετινγκ & Τουρισμού, Άθήνα 2023 (DOI: 10.26262/heal.auth.ir.348728), σσ. 25-46.

¹⁹³ Ό.π., σσ. 7-24.

¹⁹⁴ Βλ. «Ό Κρήτης Εύγένιος, ύπ' άριθμ. Πρωτ. 1485/925, Έν Ήρακλείω τή 7^η Ίουνίου 1966, Τή Αύτου Θειοτάτη Παναγιότητι Τϱ Οίκουμενικϱ Πατριάρχη Κυρίω Κυρίω Άθηναγόρα», ό.π., σ. 9.

Δήμαρχος Ἡρακλείου Ἀνδρέας Καλοκαιρινός¹⁹⁵ προσέφερεν «ἀναμνηστικά μετάλλια τῆς 1000^{ης} ἐπετείου τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ πολυετῆ ἔκδοσιν τῶν Πρακτικῶν τοῦ Α΄ Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου»¹⁹⁶.

• ὁ Κρήτης Εὐγένιος, διαπνεόμενος ὑπὸ τῆς στερρᾶς ἐκκλησιολογικῆς πεποιθήσεως ὅτι «ὁ Θεὸς ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς τὸν σταθμὸν τοῦτον τῆς ἱστορίας, τὸν μοναδικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης κατὰ τὸν ὅποιον ἡ σεβασμῖα Ἐκκλησία Βενετίας ἀπέδωκε φιλαδέλφως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κρήτης [...] τὸν πολῦτιμον τοῦτον πνευματικὸν θησαυρόν, τὸν δοκιμώτερον ὑπὲρ χρυσίον καὶ τιμιώτερον λίθων πολυτελῶν»¹⁹⁷ καὶ ἐνωτιζόμενος τὰ μηνύματα τῶν καιρῶν, ἀπηύθυνε διὰ τοῦ Ἐπισκόπου Guiseppe Olivotti θερμὴν παράκλησιν πρὸς τὸν Πατριάρχην Βενετίας Giovanni Urbani, ὅπως ὁ τελευταῖος ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ ἐπισκεφθῆ τὴν Κρήτην¹⁹⁸, δεδομένου ὅτι παρά τὴν διακαῆ ἐπιθυμίαν τοῦ Καρδινάλιου νὰ συνοδεύσῃ τὸ ἱερόν Λεῖψανον αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Μεγαλόνησον, τοῦτο δὲν κατέστη δυνατόν, καθὼς –κατὰ δήλωσιν τοῦ Ἐπισκόπου Guiseppe Olivotti– δὲν ἠδηνύθη ὁ Πατριάρχης Βενετίας νὰ προσέλθῃ εἰς Κρήτην λόγῳ τῶν ἀνειλημμένων ὑποχρεώσεων του¹⁹⁹.

• ὁ Ἐπίσκοπος Guiseppe Olivotti, κατὰ τὴν ἐπίσημον καὶ πλήρη εἰλικρινείας προσφώνησιν του, ἐξῆρε, βεβαίως, τὸν θριαμβευτικὸν χαρακτήρα τῆς ἐπιστροφῆς τῆς τιμίας Κάρας, παρά τὸ γεγονός, ὡς παρεδέχθη, ὅτι «ὑπῆρξε τόνος θλίψεως εἰς τὰς κωδοнокρουσίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου, αἱ ὁποῖαι συνώδενον τὴν 12^{ην} Μαΐου τὴν θεῖαν λειτουργίαν²⁰⁰ τὴν τελεσθεῖσαν ὑπὸ

¹⁹⁵ Βλ. σχετικῶς «Πρόποσις τοῦ Ἐντιμ. Δημάρχου Ἡρακλείου κ. Ἀ. Καλοκαιρινοῦ κατὰ τὸ γεῦμα τοῦ Δήμου», *Ἀπόστολος Τίτος*, [ἀναμνηστικὸν τεῦχος ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς τὴν πόλιν Ἡρακλείου], ὅ.π., σ. 61.

¹⁹⁶ «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθηναγόρῃ», ὅ.π., σ. 11.

¹⁹⁷ Ι.Α.Ο.Π, *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθηναγόρου*, COL002, F491, «Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Κρήτης κ. Εὐγενίου ἐν τῷ ἱερῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Τίτου, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 15^ῃ Μαΐου 1966», σ. 1. Πρβλ. σχετικῶς «Ὁμιλία τῆς Α. Σ. τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης κ.κ. Εὐγενίου κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς Τιμίας Κάρας», *Ἀπόστολος Τίτος*, [ἀναμνηστικὸν τεῦχος ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς τὴν πόλιν Ἡρακλείου], ὅ.π., σσ. 54-55· «Ὁμιλία ἐν τῷ Ναῷ τῆς Α. Σ. τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης κ.κ. Εὐγενίου», ὅ.π., σσ. 56-57.

¹⁹⁸ Βλ. «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθηναγόρῃ», ὅ.π., σ. 11.

¹⁹⁹ Βλ. ὅ.π., σ. 12.

²⁰⁰ Βλ. «Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Καρδινάλιου κ. Ἰωάννη Οὐρμπάνι Πατριάρχου Βενετίας, κατὰ τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν, τὴν τελεσθεῖσαν εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐνώπιον τῆς Τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου (Πέμπτη, 12 Μαΐου 1966)», *Ἀπόστολος Τίτος*, [ἀναμνηστικὸν τεῦχος ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς τὴν πόλιν Ἡρακλείου], ὅ.π., σσ. 42-45.

τοῦ Πατριάρχου Βενετίας ἐπὶ τῇ μετακομιδῇ τοῦ τιμίου λειψάνου· ἀλλ' αἱ κωδονοκρουσῖαι αὐταὶ προανήγγελλον τοὺς χαρμωσύνους ἤχους τῶν κωδῶνων τῶν ἰδικῶν σας ναῶν, αἱ ὁποῖαι διηρμήνευον τὴν χαρὰν σας. Ἦτο χαρὰ δυναμένη νὰ καταστήσῃ εὐτυχεῖς πολλοὺς ἀδελφούς, ἦτο χαρὰ νὰ δώσῃ μέγα δεῖγμα ἀγάπης, τὸ ὁποῖον νὰ φέρῃ πλησιέστερον, παρ' ὅλην τὴν ἀπόστασιν, τοὺς Ἐνετοὺς πρὸς τοὺς Κρήτας»²⁰¹.

- τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἀντιπροσωπεῖαν, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἕως τῶν Ἀθηνῶν, συνώδευσεν ὁ Πρωτοσύγκελλος τῆς Μητροπόλεως Κρήτης, Ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος Κυπριωτάκης²⁰².

- πέραν τῆς πανδήμου συμμετοχῆς, τῆς ἀρίστης ὀργανώσεως τῶν τελετῶν καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ξένου τύπου²⁰³, δι' ὧν ἐξήρθη ἡ ἀποστολικὴ προέλευσις τῆς κατὰ Κρήτην Ἐκκλησίας, κατὰ τὰς τελετὰς ἐξεδηλώθη ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Μητέρα Ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν, καθὼς τὸ γεγονός τῆς ἐπιστροφῆς τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου δὲν προσηγγίσθη ὡς μεμονωμένον τι γεγονός, ἀλλ' ἐθεωρήθη ἐν τῷ εὐρυτέρῳ ἱστορικῷ πλαισίῳ ὡς μέρος τῶν οἰκουμενικῶν καί, μάλιστα, ἀβιάστων²⁰⁴ –ὡς χαρακτηριστικῶς ἐτόνισεν ὁ Κρήτης Εὐγένιος κατὰ τὴν προσφώνησίν του εἰς τὸ ἐπίσημον γεῦμα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κρήτης τὴν 15^{ην} Μαΐου 1966– προσπαθειῶν τοῦ Πάπα Ρώμης Παύλου ΣΤ' καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου διὰ τὴν ποθητὴν ἐνότητα μεταξύ τῆς Δυτικῆς καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὴν προσφώνησιν τοῦ Κρήτης Εὐγενίου ἐπὶ τῇ ἀποδόσει τῆς Κάρας τὴν 15^{ην} Μαΐου 1966 ἐτονίσθη, ὡσαύτως, προσφυῶς ἡ συμβολὴ τῶν δύο Προκαθημένων εἰς τὸν ἐγκαινισμόν, διὰ κενωτικῶν πράξεων ἀγάπης, τῆς πορείας τῆς ἐνότητος καὶ τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης «ἀπό κοινοῦ

²⁰¹ Ι.Α.Ο.Π, *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθηναγόρου*, COL002, F491, «Προσφώνησις τοῦ Θεοφιλ. Ἐπισκόπου Olivotti», σ. 1. Πρβλ. σχετικῶς Ε. ΣΤΕΦΑΝΟΥ, «Εἰς τὸν Ἀπόστολον Τίτον ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τοῦ λειψάνου αὐτοῦ», *Ἀπόστολος Τίτος*, [ἀναμνηστικόν τεῦχος ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς τὴν πόλιν Ἡρακλείου], ὅ.π., σσ. 72-75.

²⁰² Βλ. «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθηναγόρῃ», ὅ.π., σ. 11.

²⁰³ Βλ. σχετικῶς Ε. ΣΤΕΦΑΝΟΥ, «Σχόλια ἑλληνικοῦ καὶ ξένου τύπου», *Ἀπόστολος Τίτος*, [ἀναμνηστικόν τεῦχος ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς τὴν πόλιν Ἡρακλείου], ὅ.π., σσ. 76-85.

²⁰⁴ Βλ. Ι.Α.Ο.Π, *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθηναγόρου*, COL002, F491, «Προσφώνησις τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Κρήτης κ. Εὐγενίου, γενομένη εἰς τὸ ἐπίσημον γεῦμα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κρήτης, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 15^ῃ Μαΐου 1966», σ. 1.

μοχθοῦντες καί τά ἐπιπροσθούντα ἐμπόδια αἶροντες, ἀλλά καί διά πράξεων θεαρέστων, ὡς ἡ ἄρσις τοῦ ἀφορισμοῦ τοῦ 1054²⁰⁵ καί ἡ ἔνδοξος ἐπιστροφή τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Ἀνδρέου εἰς τήν πόλιν τῶν Πατρῶν, τοῦ ἱεροῦ λειψάνου τοῦ Ἁγίου Σάββα εἰς τήν ἐγγύς τῶν Ἱεροσολύμων Λαύραν αὐτοῦ καί νῦν ἡ ἐπιστροφή τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου εἰς τήν ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίαν Αὐτοῦ»²⁰⁶.

• θά πρέπη νά ἐπισημανθῇ ἡ ἐπίσημος ἐν ταῖς ἐν Κρήτῃ τελεταῖς συμμετοχή τόσο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου Χατζησταύρου, ἐκπροσωπηθέντος διά τοῦ, ὡς λέγεται ἐν τῇ εἰρημένη ἐκθέσει, Πρωτοσυγγέλλου του, Ἀρχιμανδρίτου Σεβαστιανοῦ, ὅσον καί τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος²⁰⁷. Ἡ πληροφορία περί τοῦ Σεβαστιανοῦ τυγχάνει μή ἀκριβῆς, δεδομένου ὅτι κατά τό ἔτος 1966 Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν διετέλει ὁ Ἀρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Λᾶλος, καθῶς, συμφώνως πρός τό σχετικόν δημοσίευμα τοῦ περιοδικοῦ «Ἐκκλησία», ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Χατζησταύρου «συνοδευόμενος ὑπό τοῦ Πρωτοσυγγέλλου του παν. ἀρχιμ. Χρυσόστομου Λάλου, ἀνήλθεν ἐπί τοῦ ἀεροσκάφους καί ἀνέπεμψε δέησιν ἐπί τῇ ἀνακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου εἰς τήν Ἑλληνικήν γῆν, κατελθόν μετ' ὀλίγον τοῦ ἀεροσκάφους»²⁰⁸. Συνεπῶς, εἴτε ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν παρέστη ὁ Πρωτοσύγκελλός του, Ἀρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Λᾶλος, εἴτε ὁ κατά τήν περίοδον ἐκείνην (1966-1967) διατελέσας Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀρχιμανδρίτης Σεβαστιανός Ἀσπιώτης, ὁ μετέπειτα Μητροπολίτης Ἐλασσῶνος (1967-1995)²⁰⁹.

²⁰⁵ Βλ. ἐνδεικτικῶς Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μητροπολίτου Σελευκείας), «Ἡ ἄρσις τῶν ἀναθεμάτων μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσεως τό 1965 διά τῶν ἀρχείων τοῦ Βρετανικοῦ Foreign Office» (ὑπό ἔκδοσιν εἰς τό περιοδικόν Ὁρθοδοξία).

²⁰⁶ Ι.Α.Ο.Π, *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθηναγόρου*, COL002, F491, «Προσφώνησις τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Κρήτης κ. Εὐγενίου ἐπί τῇ ἀποδόσει τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 15 Μαΐου 1966», σ. 2.

²⁰⁷ Βλ. «Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1485/925, Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 7^ῃ Ἰουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀθηναγόρῃ», ὁ.π., σ. 12.

²⁰⁸ «Ἡ ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου», *Ἐκκλησία*, τ. 11, ἀριθμ. 11 (1^ῃ Ἰουνίου 1966), σ. 247.

²⁰⁹ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, κατά κόσμον Σωτήριος Ἀσπιώτης (1913-1999), ἐκ Κερκύρας ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν (1937), διετέλεσεν Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1966-1967). Ἐξελέγη τό 1967 Μητροπολίτης Ἐλασσῶνος, παραιτηθεὶς τό 1995 διά λόγους ὑγείας. Ἐκοιμήθη τήν 11^{ῃν} Φεβρουαρίου 1999. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης πρῶην Ἐλασσῶνος κυρός Σεβαστιανός (1913-1999, Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος-Νέες Χῶρες)»,

https://markmarkou.sites.sch.gr/1999/koim/sevastianos_aspiotis.htm (ἀνεκτῆθη τήν 13/10/2023).

- ή αξιοσημείωτος συνδρομή της Έλληνικής Κυβερνήσεως εις τήν εκπλήρωσιν του πανδήμου πόθου του εύλαβους κρητικού λαού καί της ήγεσίας του έγένητο πράξις καί διά της διαθέσεως του ποσού των 800.000 δραχμών διά τας δαπάνας του έορτασμού, κατόπιν σχετικών ενεργειών του επί του Συντονισμού Υπουργού Κωνσταντίνου Μητσοτάκη²¹⁰.

- ό Πατριαρχικός Έκπρόσωπος, Μητροπολίτης Αύστρίας Χρυσόστομος Τσίτερ, διά του άνωτέρου εκκλησιαστικού του ήθους έλάμπρυνε τούς έορτασμούς²¹¹.

- διά τόν καταρτισμόν του προγράμματος καί τήν όργάνωσιν των έορτασμών καθοριστικής σημασίας ήτο ή συνεργασία των Θεμιστοκλέους Χρυσανθοπούλου, Κωνσταντίνου Κωνσταντοπούλου καί Γ. Πετρωνάκου, εκ του Υπουργείου Έξωτερικών, ως καί των Εύθυμίου Πύρπλα, Διευθυντού Τουρισμού, Άναστασίου Τασούλα, Νομάρχου Ήρακλείου, Άνδρέου Κακολαιρινού, Δημάρχου Ήρακλείου, του Ταξιάρχου Τζουβελέκη, Στρατιωτικού Διοικητού, του Άντισυνταγματάρχου Σαβιολάκη, Διοικητού της Χωροφυλακής, του Λιμενάρχου Κορακά καί των ύπευθύνων της Πρωτοβαθμίου καί της Δευτεροβαθμίου Έκπαιδεύσεως Ήρακλείου²¹².

- ό Κρήτης Εύγένιος, όμοϋ μετά του Μητροπολίτου Αύστρίας Χρυσοστόμου Τσίτερ, έπραγατοποίησαν έν Αθήναις επισκέψεις προς τόν Πρόεδρον της Έλληνικής Κυβερνήσεως καί τούς Υπουργούς επί της Έθνικής Παιδείας καί Θρησκευμάτων, επί της Προεδρίας της Κυβερνήσεως, επί του Συντονισμού, επί της Έθνικής Άμύνης καί επί της Δικαιοσύνης, ως καί προς τόν Αρχιεπίσκοπον Αθηνών Χρυσόστομον προς ύποβολήν των νεομισμένων εύχαριστιών καί επίδοσιν τοις μέν πολιτικοις προσώποις των άναμνηστικών μεταλλίων του έορτασμού, τῷ δέ Προέδρῳ της Ίερᾶς Συνόδου της Έκκλησίας της Ελλάδος της ιερᾶς εικόνας του Άγίου Τίτου²¹³.

Κατά τήν συνοδικήν συνεδριάν της 9^{ης} Αύγουστου 1966²¹⁴, καθ' ήν ανεγνώσθη τό ύπ' αριθμ. Πρωτ. 733 καί από 8^{ης} Ίουνίου 1966 γράμμα του Κρήτης Εύγενίου, ύποβαλόντος τά όνόματα των συντελεσάντων εις τήν άπόδοσιν της τιμίας Κάρας του Άποστόλου Τίτου καί των συνοδουσάντων αυτήν εκ Βενετίας εις Ήράκλειον, ή Πατριαρχική Σύνοδος, έξ άφορμής δημοσιεύματος έν τῷ ξένῳ περιοδικῷ τύπῳ, συμφώνως προς τό όποίον «ό Μητρ. Κρήτης

²¹⁰ Βλ. «Ο Κρήτης Εύγένιος, ύπ' αριθμ. Πρωτ. 1485/925, Έν Ήρακλείῳ τῇ 7^η Ίουνίου 1966, Τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχει Κυρίῳ Κυρίῳ Αθηναγόρα», ὀ.π., σ. 13.

²¹¹ Βλ. ὀ.π.

²¹² Βλ. ὀ.π.

²¹³ Βλ. ὀ.π.

²¹⁴ Βλ. Π.Α., *Συνοδικά Πρακτικά*, Κῶδιξ Β'93 (9 Αύγουστου 1966), σ. 291.

ἀπένειμεν εἰς τόν Ρωμαιοκαθολικόν κληρικόν Ἄντζελο Ἀλτάν τό ὀφφίκιον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου»²¹⁵, θά ἀποφασίσῃ ὅπως διά γράμματος τοῦ Συνοδικοῦ Γραφείου ἐρωτηθῆ ὁ παραλήπτης Ἱεράρχης ἄν ἡ εἶδησις αὐτῆ ἔχεται ἀληθείας καί τίνι τρόπῳ ἀπενεμήθη τό ὀφφίκιον τοῦτο. Τό γεγονός ὅτι δέν ἐνετοπίσθη σχετική περί τοῦ ἐν λόγῳ ζητήματος ἀλληλογραφία μεταξύ τοῦ Κρήτης Εὐγενίου καί τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου ὀφείλεται εἰς τό ὅτι δέν ἐδόθη ἀπό μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου συνέχεια, καθὼς δέν ἐξετελέσθη ἡ ἐν λόγῳ συνοδική ἀπόφασις διά τῆς πρὸς τόν Κρήτης Εὐγένιον ἀποστολῆς σχετικοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος.

Δ. Ἡ δ' φάσις τῆς ἀλληλογραφίας (Οκτώβριος 1966 - Ἰούνιος 1967): ὁ διεκκλησιαστικός ἀντίκτυπος τῆς μετακομιδῆς τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου

Ὁ ἀντίκτυπος τοῦ ἱστορικοῦ, μέ διεκκλησιαστικές, ἀσφαλῶς, διαστάσεις, γεγονότος τῆς ἐπιστροφῆς τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου, πού ἐκ τῶν πραγμάτων ὑπερέβαινε τὰ στενά γεωγραφικά ὄρια μιᾶς τοπικῆς Ἐκκλησίας, δέν ἠδύνατο νά μή καταγραφῆ καί εἰς τὰ πατριαρχικά κείμενα. Τό πλέον χαρακτηριστικόν παράδειγμα ἀποτελεῖ τό ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 918 καί ἀπό 5^{ης} Ὀκτωβρίου 1966 πατριαρχικόν γράμμα μέ παραλήπτην τόν Κρήτης Εὐγένιον, δι' οὗ ἀνακοινοῦται τῷ παραλήπτη Ἱεράρχῃ ἡ ἀπόφασις τῶν ἰθυπόντων τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, τοῦ τε ἀπερχομένου Γενικοῦ Γραμματέως Willem Visser't Hooft²¹⁶ (1948-1966) καί τοῦ ἐκλεγέντος διαδόχου του, Eugene Carson Blake²¹⁷ (1966-1972), νά ἀποδεχθοῦν τήν πρότασιν τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης διά τήν φιλοξενίαν τῶν ἐργασιῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ εἰρημένου Συμβουλίου ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης ἀπό 15^{ης} μέχρι 29^{ης} Αὐγούστου 1967.

Τό ἀξιοσημεῖωτον, ἐν προκειμένῳ, ἔγκειται εἰς τήν πατριαρχικὴν διατύπωσιν περί τοῦ ἀντικτύπου τῆς ἐπανακομιδῆς τῆς τιμίας Κάρας ὡς γεγονότος ἀμέσως καί ὀργανικῶς συνυφασμένου μετὰ τῆς οἰκουμενικῆς μαρτυρίας καί δράσεως τοῦ Φαναρίου καί τῆς συνδέσεώς της μέ τὰ οἰκουμενικά δρώμενα: «*ἀσμένως γνωρίζοντες τοῦτο τῇ ὑμετέρᾳ φίλῃ Ἱερότητι ἐξ*

²¹⁵ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'93, §9 (9 Αὐγούστου 1966), σ. 300.

²¹⁶ Περί τοῦ α' καί μακροβιωτέρου ἕως τῆς σήμερον Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν Willem Visser't Hooft (1900-1985), ὁ ὁποῖος ἐπὶ μίαν δεκαοκταετίαν ἠγήθη τοῦ ἐν λόγῳ διεκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ βλ. ἐνδεικτικῶς ANS J. VAN DER BENT, «Visser't Hooft, Willem Adolf», N. Lossky κ.ά., *Dictionary of the Ecumenical Movement*, Geneva 2002: WCC Publications, σσ. 1195-1197.

²¹⁷ Βλ. ἐνδεικτικῶς: ANS J. VAN DER BENT, «Blake, Eugene Carson», N. Lossky κ.ά., *Dictionary of the Ecumenical Movement*, ὁ.π., σσ. 122-123.

ἀποφάσεως Συνοδικῆς ἐκφράζομεν τὴν μεγάλην χαρὰν ἐπὶ τῇ προτιμῆσει τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, πρὸς συγκρότησιν τοῦ συνεδρίου τούτου, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς Τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου καὶ πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς ἡγετικῆς θέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς ἐν γένει Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ κινήσει»²¹⁸.

Δέν θά πρέπη νά διαλάθῃ τὴν προσοχὴν ὅτι ὁ ἀντίκτυπος τῆς ἐπανακομιδῆς τῆς Κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου πού ἐνετάσσετο εἰς τό εὐρύτερον κεφάλαιον τῆς διαχριστιανικῆς συναντήσεως μεταξύ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, μέ ἀφετηρίαν τὴν κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1964 συνάντησιν ἐν Ἱεροσολύμοις μεταξύ τοῦ Πάπα Ρώμης Παύλου ΣΤ' καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου καὶ μέ ἀπτάς ἐκφάνσεις τὴν ἐπιστροφὴν λειψάνων ἐκ Δύσεως εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐν τοῖς πλαισίοις τῆς διεκκλησιαστικῆς διπλωματίας, ἔσχε καὶ σαφεῖς πολιτικὰς προεκτάσεις. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τυγχάνουν ὅσα διαλαμβάνονται ἐν τῷ ἐν Βενετία συνταχθέντι, ἀπὸ 19^{ης} Μαΐου 1966, γράμματι μὴ δηλουμένου ἀποστολέως μέ ἀποδέκτην τὸν Γεώργιον Ἀθανασιάδην Νόβαν, Ἀντιπρόεδρον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Ὁ συντάκτης τοῦ γράμματος²¹⁹, ἀφοῦ ἀναφερθῆ εἰς τὴν ἀπὸ μέρους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπόδοσιν εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τριῶν λειψάνων, μέ ἔμφασιν εἰς τὰ πλέον πρόσφατα γεγονότα τῆς τε ἐπιστροφῆς τοῦ ἱεροῦ σκηνίου τοῦ ἁγίου Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου (26 Ὀκτωβρίου 1965)²²⁰ καὶ τῆς ἀποδόσεως τῆς σεπτῆς Κάρας τοῦ ἁγίου Τίτου (1966) καὶ μνησθῆ τῆς ἀποτροφῆς τοῦ Πατριάρχου Βενετίας κατὰ τὴν τελεσθεῖσαν ἐν τῇ Βασιλικῇ τοῦ Ἁγίου Μάρκου πανηγυρικὴν λειτουργίαν τῆς 12^{ης} Μαΐου 1966, καθ' ἣν, ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ἐκ Κρήτης κληρικούς, τοὺς προσεφώνησεν ὡς ἀγαπητοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς, θά ἐπαναφέρῃ εἰς τό προσκῆνιον τό ζήτημα τῆς συνάψεως διπλωματικῶν μεταξύ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ τοῦ Βατικανοῦ σχέσεων· ζήτημα τό ὁποῖον εἶχεν ὁ ἐπιστέλλων καὶ πρό δεκαετίας θέση εἰς τὸν

²¹⁸ Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α' 111, ἀριθμ. Πρωτ. 918 (5 Ὀκτωβρίου 1966), σ. 426.

²¹⁹ Δέν ἀποκλείεται συντάκτης τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐγγράφου, τό ὁποῖον δέν φέρει λογότυπὸν τι ἢ ἕτερον τι προσδιοριστικὸν στοιχεῖον, νά εἶναι εἴτε ὁ Μητροπολίτης Αὐστρίας Χρυσόστομος Τσίτερ εἴτε ὁ ἐν Βενετία Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Λεωνίδας Μαυρομιχάλης. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ συντάκτης φέρεται νά γνωρίζῃ καλῶς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὁρολογίαν καὶ τὰ διπλωματικὰ τεκταινόμενα, τυγχάνει δέ πλήρως ἐνημερωμένος καὶ περὶ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ ἰταλικοῦ τύπου.

²²⁰ Βλ. σχετικῶς «Ἐπὶ τῇ ἐπανακομιδῇ τοῦ σεπτοῦ σκηνώματος Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου ἐκ Βενετίας εἰς τὴν Ἁγίαν Πόλιν Ἱερουσαλήμ», *Νέα Σιών*, ἀναμνηστικὸς τόμος, ἐν Ἱεροσολύμοις 1965: Ἱερὸν Κοινὸν τοῦ Παναγίου Τάφου, σσ. 139-351. Σημειωτέον ὅτι ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πενταμελοῦς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἀντιπροσωπείας ἐτέθη ὁ Ἐπίσκοπος Giuseppe Olivotti, Βοηθὸς Ἐπίσκοπος τοῦ Πατριάρχου Βενετίας.

Πρόεδρον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως Στέφανον Στεφανόπουλον, ὁ ὁποῖος, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Στρατάρχου Ἀλεξάνδρου Παπάγου²²¹, εἶχον ἐπισκεφθῆ τόν τότε Πάπαν.

Κατά τόν ἐπιστέλλοντα, ὁ ὁποῖος ἐπεκαλεῖτο τὰ δημοσιεύματα τοῦ ἰταλικοῦ τύπου περί τῆς ἐπικειμένης συνάψεως κονκορδάτου μεταξύ τῆς Γιουγκοσλαβίας καί τοῦ Βατικανοῦ, προετρέπετο ὁ Ἀντιπρόεδρος Ἀθανασιάδης Νόβας νά παρέμβῃ πρὸς τόν Πρωθυπουργόν Στέφανον Στεφανόπουλον, ὥστε καί ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις νά βαδίσῃ ἐπὶ τοῦ ἰδίου δρόμου, ἐπὶ τῷ σκεπτικῷ ὅτι «*τὸ Βατικανὸν εἶναι σήμερον μία παγκοσμία δύναμις μέ ἀπεριόριστον αἴγλην καί διεθνές κῦρος καί ὁ Πάπας ἐνισχύει ἠθικῶς τὸν Πατριάρχην μας εἰς τὰς δυσκόλους στιγμάς πού διέρχεται*»²²².

Ὁ ἀντίκτυπος τῆς ἐπανακομιδῆς τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἀγίου Τίτου δέν θά ὀλοκληρωθῆ κατά τό 1966, καθὼς θά ἐπεκταθῆ καί εἰς τό ἐπόμενον ἔτος (1967). Κατά τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 7^{ης} Φεβρουαρίου 1967²²³, καθ' ἣν ὡς πρῶτος τῶν συνοδικῶν παρέδρων παρίστατο ὁ ἀπό Ἡλιουπόλεως καί Θείρων Χαλκηδόνας Μελίτων Χατζῆς, διαδεχθεὶς ἀπὸ τῆς 25^{ης} Ὀκτωβρίου 1966 εἰς τόν ἱστορικόν θρόνον τῆς Γεροντικῆς Μητροπόλεως Χαλκηδόνας²²⁴ τόν ἐκδημήσαντα τήν 18^{ην} Ὀκτωβρίου 1966 Θωμᾶν Σαββόπουλον, θά ἀναγνωσθῆ τό ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 101 καί ἀπὸ 7^{ης} Φεβρουαρίου 1967 γράμμα τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, αἰτηθέντος τήν κανονικὴν ἄδειαν τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας πρὸς μετάβασιν εἰς Βατικανόν πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ', «*δι' ὑποβολὴν εὐχαριστιῶν καί προσφορὰν Αὐτῷ, ἐπ' εὐκαιρίᾳ, Ἱερᾶς Εἰκόνας φιλοτεχνηθείσης ὑπὸ διαπρεποῦς Ἑλληνοῦ Ἀγιογράφου*»²²⁵, τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου παρασχούσης τήν ἄδειαν καί ἀποφασισάσης τήν ἀποστολὴν τῶν νενομισμένων γραμμάτων τῷ τε Πάπα καί τῷ κυριάρχῃ Μητροπολίτῃ, Αὐστρίας Χρυσοστόμῳ.

²²¹ Βλ. σχετικῶς Χ. ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ, *Τὸ τριμερές Βαλκανικὸ Σύμφωνο Ἑλλάδας-Τουρκίας-Γιουγκοσλαβίας (1953-1954) στὸ πλαίσιο τῶν εὐρύτερων ἑλληνο-γιουγκοσλαβικῶν καί ἑλληνο-τουρκικῶν σχέσεων 1949-1955*, [Μεταπτυχιακὴ ἐργασία], Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφικὴ Σχολή, Τμῆμα Ἱστορίας & Ἀρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη 2009 (DOI: 10.26262/heal.auth.ir.114013).

²²² Ι.Α.Ο.Π., *Φάκελλος Πατριάρχου Ἀθηναγόρου*, COL002, F491, «Ἐν Βενετίᾳ, τῇ 19 Μαΐου 1966, Πρὸς τὴν Α.Ε. τὸν Ἀντιπρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως Κον Γ. Ἀθανασιάδην Νόβαν», σ. 1.

²²³ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'94 (7 Φεβρουαρίου 1967), σ. 41.

²²⁴ Περί τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῆς Γεροντικῆς Μητροπόλεως Χαλκηδόνας βλ. ἐνδεικτικῶς Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μητροπολίτου Σελευκείας), «Τὸ Μητροπολιτικὸν Ζήτημα τῆς Χαλκηδόνας (Μάρτιος-Ἰούνιος 1910): ὕστεραι ἐπιβιώσεις τοῦ Γεροντισμοῦ περί τὰς ἀρχὰς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνος», *Θεολογία*, 96/3 (2025), σσ. 17-64.

²²⁵ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'94, §12 (7 Φεβρουαρίου 1967), σ. 45.

Διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 101 καί ἀπό 27^{ης} Φεβρουαρίου 1967 ἀπαντητικοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος, ὁ παραλήπτης αὐτοῦ, Κρήτης Εὐγένιος, θά πληροφορηθῆ περί τῆς ἤδη γενομένης μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τοῦ Καρδινάλιου Augustin Bea, Α' Προέδρου τοῦ Ποντιφικοῦ Συμβουλίου διά τήν προώθησιν τῆς διαχριστιανικῆς ἐνότητος, ἀλληλογραφίας ἐπί τῷ τέλει τοῦ διακανονισμοῦ τῆς παπικῆς ἀκροάσεως τοῦ εἰρημένου Ἱεράρχου. Κατά τόν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα, ἡ μετάβασις τοῦ Κρήτης Εὐγενίου εἰς Βατικανόν ἐκλαμβάνεται ὡς σημαντικόν ταξίδιον πού δέν ἀπετέλει ἀπλῶς καί μόνον ἐκδήλωσιν εὐγνωμοσύνης «*διά τό μέγα τοῦτο ὁμολογουμένως γεγονός, τοῦ νά στερηθῆ ἡ ἀδελφή Ἐκκλησία Ρώμης τῆς Ἱερᾶς Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου, ἀλλά καί προώθησιν τῆς μεγάλης ὑποθέσεως τοῦ διαλόγου τῆς Ἐνότητος μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν*»²²⁶.

Ἐν δέ τῷ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 101 καί ἀπό 28^{ης} Φεβρουαρίου 1967 πατριαρχικῷ γράμματι πρὸς τόν Αὐστρίας Χρυσόστομον γίνεται μνεία, οὐχί μόνον περί τῆς μεταβάσεως τοῦ Κρήτης Εὐγενίου εἰς Βατικανόν πρὸς ὑποβολήν καί προφορικῶς τῶν νενομισμένων εὐχαριστιῶν πρὸς τόν Πάπα Παῦλον ΣΤ', ἀλλά καί περί τῆς ἐπισκέψεώς του εἰς Βενετίαν, ἐπί τῷ αὐτῷ σκοπῷ, πρὸς τόν ἐκεῖσε Πατριάρχη Giovanni Urbani. Τό σημαντικόν, ἐν προκειμένῳ, ἔγκειται εἰς τήν ἔκδηλον πατριαρχικὴν εὐχαρίστησιν «*ἐπί τῇ προόδῳ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καί τοῦ διαλόγου, τοῦ τόσον τρυφεροῦ, μεταξύ τῶν δύο ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐνότητος, ἕως ὅτου ὁ Κύριος ἐπικαταπέμψῃ τήν μεγάλην Αὐτοῦ εὐλογίαν, εἰς συνάντησιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐντός τοῦ κοινοῦ ποτηρίου, ὡς ἐβίωνον κατά τοὺς πρώτους δέκα αἰῶνας, παρά καί τὰς τότε ὑπαρχούσας διαφοράς*»²²⁷.

Ὁ Κρήτης Εὐγένιος, διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 232 καί ἀπό 9^{ης} Μαρτίου 1967 γράμματος τῷ Πατριάρχη Ἀθηναγόρα, ἀναγνωσθέντος κατά τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 16^{ης} Μαρτίου 1967²²⁸, θά ἐκφράσῃ τὰς εὐχαριστίας του ἐπί τῇ παρασχεθείσῃ αὐτῷ κανονικῇ ἀδείᾳ, μετὰ τῆς ἐπισημάνσεως ὅτι ἡ εἰς Ρώμην μετάβασις του ἀπετέλει ἐκπλήρωσιν σχετικῆς ἀποφάσεως τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης²²⁹. Θά πρέπη νά ἐπισημανθῆ ὅτι τό περί οὗ ὁ λόγος γράμμα ἀποστέλλεται τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ παρά τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, πλέον, Εὐγενίου

²²⁶ Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α' 111, ἀριθμ. Πρωτ. 101 (27 Φεβρουαρίου 1967), σ. 614.

²²⁷ Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α' 111, ἀριθμ. Πρωτ. 101 (28 Φεβρουαρίου 1967), σσ. 616-617.

²²⁸ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β' 94 (16 Μαρτίου 1967), σ. 75.

²²⁹ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β' 94, §11 (16 Μαρτίου 1967), σ. 90.

Ψαλιδάκη, μετά τήν από 28^{ης} Φεβρουαρίου 1967 συνοδικήν απόφασιν περί αναβαθμίσεως τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κρήτης εἰς Ἀρχιεπισκοπήν.

Ἡ ἄμεσος καί θετική ἀνταπόκρισις τοῦ Πατριάρχου Βενετίας Giovanni Urbani θά ἐκφρασθῆ διά τῆς ἐπισήμου ὁδοῦ, καθὼς ὁ εἰρημένος Καρδινάλιος, διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 388 καί ἀπό 15^{ης} Ἀπριλίου 1967 γράμματός του, ἀναγνωσθέντος κατὰ τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 9^{ης} Μαΐου 1967²³⁰, θά δηλώσῃ τήν χαράν του «*ἐπί τῇ ἀναγγελίᾳ τῆς προσεχοῦς εἰς Ρώμην καί Βενετίαν μεταβάσεως Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης πρὸς ὑποβολήν εὐχαριστιῶν ἐπὶ τῇ γενομένῃ ἀποδόσει αὐτῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου*»²³¹.

Ἡ προγραμματισθεῖσα διά τήν 22^{αν} Μαΐου 1967 μετάβασις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης Εὐγενίου, συνοδεῖα τοῦ Μητροπολίτου Ἱεραπύτνης καί Σητείας Φιλοθέου Β' (Βουζουνεράκη)²³², εἰς Ρώμην θά γνωσθῆ τῇ Μητρί Ἐκκλησίᾳ διά τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 479 καί ἀπό 15^{ης} Μαΐου 1967 γράμματος τοῦ Εὐγενίου Ψαλιδάκη, ἀναγνωσθέντος κατὰ τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 16^{ης} Μαΐου 1967²³³, καθ' ἣν συμμετέσχεν ὡς Ἀρχιγραμματεῦν, πλέον, ὁ Γαβριήλ Πρεμετίδης, ὁ ὁποῖος τήν 9^{ην} Ἀπριλίου 1967 ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Κολωνείας. Ἡ Πατριαρχική Σύνοδος θά ἀποφασίσῃ τήν ἀποστολήν τῷ ἐπιστέλλοντι Ἱεράρχῃ τοῦ ἀπό 21^{ης} Μαΐου 1967 ἀπαντητικοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος²³⁴, δι' οὗ προετρέπετο ὁ Κρήτης Εὐγένιος «*ὅπως διαβιβάσῃ τὸν χαιρετισμὸν τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Πρεσβυτέρας Ρώμης*»²³⁵.

Ἡ θερμὴ ὑποδοχὴ τῆς Κρητικῆς Ἀντιπροσωπείας εἰς Βατικανὸν καταγράφεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 539 καί ἀπό 28^{ης} Μαΐου 1967 τηλεγραφήματι²³⁶ τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ', ἀναγνωσθέντι κατὰ τήν συνοδικήν συνεδρίαν τῆς 30^{ης} Μαΐου 1967²³⁷. Κατὰ τήν αὐτήν, μάλιστα,

²³⁰ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β' 94 (9 Μαΐου 1967), σ. 129.

²³¹ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β' 94, §13 (9 Μαΐου 1967), σ. 133.

²³² Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, κατὰ κόσμον Ἰωάννης Βουζουνεράκης (1927-1993), ἐξ Ἱεραπέτρας ὁρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1951), διετέλεσε Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κρήτης (1956-1961). Ἐξελέγη τὸ 1961 Ἐπίσκοπος Ἱεραπύτνης καί Σητείας, προαχθεὶς τὸ 1962 εἰς Μητροπολίτην τιμῆς ἔνεκεν. Ἐκοιμήθη ἐν Ἱεραπέτρα τήν 15^{ην} Δεκεμβρίου 1993 συνεπείᾳ τροχαίου ἀτυχήματος. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἱεραπύτνης καί Σητείας κυρὸς Φιλόθεος (1927-1933, Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο)», https://markmarkou.sites.sch.gr/1993/koim/filotheos_vouzounerakis.htm (ἀνεκτῆθη τήν 18/09/2023).

²³³ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β' 94 (16 Μαΐου 1967), σ. 144.

²³⁴ Βλ. Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α' 112, ἀριθμ. Πρωτ. 479 (21 Μαΐου 1967), σ. 78.

²³⁵ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β' 94, §8 (16 Μαΐου 1967), σ. 150.

²³⁶ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β' 94, §4 (30 Μαΐου 1967), σ. 161.

²³⁷ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β' 94 (30 Μαΐου 1967), σ. 160.

συνεδριαν θά αναγνωσθῆ καί τό ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 525 καί ἀπό 28^{ης} Μαΐου 1967 τηλεγράφημα τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, ὑποβαλόντος «περί τῆς αἰσίας μετά τοῦ Μητροπολίτου Ἱεραπύτνης καί Σητείας Φιλοθέου ἀφίξεως αὐτοῦ εἰς Βενετίαν καί περί τῆς θερμῆς ὑποδοχῆς ἧς ἔτυχον παρά τοῦ Καρδινάλιου ταύτης Οὐρμπάνι»²³⁸, τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου ἀποφασισάσης τήν κατάθεσιν τοῦ τηλεγραφήματος τοῦ Κρήτης Εὐγενίου εἰς τόν οἰκεῖον φάκελλον ἐν ἀναμονῇ τῆς ὑποβολῆς τῆς σχετικῆς ἐκθέσεως.

Ἡ αἰσία πραγματοποιήσῃς καί ὀλοκλήρωσις τῆς μεταβάσεως τῆς Κρητικῆς Ἀντιπροσωπείας εἰς Βατικανόν καί εἰς Βενετίαν καταγράφεται ἐν τῇ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 588 (1507/892) καί ἀπό 2^{ης} Ἰουνίου 1967 ἐκθέσει τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, ἀναγνωσθεῖση κατά τήν συνοδικήν συνεδριαν τῆς 13^{ης} Ἰουνίου 1967²³⁹. Δι' αὐτῆς καθίσταται γνωστόν ὅτι ἡ Ἀντιπροσωπεία ἦτο τριμελής, καθώς, ἐκτός τοῦ Μητροπολίτου Ἱεραπύτνης καί Σητείας Φιλοθέου Β', μετέσχεν αὐτῆς καί ὁ Ἀρχιμανδρίτης Φώτιος Χατζάκης²⁴⁰. Ἡ Πατριαρχική Σύνοδος θά ἀποφασίσῃ τήν ἀποστολήν τῶν προσηκόντων εὐχαριστηρίων γραμμάτων τῷ τε Πάπα Παύλῳ ΣΤ' καί τῷ Πατριάρχῃ Βενετίας Giovanni Urbani, ὡς καί τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 588 καί ἀπό 14^{ης} Ἰουνίου 1967 ἀπαντητικοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος τῷ Κρήτης Εὐγενίῳ, «*συγχαίροντες θερμῶς τῇ ὑμετέρᾳ Ἱερότητι ἐπί τῇ τακτικῇ καί καλῇ τῶν πάντων συντελέσει*»²⁴¹.

Ἡ κυκλοφορία ἐκτάκτου τεύχους τοῦ ἐπισήμου δελτίου τῆς Ἱεράς Ἀρχιεπισκοπῆς, πλέον, Κρήτης, ἀφιερωμένου εἰς τήν ἐπανακομιδὴν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου Τίτου, θά ὑπερβῆ τά ὅρια τῆς Μεγαλονήσου, καθώς θά γνωστοποιηθῆ τῇ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 593 καί ἀπό 29^{ης} Μαΐου 1967 γράμματος τοῦ Κρήτης Εὐγενίου, ἀναγνωσθέντος κατά τήν αὐτὴν συνοδικήν συνεδριαν (13 Ἰουνίου 1967), δι' οὗ ἀπεστάλη συνημμένως καί σχετικόν ἀντίτυπον. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ συνοδικὴ ἐπισήμανσις ὅτι δέν συμπεριελήφθησαν εἰς τό ὡς ἄνω ἕκτακτον τεῦχος «*τά σχετικά τοῦ εἰς Ἰταλίαν δι' ὑποβολήν εὐχαριστιῶν τῇ Α. Ἀγιότητι τῷ Πάπα καί τῷ Καρδινάλιῳ Βενετίας Οὐρμπάνι πραγματοποιηθέντος ἐσχάτως ταξιδίου τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας*»²⁴².

²³⁸ Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'94, §4 (30 Μαΐου 1967), σ. 161.

²³⁹ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'94 (13 Ἰουνίου 1967), σ. 177.

²⁴⁰ Βλ. Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'94, §12 (13 Ἰουνίου 1967), σ. 181.

²⁴¹ Π.Α., *Πατριαρχικὴ Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α'112, ἀριθμ. Πρωτ. 588 (14 Ἰουνίου 1967), σ. 120.

²⁴² Π.Α., *Συνοδικὰ Πρακτικά*, Κώδιξ Β'94, §13 (13 Ἰουνίου 1967), σ. 182.

Διό και ἡ Πατριαρχική Σύνοδος θά ἀποφασίσῃ τήν ἀποστολήν τῷ ἐπιστέλλοντι Ἀρχιεπισκόπῳ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 593 καί ἀπό 14ης Ἰουνίου 1967 ἀπαντητικοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος, δι' οὗ ἡ Σύνοδος ὑπομνήσκῃ τῷ Κρήτης Εὐγενίῳ τήν ἐπισημανθεῖσαν παράλειψιν, καί προτρέπῃ τήν αὐτοῦ Ἱερότητα, ἐξ ἀποφάσεως συνοδικῆς, «ὅπως ἐν παραρτήματι ἐκδῶ καί τὰς τελευταίας ἐπισκέψεις αὐτῆς εἰς Ρώμην καί Βενετίαν, ἀποστείλῃ δέ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀριθμόν τινα ἀντιτύπων τοῦ ἀναμνηστικοῦ τεύχους διά τὰς δύο Πατριαρχικάς Βιβλιοθήκας καί τοὺς Ἁγίους Ἀρχιερεῖς»²⁴³.

Διά τῆς περὶ τοῦ ἐπετειακοῦ τεύχους τοῦ περιοδικοῦ «Ἀπόστολος Τίτος» ἀλληλογραφίας μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης ὀλοκληροῦται τό σχετικόν κεφάλαιον τό ὁποῖον ἀφεώρα εἰς τό ζήτημα τῆς ἐπανακομιδῆς τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Ἀποστόλου Τίτου²⁴⁴ εἰς Κρήτην καί τὰς πρὸς τοῦτο γενομένας διαπραγματεύσεις εἰς ἐκκλησιαστικόν καί διεκκλησιαστικόν ἐπίπεδον.

²⁴³ Π.Α., *Πατριαρχική Ἀλληλογραφία*, Κώδιξ Α' 112, ἀριθμ. Πρωτ. 593 (14 Ἰουνίου 1967), σ. 122.

²⁴⁴ Περί τῶν ἀκολουθιῶν πού ἐξεδόθησαν σχετικῶς μέ τήν μνήμην τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου βλ. ΙΛΑΡΙΩΝΟΣ (Ἐπισκόπου Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου), *Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἀποστόλου καί εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου, τῶν ἐν ἁγίοις πατέρων ἡμῶν, Τίτου, Κυρίλλου, Εὐμενίου καί Ἀνδρέου, ἀρχιεπισκόπων Κρήτης, τῶν θαυματουργῶν, τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μύρωνος, ἐπισκόπου Κνωσοῦ Κρήτης τοῦ θαυματουργοῦ, τῶν ὁσίων καί θεοφόρων πατέρων ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου καί τῶν συνασκητῶν αὐτοῦ 98, τῶν ἐν Κρήτῃ λαμπάντων, τῶν ἁγίων ἐνδόξων καί πανευφήμων 10 μαρτύρων τῶν ἐν Κρήτῃ ἀναιρεθέντων, τῶν ἁγίων ἐνδόξων νέων τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων, Ἀγγελῆ, Μανουήλ, Γεωργίου καί Νικολάου, τῶν ἐν Ῥεθύμνῃ τῆς Κρήτης μαρτυρησάντων, τῶν Ἁγίων Πάντων, μεθ' ἧν ἔπονται Εὐαγγέλια καί Ἀπόστολοι εἰς διαφόρους μνήμας ἁγίων, ἢ νεκρώσιμος ἀκολουθία, καί δύο εὐχαί ἐπὶ ἀσθενείας ἢ βλάβης ζώων καί φυτῶν, ἐν Ἀθήναις 1877: Ἰ. Κούβελος καί Ἀ. Τρίμης, σσ. 45-67· ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ (Ἐπισκόπου Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου), *Πλήρης ἱερά ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἀποστόλου Τίτου, πρώτου ἱεράρχου Κρήτης. Ἀπαρτισθεῖσα χάριν τῆς ἐπισήμου ἐορτῆς τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας καί κατὰ τό πνεῦμα τῆς ἱα' πράξεως αὐτῆς*, Χανιά 1901: «Ἡ Πρόδος» Ε. Δ. Φραντζεσκάκη· *Νέα πλήρης ἱερά σύνοψις προσευχῶν καί ἀκολουθιῶν*, τευχ. Α', ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης 1914: Στ. Μ. Ἀλεξίου, σσ. 544-549· *Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἀποστόλου Τίτου, πρώτου ἱεράρχου Κρήτης*, Ἡράκλειον 1951: Ἱερά Μητρόπολις Κρήτης· Θ. ΤΖΕΔΑΚΗ (Ἀρχιμανδρίτου), «Αἱ ἔντυποι ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Τίτου καί αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας», *Ἀπόστολος Τίτος*, τ. Η' (1959), σσ. 124-129, 143-148· Ν. ΒΑΛΛΗΝΔΡΑ (Ἀρχιμανδρίτου), *Ἀσματικὴ Ἀκολουθία ἐπὶ τῇ εἰς Κρήτην ἐπανακομιδῇ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Τίτου, πρώτου ἱεράρχου Κρήτης*, Ἀθήνα 1965: Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος· Κ. ΚΟΓΕΡΑΚΗ (Ἀρχιμανδρίτου), *Κρητικὸν Πανάγιον*, τ. Β', 2001: Ἱερά Ἐπαρχιακὴ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, σσ. 279-293· Κ. ΚΟΓΕΡΑΚΗ (Ἀρχιμανδρίτου), *Κρητικὸν Πανάγιον*, τ. Γ', 2001: Ἱερά Ἐπαρχιακὴ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, σσ. 276-297.*

Ε. Συμπεράσματα

Ἡ σχετική ἀλληλογραφία μεταξύ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου καί τοῦ Κρήτης Εὐγενίου κατανέμεται διά λόγους μεθοδολογικούς εἰς τέσσαρας φάσεις καί ἀποτελεῖ ἀπτόν δείγμα τῆς ἀγαστῆς συνεργασίας μεταξύ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως καί τῆς θυγατρὸς τῆς, Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, ἐφ' ἑνὸς ζητήματος τό ὅποῖον ὑπερέβη τά στενά ὄρια τῆς Μεγαλονήσου καί ἀπετέλεσε σημεῖον ἀναφορᾶς εἰς τόν ἐν ἐξελίξει οἰκουμενικόν διάλογον καί τὰς διμερεῖς σχέσεις μεταξύ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καί τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἐπέδειξε ζωηρόν καί ἀμέριστον ἐνδιαφέρον διά τήν περιβολήν τοῦ διπλοῦ ἑορτασμοῦ τῆς κατά Κρήτην Ἐκκλησίας, τῆς τε 1900ῆς ἐπετείου ἀπό τῆς ἰδρύσεώς της καί τῆς ἐπανακομιδῆς τῆς τιμίας Κάρας τοῦ ἀγίου Τίτου, μέ τό κύρος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μέ ἀπώτερον σκοπόν νά συνδέσῃ τήν ἐπιστροφήν τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου τοῦ Πρώτου Ἐπισκόπου Κρήτης μέ τὰ οἰκουμενικά δρώμενα καί τήν ἀνάδειξιν τῆς ἡγετικῆς θέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου εἰς τήν οἰκουμενικήν κίνησιν. Ἡ κατά τήν α' φάσιν τῆς ἀλληλογραφίας ἐπιφυλακτική στάσις τοῦ Φαναρίου ἐσχετίζετο μετά τῆς δημιουργίας τῶν πλέον καταλλήλων πρὸς εὐόδωσιν τοῦ ἐγχειρήματος προϋποθέσεων, ἐνῶ αἱ λεπτομερεῖς ἐπισημάνσεις τῆς ἐπὶ τῶν Πανορθόδοξων Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν σχέσει πρὸς τό πρόγραμμα τῶν ἑορτασμῶν κατά τήν β' φάσιν τῆς ἀλληλογραφίας προσέβλεπον, ἐν εἴδει ἀσφαλιστικῶν δικλίδων, εἰς τήν περιφρούρησιν τοῦ ἱεροπρεποῦς χαρακτῆρος τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος, μακράν μετατροπῆς του εἰς πανηγυρικήν ἐξόρμησιν. Τυχάνει, παρά ταῦτα, ἀναπάντητον τό ἐρώτημα διά ποῖον λόγον, ἐνῶ αἱ προετοιμασίαι διά τήν μετακομιδὴν τῆς τιμίας Κάρας εὐρίσκοντο εἰς τήν τελικήν εὐθείαν καί εἶχον δρομολογηθῆ αἱ ἀπαιτούμεναι διαδικασίαι, περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1965 ὅλως αἰφνιδίως ἀπεφασίσθη ἡ ἀναβολή, τοῦ ἐγχειρήματος συνόλου ὑλοποιηθέντος μετά τήν πάροδον ἐννεαμήνου, καί δὴ περὶ τόν Μάιον τοῦ 1966, ὡς ἀπότοκον τῆς γ' φάσεως τῆς σχετικῆς ἀλληλογραφίας.

Ὁ Κρήτης Εὐγένιος Ψαλιδάκης, μετά τήν περί αὐτόν Ἱεραρχίας τῆς Νήσου, ἐπεδίωξε συνειδητῶς καί σταθερῶς τήν ἀνάπτυξιν ἀνοικτῶν –μάλιστα δέ πολυειδῶν καί πολυτρόπων– διαύλων ἐπικοινωνίας μετά τῆς ἡγεσίας τοῦ Φαναρίου, εἰς τήν προσπάθειάν του νά ἐπιτευχθῆ τό ἱστορικόν γεγονός τῆς μετακομιδῆς τῆς τιμίας Κάρας, ἔχων στερρᾶν τήν πεποίθησιν ὅτι ἡ πραγματοποιήσις τοῦ ὄραματισμοῦ πολλῶν γενεῶν Κρητῶν ἐκ τῶν πραγμάτων ὑπερέβαινε τὰς οἰασδήτινας δυνάμεις τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Ἐκ τῶν στοιχείων τὰ ὅποια παρετέθησαν

καταδεικνύεται ή ηύξημένη όξυδέρκεια καί τό ύψηλόν αισθητήριον του Πρώτου τής Έκκλησίας Κρήτης, ό όποιος διέκρινε τά σημεία τών καιρών καί προσήρμοζε τάς εκκλησιαστικές πρωτοβουλίας του έν πλήρει συστοιχίσει καί συμπλεύσει τή πορεία πλεύσεως του Οίκουμενικού Πατριαρχείου, δυνηθείς, μάλιστα, νά εξασφαλίση καί τήν καθοριστικήν συνδρομήν τής Έλληνικής Κυβερνήσεως προς πραγμάτωσιν του ποθουμένου.

Καθοριστικός προς διεξαγωγήν τών άπαιτουμένων διαπραγματεύσεων μετά τής Ρωμαιοκαθολικής πλευράς ύπήρξεν ό ρόλος καί ή συμβολή του Μητροπολίτου Κισάμου καί Σελίνου Ειρηναίου Γαλανάκη, ό όποιος ήγήθη δίς τής Κρητικής Άντιπροσωπείας κατά τάς σχετικές έν Βενετία έπαφάς μετά του Πατριάρχου αυτής, Giovanni Urbani, τόσον κατά τάς προκαταρκτικές επί του προγράμματος διαβουλεύσεις, κατά τον Άπρίλιον του 1965, όσον καί κατά τήν επίσημον πράξιν τής μετακομιδής τής τιμίας Κάρας, τον Μάιον του 1966. Τό δε περιεχόμενον τών κατά τάς διαφόρους περιστάσεις όμιλιών καί προσφωνήσεων του ειρημένου Ίεράρχου καταδεικνύει καί σκιαγραφεί τό μέγεθος ενός εκκλησιαστικού άνδρός, τό βεληνεκές του όποιου ύπερέβαινε κατά πολύ τά περιορισμένα γεωγραφικά όρια τής γενετείρας του.

Παρά τήν κατ' έπανάληψιν εκφρασθείσαν επιθυμίαν του Πατριάρχου Βενετίας Giovanni Urbani διά τήν αυτοπρόσωπον παρουσίαν του έν Κρήτη, δέν κατέστη δυνατόν ό ειρημένος Καρδινάλιος νά ήγηθῆ τής Ρωμαιοκαθολικής Άντιπροσωπείας τόσον κατά τό 1965 όσον καί κατά τό 1966. Καίτοι επίσημως έδηλώθη προς τουτο τό βάρος τών άνειλημμένων ύποχρεώσεων του Καρδινάλιου καί παρά τό γεγονός ότι ουδέν σχετικόν αναφέρεται πλέον συγκεκριμένως εις τό υπό εξέτασιν αρχιακόν ύλικόν, τό γεγονός ότι άντ' αυτού προσήλθεν ό Βοηθός Έπίσκοπος του, Guiseppe Olivotti, άνευ, μάλιστα, τής συμπεριλήψεως έν τῆ Άντιπροσωπεία καί ύψηλοβάθμου τινός στελέχους του Ποντιφηκού Συμβουλίου διά τήν προώθησιν τής χριστιανικής ένότητας, δέν θά πρέπη νά εκληφθῆ ως τάσις ύποβαθμίσεως του βαθμού αντιπροσωπεύσεως τής ρωμαιοκαθολικής πλευράς, δεδομένου ότι ή ίδια τακτική ήκολουθήθη παρά του Πατριάρχου Βενετίας καί κατά τήν έπανακομιδήν του σκηνώματος του άγίου Σάββα του Ήγιασμένου εκ Βενετίας εις Ίεροσόλυμα, τον Οκτώβριον του 1965, ότε επί κεφαλής τής πενταμελούς Ρωμαιοκαθολικής Άντιπροσωπείας έτέθη καί τότε ό Έπίσκοπος Guiseppe Olivotti, Βοηθός Έπίσκοπος του Πατριάρχου Βενετίας.

Έν πάση περιπτώσει, ή πραγματοποίησις τής μετακομιδής τής τιμίας Κάρας του Άποστόλου Τίτου, άπότοκον τής δυναμικής ή όποία εις διεκκλησιαστικόν καί διαχριστιανικόν

ἐπίπεδον ἀνεπτύχθη μέ τήν Β΄ Βατικανήν Σύνοδον καί τάς ἐν Ρόδῳ Πανορθόδοξους Διασκέψεις κατά τήν δεκαετίαν τοῦ 1960 τυγχάνει κορυφαῖον ἐπίτευγμα τῆς πρωθιεραρχικῆς διακονίας τοῦ Κρήτης Εὐγενίου Ψαλιδάκη, τό ὅποιον, μάλιστα, ἀποτελεῖ μοναδικόν καί ἀνεπανάληπτον σταθμόν καί διηνεκές σημεῖον ἀναφορᾶς εἰς σύνολον τήν ἐκκλησιαστικήν ἱστορίαν τῆς Μεγαλονήσου.

CONCLUSIONS

The pertinent correspondence exchanged between Patriarch Athenagoras and Eugenios of Crete is methodologically categorized into four distinct phases and serves as a tangible manifestation of the harmonious cooperation between the Mother Church and her daughter, the Apostolic Church of Crete. This collaboration addressed a matter that transcended the parochial confines of the great island, evolving into a seminal point of reference within the burgeoning ecumenical dialogue and the bilateral relations between the Roman Catholic and Orthodox Churches.

Patriarch Athenagoras manifested a profound and unreserved interest in investing the dual celebration of the Church of Crete—commemorating the 1900th anniversary of its foundation and the repatriation of the sacred Skull of Saint Titus—with the authoritative prestige of the Ecumenical Patriarchate. His ultimate objective was to interweave the return of the first Bishop of Crete's relic with contemporary ecumenical developments, thereby underscoring the preeminent role of the Ecumenical Throne within the ecumenical movement.

During the primary phase of the correspondence, the initial reserve exhibited by the Phanar pertained to the establishment of optimal conditions for the project's eventual fruition. Conversely, the meticulous remarks provided by the Synodal Commission on Pan-Orthodox Affairs regarding the celebratory program during the second phase served as protective safeguards. These measures were intended to uphold the solemn and sacred character of the historical event, ensuring it remained distinct from a mere festive excursion. Nevertheless, there remains an unresolved question regarding the rationale behind the abrupt decision in early August 1965 to postpone the initiative, despite the fact that preparations for the transfer were in their final stages and all necessary procedures had been set in motion. The project was eventually realized nine months later, in May 1966, as a direct outcome of the third phase of the relevant correspondence.

Eugenios Psalidakis of Crete, supported by the island's Hierarchy, deliberately and consistently pursued the cultivation of open and multifaceted communicative conduits with the leadership at the Phanar. This effort was driven by his resolve to achieve the historic transfer of the sacred Skull, underpinned by a firm conviction that the realization of this ancestral Cretan vision inherently transcended the capacities of the local ecclesiastical body. The evidence presented underscores the heightened sagacity and profound discernment of the Primate of the Church of Crete, who, perceiving the "signs of the times," synchronized his ecclesiastical initiatives with the strategic orientation of the Ecumenical Patriarchate. Furthermore, he successfully secured the decisive assistance of the Greek Government to bring this desired goal to pass.

The role and contribution of Metropolitan Irenaeus Galanakis of Kissamos and Selino proved instrumental in the negotiation process with the Roman Catholic side. He twice led the Cretan delegation during diplomatic contacts in Venice with Patriarch Giovanni Urbani, both during the preliminary consultations in April 1965 and the official act of the relic's transfer in May 1966. The thematic depth and oratorical quality of the aforementioned Hierarchy's addresses

delineate an ecclesiastical figure whose influence and stature resonated far beyond the narrow geographical limits of his homeland.

Notwithstanding the repeated expressions of intent by Patriarch Giovanni Urbani of Venice to attend in person, he was unable to lead the Roman Catholic delegation in either 1965 or 1966. Although his absence was officially attributed to the burden of his professional obligations, and despite the silence of the archival material on further specifics, his substitution by Assistant Bishop Giuseppe Olivotti—without the inclusion of a high-ranking official from the Pontifical Council for Promoting Christian Unity—should not be construed as a deliberate attempt to diminish the status of the Roman Catholic representation. This is evidenced by the fact that the Patriarch of Venice employed the same protocol during the repatriation of the remains of Saint Sabbas the Sanctified to Jerusalem in October 1965, where Bishop Olivotti again headed the five-member delegation.

Ultimately, the realization of the repatriation of the sacred Skull of the Apostle Titus—a byproduct of the inter-confessional momentum generated by the Second Vatican Council and the Pan-Orthodox Conferences in Rhodes during the 1960s—stands as a crowning achievement of the primatial tenure of Eugenios Psalidakis. It remains a unique, unparalleled milestone and a perpetual point of reference in the comprehensive ecclesiastical history of Crete.